

Onbekend maakt onbemind?

De relatie tussen interetnisch contact en attitude onderzocht bij autochtone leerlingen uit het voortgezet onderwijs

Maaïke Dingemans-Derix
Bachelorthesis Sociale Geografie
Faculteit der
Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen
Juni 2010

ONBEKEND MAAKT ONBEMIND?

DE RELATIE TUSSEN INTERETNISCH CONTACT EN ATTITUDE ONDERZOCHT BIJ
AUTOCHTONE LEERLINGEN UIT HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Auteur: Maaïke Dingemans-Derix
Studentnummer: S4013794
Begeleider: drs. J.M. van de Walle

Bachelorthesis Sociale Geografie
Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit Nijmegen
Juni 2010

VOORWOORD

Deze bachelorthesis vormt de afsluiting van de premaster Sociale Geografie. Het proces naar dit eindproduct was er een met hobbels. In eerste instantie wou ik onderzoek doen naar het conflict tussen buurtbewoners (Marokkanen en Molukkers) in Terweijde, Culemborg. Er was echter geen medewerking mogelijk vanuit de gemeente Culemborg, dus werd dit onderzoek te onzeker. Vervolgens kwam ik bij dit thema uit. Ik ben altijd al geïnteresseerd geweest in hoe mensen in een samenleving met elkaar omgaan, wat een samenleving bindt en wat een samenleving verscheurt. Naast de premaster Sociale Geografie geef ik maatschappijleer op een middelbare school in Goirle. In de jaren dat ik les heb gegeven is het mij opgevallen dat veel leerlingen zich er niet meer voor schamen om openlijk aan te geven dat ze 'iets' tegen allochtonen hebben. In de tijd dat ik zelf op de middelbare school zat (inmiddels zo'n 12 jaar geleden), leek dit heel anders te zijn. De opkomst van politici als Pim Fortuyn en Geert Wilders illustreren dit proces van een verhardende opstelling ten opzichte van migranten en moslims.

Wat mij vooral verbaast is dat leerlingen uit mijn klassen negatieve opvattingen hebben over migranten, terwijl ze er vrijwel niet mee in contact komen. De school is zeer wit (ongeveer 6% allochtonen van niet-westerse afkomst) en ook de buurten waar de leerlingen wonen zijn etnisch behoorlijk homogeen. Dus waar komen die opvattingen dan vandaan? En hoe zit dit dan op scholen waar meer contact is met allochtonen? Via deze gedachten kwam ik op het onderwerp voor deze bachelorthesis: de relatie tussen interetnisch contact en beeldvorming en attitude bij jongeren.

Ik wil dit voorwoord ook graag gebruiken om een aantal mensen te bedanken. Op drie scholen met verschillende etnische samenstelling heb ik onderzoek mogen doen. Ten eerste gaat mijn dank dan ook uit naar de docenten en schoolleiders van het Mill-Hillcollege in Goirle (Carin Zandbergen, Ruud Schouten, Eline Nieuwelink, Fenny Suos en Monique van der Helm), 2College Cobbenhagen in Tilburg (Thea Prinsen, Piet van de Heijning, Margot Lauwers en Matthijs van Gestel) en de anonieme school uit Amsterdam (Jasper V, Piet H. en Corina Duijndam). Zonder hun medewerking was dit onderzoek nooit van de grond gekomen. Het viel niet mee om een 'zwarte' school bereid te vinden mee te werken aan dit onderzoek. Daarom wil ik de personen bedanken die mij geholpen hebben contacten te leggen met deze scholen, in het bijzonder Gerda Redmeijer van Fontys Hogescholen in Tilburg, die mij op het nippertje in contact bracht met de school in Amsterdam. Daarnaast uiteraard ook mijn dank aan de leerlingen die de tijd hebben genomen om de uitgebreide vragenlijsten in te vullen. Verder wil ik mijn begeleider Jackie van de Walle bedanken voor de nuttige feedback op mijn onderzoeksvoorstellen en concepten en Martin van der Velde voor de tips en ondersteuning bij de statistische vraagstukken. Ten slotte gaat mijn dank uit naar mijn echtgenoot Arno Dingemans, die het mogelijk maakt dat ik deze studie volg. Bedankt!

Maaïke Dingemans-Derix

Juni 2010

SAMENVATTING

In de media is de laatste jaren veel aandacht voor de integratie van allochtonen. Met name over Marokkaanse probleemjongeren is veel gezegd. Allochtonen zouden niet goed integreren en dit blijkt dan met name uit criminaliteitscijfers, opleidingsniveau, taalniveau en sociaaleconomische positie (bijv. Scheffer, 2000; Verhagen, 2004; Wilders, 2008). Dit lijkt de negatieve opvattingen van autochtonen over allochtonen te voeden en zou zodoende polarisatie in de samenleving in de hand kunnen werken. De opkomst van de Partij voor de Vrijheid (PVV) illustreert de toegenomen onvrede onder autochtonen, maar leidt tevens tot een verhoogde ervaring van discriminatie onder moslims, zo blijkt uit het rapport 'Polarisatie en radicalisering in Nederland' (Moors, Lenke Balogh, Van Donselaar, & De Graaff, 2010).

In deze bachelorthesis wordt onderzoek gedaan naar de relatie tussen interetnisch contact en attitude en beeldvorming onder autochtone jongeren. Het doel van dit onderzoek is een bijdrage te leveren aan het debat over segregatie en integratie door te onderzoeken of er een relatie is tussen interetnisch contact enerzijds en de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden anderzijds.

De relatie tussen interetnisch contact en attitude en beeldvorming is onderzocht door middel van een *survey* op drie verschillende scholen (een 'witte', 'gemengde' en 'zwarte' school). Deze scholen zijn het Mill-Hillcollege in Goirle ('wit'), 2College Cobbenhagen in Tilburg ('gemengd') en een (anonieme) school in Amsterdam ('zwart'). De scholen zijn geselecteerd vanwege de procentuele verhouding autochtonen en allochtonen op de school en vanwege de aanwezigheid van een vmbo-t-/mavo-, havo- en vwo-afdeling.

Om de doelstelling van het onderzoek te bereiken is de volgende centrale vraag opgesteld: *In hoeverre is er een relatie tussen de mate van interetnisch contact en de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden? En hoe kan deze relatie worden verklaard?*

Alvorens de onderzoeksvraag te beantwoorden, zal eerst kort worden ingegaan op de theoretische achtergronden van het onderzoek.

In het onderzoek staat de contacthypothese centraal. Deze in 1954 door Gordon W. Allport ontwikkelde hypothese luidt dat bij intensief contact tussen bevolkingsgroepen er sprake zal zijn van wederzijds begrip en acceptatie. Zijn verklaring hiervoor ligt in het verdwijnen van vooroordelen en stereotyperingen. Allport onderscheidt verschillende soorten contacten: oppervlakkige (*casual*) contacten en meer diepgaande (*acquaintance*) contacten waarbij sprake is van kennis over elkaar en vertrouwdheid met elkaar. Volgens Allport is met name de laatste vorm van contact belangrijk voor het wegnemen van vooroordelen en stereotypes.

Contacten tussen bevolkingsgroepen kunnen echter ook negatieve effecten hebben op de wederzijdse beeldvorming en attitude. Twee theorieën gaan uit van een negatief effect op attitude en beeldvorming door interetnische contacten. De eerste theorie is onder meer beschreven door Turner (1999) en gaat ervan uit dat mensen graag bij een groep willen horen. Belangrijk bij de 'keuze' voor een groep is de mate van gelijkgestemdheid. Mensen zullen eerder kiezen voor gelijkgestemden dan voor mensen met andere normen, waarden, etniciteit, leeftijd, etc. dan zij zelf.

Doordat mensen kiezen voor gelijkgestemden krijg je een *in-group* en een *out-group*. Mensen hebben de neiging om hun eigen kenmerken als positiever te beoordelen dan die van anderen. Dit resulteert volgens de theorie in een negatievere houding ten opzichte van andere groepen. De tweede theorie is de competitietheorie en die heeft te maken met bedreigde belangen. Onder meer Olzak et al. (1996) hebben geschreven over deze theorie. Zij wijzen in hun onderzoek naar rassenrellen in Amerika op de relatie tussen afnemende segregatie en conflict. De verklaring die zij hiervoor geven is dat meer contact leidt tot competitie om schaarse goederen. Dit kunnen materiële (inkomen) en immateriële (bijvoorbeeld status of identiteit) goederen zijn. De (ervaren) competitie kan dan tot een (ervaren) bedreiging van de belangen van de eigen groep leiden en zodoende tot een afwijzende houding ten opzichte van allochtonen.

De competitietheorie en de sociale identiteitstheorie ondersteunen de contacthypothese niet. Sterker nog, beide theorieën wijzen erop dat (toegenomen) contact kan leiden tot een ervaren bedreiging van belangen of identiteit en zodoende weerstand oproept.

Om vast te kunnen stellen in hoeverre er een relatie is tussen interetnisch contact en de beeldvorming en attitude bij autochtone jongeren, is een enquête opgesteld met vragen die betrekking hebben op alle drie de theorieën. Om de ontmoetingskans uit te kunnen rekenen is gevraagd naar de vier-cijferige postcode van de leerling. Met behulp van datasets van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is vervolgens de ontmoetingskans per individu berekend. Andere vragen richten zich op interetnische vriendschap, beeldvorming en attitude.

Deze enquête is voor zover mogelijk bij leerlingen uit de vierde klas afgenomen. Op de zwarte school zijn de enquêtes onder vmbo-leerlingen in de 3^e klas afgenomen en is het niet gelukt om enquêtes in te laten vullen door vwo-leerlingen. De steekproef is daardoor scheef. Bij de analyse van de data is daar zoveel mogelijk rekening mee gehouden. Verder is er gesproken met docenten over hun indrukken omtrent interetnisch contact en attitude op de scholen. Hierbij is ingegaan op groepsvorming en het eventuele beleid van de school.

Nu de methode en theorie besproken zijn, zal kort ingegaan worden op de beantwoording van de hoofdvraag.

Er blijkt een sterk verband te zijn tussen de ontmoetingskans en interetnisch contact. Naarmate de ontmoetingskans hoger is, hebben leerlingen meer interetnisch contact. De diepgang van deze contacten neemt ook toe naarmate de ontmoetingskans groter is. Leerlingen met een grotere ontmoetingskans hebben vaker interetnische vriendschappen en beoordelen contacten met buitenlanders vaker als vriendschappelijk.

Er blijkt een matig sterke relatie te zijn tussen interetnisch contact en respectievelijk beeldvorming en attitude van autochtone leerlingen ten aanzien van etnische minderheden. Naarmate leerlingen meer interetnisch contact hebben (in de buurt of op school), wordt de attitude positiever. Hierbij speelt de ontmoetingskans een grote rol, maar ook interetnische vriendschappen spelen een rol. Leerlingen die vrienden van buitenlandse afkomst hebben, oordelen over het algemeen positiever dan leerlingen die alleen Nederlandse vrienden hebben.

Naast contact heeft ook het geslacht een matig sterke relatie met attitude en beeldvorming. Meisjes hebben over het algemeen een positievere attitude ten aanzien van etnische minderheden.

Opvallend is dat er geen aanwijzingen zijn dat de etnische competitietheorie een belangrijke rol speelt. In tegenstelling tot de verwachting is de ervaren etnische dreiging op de zwarte school lager dan op de witte en gemengde school. Op de witte school blijkt de ervaren etnische dreiging het sterkst te zijn. Deze leerlingen voelen zich het minst op hun gemak bij mensen van buitenlandse afkomst en scoren negatiever op de 'etnische dreiging' subvariabelen (zoals de stelling 'door de komst van buitenlanders is Nederland onveiliger geworden', en de stelling 'allochtonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen'). Leerlingen van iedere school voelen zich het minst op hun gemak bij Marokkanen en Turken. Bij Surinamers voelen de leerlingen zich het meest op hun gemak.

Bij leerlingen op de witte school is tevens een groter verschil waarneembaar tussen de beoordeling van de eigen groep en de beoordeling van etnische minderheden op basis van stereotyperingen. Op basis van de sociale identificatie-theorie wordt een verschil in beoordeling van de eigen *in-group* en de *out-group* verwacht. Dat dit verschil op de witte school significant groter is dan op de zwarte school is een onverwachte uitkomst. Je zou immers verwachten dat de *in-group* op een zwarte school meer bedreigd wordt door 'andersgestemden', dan op de homogene, witte school. Blijkbaar hebben de interetnische contacten juist een positief effect op de afname van vooroordelen en stereotyperingen op de zwarte school.

Al met al kan geconcludeerd worden dat de contacthypothese niet verworpen kan worden. Over het algemeen neemt de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van allochtonen toe, naarmate men meer contact heeft met allochtonen. Er zijn geen aantoonbare bewijzen gevonden dat vmbo-leerlingen of leerlingen op een zwarte school meer etnische dreiging ervaren dan andere leerlingen. Wel bewezen is dat de leerlingen op de witte school een significant negatievere attitude ten aanzien van allochtonen hebben, dan leerlingen op de gemengde en zwarte school.

Eventueel vervolgonderzoek zou moeten uitwijzen of de gevonden verbanden ook representatief zijn voor leerlingen op andere scholen en of deze verbanden ook gelden voor interetnische contacten en beeldvorming en attitude van allochtonen ten aanzien van autochtonen en andere allochtonen.

Mochten deze resultaten inderdaad representatief blijken te zijn voor de gehele populatie, dan zou dit aanleiding kunnen zijn om interetnisch contact bij autochtone jongeren op witte scholen en uit witte buurten te bevorderen. Interetnisch contact blijkt immers van groot belang voor de sociale acceptatie van allochtonen door autochtonen (en daarmee de sociale cohesie in de samenleving). Beleid zou dan dus niet zo zeer gericht moeten zijn op het tegengaan van zwarte scholen en zwarte buurten (want daar is al meer sprake van contact), maar juist het tegengaan van te witte scholen en buurten en het bevorderen van interetnisch contact bij leerlingen uit deze buurten en op deze scholen. Leerlingen van middelbare scholen hebben regelmatig uitwisselingen met scholen in het buitenland, maar waarom bijvoorbeeld niet uitwisselingen stimuleren tussen witte scholen van het platteland en zwarte scholen uit de Randstad om interetnisch contact te bevorderen?

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Inhoudsopgave.....	8
Lijst met tabellen	8
Lijst met figuren	9
Lijst van personen	9
1. Inleiding	10
1.1 Achtergrond	10
1.2 Doelstelling.....	10
1.3 Vraagstelling.....	13
1.4 Werkwijze.....	13
1.5 Leeswijzer	14
2. Theorie.....	15
2.1 Benaderingen	15
2.2 Conceptueel model en begrippen.....	22
2.3 Hypothesen	24
3. Methodologie en respons	25
3.1 Onderzoeksstrategie	25
3.2 Onderzoeksmateriaal	26
3.3 Representativiteit, respons en persoonskenmerken	30
4. Interactie en contact	33
4.1 Ontmoetingskans	33
4.2 Interetnisch contact	34
4.3 Conclusie	40
5. Attitude.....	41
5.1 Methodologie.....	41
5.2 Uitkomsten.....	42
5.3 Conclusie	47
6. Beeldvorming	48
6.1 Methodologie.....	48
6.2 Resultaten	49

6.3	Conclusie	51
7.	Etnische dreiging	52
7.1	Methodologie	52
7.2	Resultaten	54
7.3	Conclusie	56
8.	Conclusies en aanbevelingen.....	57
8.1	Toetsing Hypothesen.....	57
8.2	Discussie en aanbevelingen voor verder onderzoek.....	61
8.3	Kritische reflectie.....	62
	Bronnenlijst	64
	Literatuurlijst.....	64
	Lijst van personen	67
	Bijlagen	68

LIJST MET TABELLEN

Tabel 1	Kenmerken respondenten.....	30
Tabel 2	Wegingsfactor.....	31
Tabel 3	Isolatie- en interactie-index.....	33
Tabel 4	Frequentietabel vriendschap en samenstelling school	35
Tabel 5	Frequentietabel vriendschap en de buurt.....	36
Tabel 6	Frequentietabel en correlatie overige interetnische contacten totaal en per school	37
Tabel 7	Frequentietabel en correlatie contacten in de buurt.....	40
Tabel 8	Attitude: samengesteld gemiddelde	43
Tabel 9	Cronbach's Alpha en beeldvorming.....	49
Tabel 10	Beeldvorming per school.....	50
Tabel 11	Etnische dreiging: gemiddelden per school.....	54
Tabel 12	De mate van 'op je gemak voelen': gemiddelden per school.....	55

LIJST MET FIGUREN

Figuur 1 Onderzoeksmodel	12
Figuur 2 Conceptueel model	22
Figuur 3 Samenstelling scholen naar afkomst: procentueel	27
Figuur 4 Afkomst leerlingen per school: absoluut	33
Figuur 5 Vrienden van buitenlandse afkomst (gewogen)	34
Figuur 6 Attitude: variabelen	41
Figuur 7 Attitude: verschillende culturen in de samenleving	42
Figuur 8 Attitude: Criminele allochtonen het land uit	43
Figuur 9 Samenwerking voor school, per school	44
Figuur 10 Attitude ten aanzien van aantal buitenlanders.....	45
Figuur 11 Attitude ten aanzien van aanwezigheid buitenlanders	45
Figuur 12 Voorkeur voor burenen.....	47
Figuur 13 Ervaren dreiging: variabelen	52
Figuur 14 Etnische dreiging: misbruik sociale voorzieningen	54

LIJST VAN PERSONEN

De onderstaande personen zijn geïnterviewd in het kader van dit onderzoek:

- Corina Duijndam
- Matthijs van Gestel
- Piet van de Heijning
- Eline Nieuwelink
- Thea Prinsen
- Ruud Schouten
- Een afdelingsleider van de Amsterdamse school
- Een maatschappijleerdocent van de Amsterdamse school

1. INLEIDING

1.1 ACHTERGROND

In mijn werk als docent maatschappijleer op een witte school in Brabant is het mij opgevallen dat veel leerlingen negatieve opvattingen lijken te hebben over allochtonen. Dit vind ik vreemd, omdat deze leerlingen niet zo heel vaak in aanraking komen met allochtonen. Dus... waar komen die negatieve opvattingen dan vandaan?

De sociaal-psycholoog Gordon Willard Allport legde in 1954 de basis voor de contacthypothese. Deze hypothese veronderstelt dat intensief contact tussen bevolkingsgroepen wederzijds begrip en acceptatie bevordert (Lindo, 2008). Meer contact zou leiden tot het verdwijnen van vooroordelen en zodoende tot een positievere beeldvorming en attitude. De verklaring voor de negatieve(re) attitude zou dus kunnen liggen in de omgekeerde werking van de contacthypothese: een negatieve(re) attitude is te verklaren door de geringe mate van contact.

Er wordt veel gesproken over het al dan niet verplicht mengen van scholen en buurten. Aangenomen wordt, in navolging van Allport, dat een grotere ontmoetingskans leidt tot meer contact en zodoende tot een positievere attitude en beeldvorming over en weer (wat vervolgens leidt tot een betere integratie, en tot minder segregatie en polarisatie!).

Er zijn echter ook onderzoeken waaruit blijkt dat menging kan leiden tot een negatievere attitude ten opzichte van andere bevolkingsgroepen. Zo stellen aanhangers van de zogenaamde etnische competitietheorie dat vanwege tegenovergestelde belangen (bijvoorbeeld bij het zoeken naar een baan) er etnische competitie kan optreden, wat vervolgens kan leiden tot concurrentie en ervaren dreiging (Hagendoorn, 2004; Olzak, Shanahan & McEneaney, 1996).

Er is redelijk wat onderzoek gedaan naar de relatie tussen contact en beeldvorming bij volwassenen (o.a. Gijsberts & Dagevos, 2004, 2005), maar nog vrijwel niet bij jongeren. Zij vormen de toekomstige samenleving. Contacten tussen autochtone en allochtone jongeren kunnen daarom een graadmeter zijn voor de aard en omvang van toekomstige contacten tussen bevolkingsgroepen. Daarom denk ik dat het belangrijk is om te onderzoeken in hoeverre autochtone jongeren contacten hebben met allochtonen en of dit hun attitude positief dan wel negatief beïnvloedt.

1.2 DOELSTELLING

Het doel van dit onderzoek is een bijdrage te leveren aan het debat over segregatie en integratie door te onderzoeken of er een relatie is tussen interetnisch contact enerzijds en de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden anderzijds.

1.2.1 MAATSCHAPPELIJKE EN WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

In de media is de laatste jaren veel aandacht voor de integratie van allochtonen. Met name over Marokkaanse probleemjongeren is veel gezegd. Allochtonen zouden niet goed integreren en dit blijkt dan met name uit criminaliteitscijfers, opleidingsniveau, taalniveau en sociaaleconomische positie (bijv. Scheffer, 2000; Verhagen, 2004; Wilders, 2008). Dit lijkt de negatieve opvattingen

van autochtonen over allochtonen te voeden en zou zodoende polarisatie in de samenleving in de hand kunnen werken.

De opkomst van de Partij voor de Vrijheid (PVV) illustreert de onvrede onder autochtonen, maar leidt tevens tot een verhoogde ervaring van discriminatie onder moslims. Zo blijkt uit het rapport 'Polarisatie en radicalisering in Nederland' (Moors, Lenke Balogh, Van Donselaar, & De Graaff, 2010, p. 9) dat "twee op de vijf moslims menen vaker te worden gediscrimineerd sinds de stijgende populariteit van de Partij voor de Vrijheid (PVV) en bijna driekwart van hen heeft het gevoel dat autochtone Nederlanders hen sindsdien negatiever beoordelen". Volgens de onderzoekers leidt dit bij veel moslims tot negatieve gevoelens, variërend van teleurstelling tot haat.

Integratie wordt vaak gezien als een eenzijdig proces: "ze moeten zich aanpassen". Integratie is echter geen eenzijdig proces (Asselin et al. 2006; o.a. Dijkstal, Scheffer, Schnabel in Commissie Blok, 2004; Vasta, 2007) en werkt alleen als er van twee kanten (dus zowel van de allochtone als de autochtone kant) aan wordt gewerkt: in een onwillende samenleving is het niet makkelijk integreren.

In theorieën over integratie speelt interactie een belangrijke rol: de diepgang en frequentie van contacten tussen allochtonen en autochtonen. Vanwege de wederkerigheid van integratie is bij interactie niet alleen de frequentie en diepgang van contacten van allochtonen met autochtonen van belang, maar ook andersom geldt: de hoeveelheid en diepgang van contacten van autochtonen met allochtonen kan de integratie bevorderen.

Sociale contacten zijn een pijler van sociale integratie. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid [WRR] (2006) legt een sterke nadruk op interetnisch contact. Dit zou niet alleen zorgen voor verbinding binnen de maatschappij (sociale cohesie), maar ook voor verheffing van allochtonen. Dit met name vanwege het veronderstelde effect op taalbeheersing, maar ook vanwege het opbouwen van een sociaal netwerk (via welke bijvoorbeeld banen gevonden kunnen worden).

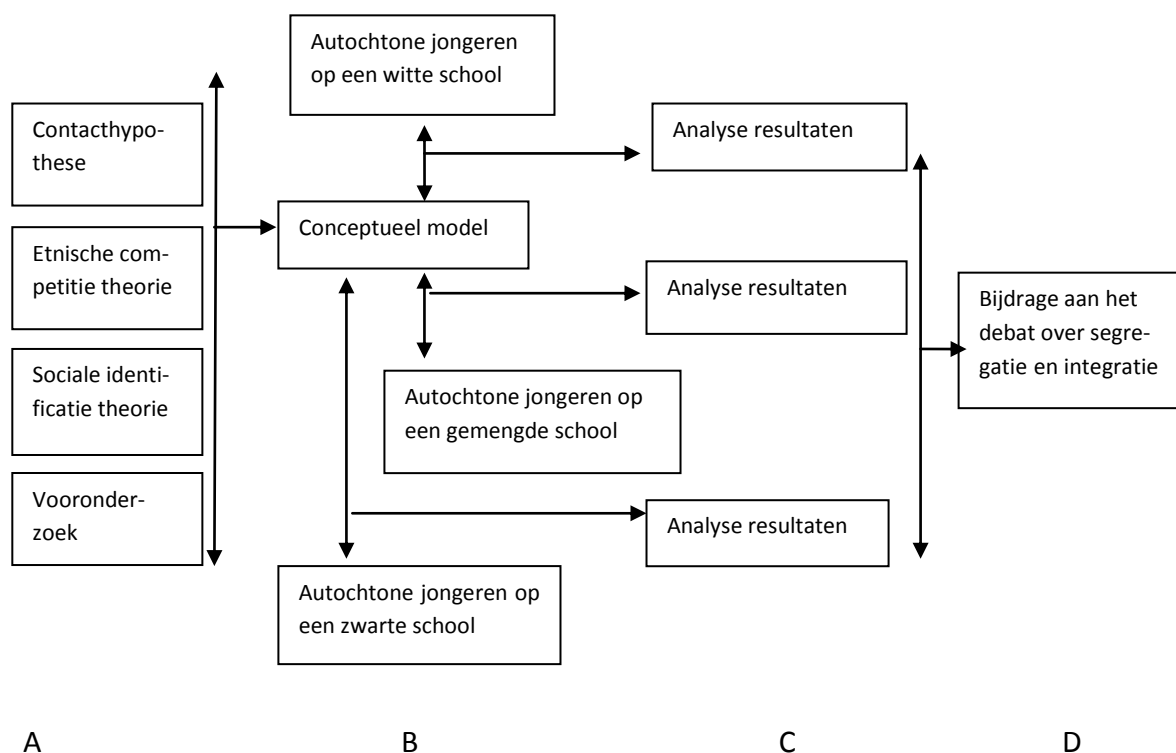
Toenemende segregatie in woonwijken en op scholen lijkt er echter voor te zorgen dat bevolkingsgroepen zich terugtrekken binnen hun eigen groep: introspectieve groepsidentificatie (WRR, 2006). Wat op haar beurt weer zorgt voor minder ontmoetingskansen en zodoende de integratie in de weg kan staan. Zo concluderen onder meer Dagevos en Vervoort (2008) dat er inderdaad een relatie is tussen de structurele integratie van etnische minderheden en sociale contacten met autochtonen, maar dat dit effect teniet wordt gedaan door de toenemende etnische concentratie van minderheden. Vandaar dat er steeds meer stemmen opgaan voor een actief spreidingsbeleid op scholen en in wijken. Een hogere ontmoetingskans moet leiden tot meer contacten met autochtonen (sociale integratie) en zodoende tot meer participatie, het sneller leren van Nederlands en uiteindelijk ook een betere economische positie. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat er op de gemengde scholen meer contact is tussen allochtonen en autochtonen. Maar is dat ook zo? En leidt dit eventuele contact ook tot een positievere houding van autochtonen ten opzichte van allochtonen?

Op basisscholen is hier redelijk wat onderzoek naar gedaan (o.a. Bakker et al., 2007; Gramberg & Ledoux, 2005; Karsten et al., 2003) maar op middelbare scholen is in Nederland nog zeer weinig onderzoek gedaan. In 2008 zijn resultaten gepubliceerd van onderzoek naar interetnisch contact

en attitude onder ruim veertig tweede klassen op middelbare scholen in een straal van honderd kilometer om Nijmegen (Vervoort, Scholte & Scheepers). Hierbij is gekeken naar de samenstelling van klassen en vriendschappen en de relatie met de attitude van allochtonen en autochtonen. Uit dit onderzoek blijkt dat als in klassen de allochtonenpopulatie meer dan 50% bedraagt, de attitude van autochtone leerlingen ten opzichte van allochtonen minder positief is dan in klassen met minder leerlingen van allochtone afkomst. Interetnische vriendschappen blijken daarentegen een positief effect te hebben op de attitude. Verder is er nog niet veel Nederlands onderzoek onder jongeren beschikbaar.

1.2.2 ONDERZOEKSMODEL

De doelstelling is uitgewerkt in een onderzoeksmodel:

Figuur 1 Onderzoeksmodel

Verwoording: (A) Een bestudering van de problemen met betrekking tot integratie in het algemeen en interetnische contacten in het bijzonder, gebaseerd op algemene literatuur (vooronderzoek) en op basis van literatuur ter zake (contacthypothese, etnische competitietheorie, sociale identificatie theorie), levert het conceptueel model (B) op aan de hand waarvan interetnische contacten en de attitude en beeldvorming ten aanzien van etnische minderheden bij autochtone jongeren kunnen worden onderzocht. (C) Een vergelijking en analyse van de resultaten levert (D) inzicht op in de verklaring van de relatie tussen interetnisch contact van autochtone jongeren en hun attitude en beeldvorming ten aanzien van etnische minderheden, en daarmee een bijdrage aan het debat over segregatie en integratie.

1.3 VRAAGSTELLING

Om de doelstelling van het onderzoek te concretiseren is er een centrale vraag met een aantal bijbehorende deelvragen opgesteld.

1.3.1 CENTRALE VRAAG

In hoeverre is er een relatie tussen de mate van interetnisch contact en de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden, en hoe kan deze relatie worden verklaard?

1.3.2 DEELVRAGEN

1. Welke verklaringen bieden de contacthypothese en de etnische competitietheorie voor de relatie tussen interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming en attitude?
2. In hoeverre is er sprake van contact tussen autochtone jongeren en etnische minderheden?
3. Welke individuele en contextuele factoren zijn van invloed op het interetnisch contact van autochtone jongeren?
4. In hoeverre is er sprake van een positieve dan wel negatieve attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden?
5. Welke individuele en contextuele factoren beïnvloeden de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden?
6. In hoeverre is er bij autochtone jongeren sprake van ervaren etnische dreiging?
7. Welke individuele en contextuele factoren zijn van invloed op de ervaren etnische dreiging van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden?

1.4 WERKWIJZE

Het onderzoek is opgebouwd uit een aantal onderdelen en (elkaar deels overlappende) fasen.

De eerste fase is theoretisch en bestaat met name uit deskresearch in de vorm van literatuurstudie. Hier is onderzocht welke verklaringen er vanuit de literatuur te vinden zijn voor de relatie tussen interetnisch contact en beeldvorming en attitude, en hoe dit praktisch onderzocht kan worden.

Na de literatuurstudie volgt het meer praktische deel van het onderzoek. Met behulp van enquêtes is op drie scholen onderzoek gedaan naar de mate van interetnisch contact en beeldvorming en attitude van autochtone leerlingen ten opzichte van etnische minderheden. Daarnaast is er op deze scholen gesproken met docenten over hun visie op de mate van interetnisch contact en de verhoudingen binnen de school tussen de leerlingen van verschillende afkomst.

De scholen die betrokken zijn bij dit onderzoek zijn de volgende:

- Mill-Hillcollege te Goirle
- 2College Cobbenhagen te Tilburg
- School uit Amsterdam (anoniem)

Deze scholen zijn geselecteerd op basis van een aantal criteria. Het belangrijkste criterium is de verhouding tussen autochtone en niet-westerse allochtone leerlingen. Deze drie scholen vertegenwoordigen een witte, gemengde en zwarte scholengemeenschap. Een ander belangrijk criterium is het aangeboden onderwijs. Op alle drie de scholen is een vmbo-t-/mavo-afdeling, een havo-afdeling en een vwo-afdeling aanwezig. Ten slotte is bij de zwarte scholengemeenschap ook de leerlingenpopulatie belangrijk, omdat op een te kleine school niet voldoende autochtone leerlingen zitten.

Na de dataverzameling is de data geanalyseerd. Hierbij is gebruik gemaakt van SPSS 16.0 en Excel 2007. Om de ontmoetingskans in de buurt te kunnen berekenen is gebruik gemaakt van de database van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Ten slotte is alle verzamelde informatie verwerkt tot dit onderzoeksverslag.

1.5 LEESWIJZER

De opbouw van het onderzoeksverslag is als volgt:

In het volgende hoofdstuk wordt een aantal theorieën over de relatie tussen (inter)etnisch contact en beeldvorming en attitude besproken. Dit zijn de contacttheorie, de sociale identiteitstheorie en de (etnische) competitietheorie. Daarnaast zullen de begrippen polarisatie, segregatie en integratie worden uitgediept. Op basis van de theorie wordt het conceptueel model uitgewerkt en worden een aantal hypothesen geformuleerd.

In hoofdstuk 3 wordt vervolgens de methodologie besproken: de manier waarop het onderzoek is opgezet en uitgevoerd. Tevens worden de drie scholen waar onderzoek is verricht geïntroduceerd. Hierbij zullen de belangrijkste kenmerken van de afzonderlijke scholen en de persoonskenmerken van de respondenten (de leerlingen) worden beschreven. In hoofdstuk 4 wordt beschreven in hoeverre er sprake is van (inter)etnisch contact en welke factoren hierop van invloed zijn. In hoofdstuk 5 en 6 wordt beschreven hoe de attitude en beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van allochtonen valt te typeren en welke factoren hierop van invloed zijn. In hoofdstuk 7 staat vervolgens de ervaren etnische dreiging centraal.

In hoofdstuk 8 wordt afgesloten met de conclusie, de toetsing van de hypothesen en aanbevelingen voor verder onderzoek.

2. THEORIE

In dit hoofdstuk komen eerst de belangrijkste theoretische benaderingen en reeds bestaande onderzoeken aan de orde. Vervolgens komen het conceptueel model en de operationalisering van begrippen aan de orde. Ten slotte zullen een aantal hypothesen worden geformuleerd.

2.1 BENADERINGEN

2.1.1 INTEGRATIE, SEGREGATIE EN POLARISATIE

INTEGRATIE

Volgens velen is de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving mislukt. Zo zegt Paul Scheffer in zijn beroemde essay *Het multiculturele drama: 'integratie is nu eerder uitzondering dan regel'* (2000). Hij gaat hierbij ondermeer in op de onderwijsachterstand en de criminaliteit onder allochtone jongeren. Ook in het politieke debat wordt te pas en te onpas geroepen dat de integratie mislukt is, of dat allochtonen zich niet genoeg aanpassen. Zo stelde Maxime Verhagen (destijds fractievoorzitter van het CDA) in januari 2004: "We kunnen constateren dat allochtonen in Nederland de verkeerde lijstjes aanvoeren: WAO, bijstandsuitkering, WW, huiselijk geweld, criminaliteitscijfers, schoolachterstand en leerachterstand" (Nu.nl, 14 januari 2004). Ook Geert Wilders (fractieleider van de PVV) is duidelijk over de gevolgen van de in zijn ogen mislukte integratie. Hij legt de nadruk meer op de islamisering van Nederland en wil een drastische aanpak van criminaliteit onder allochtone jongeren: "De tijd van pappen en nathouden moet nu echt over zijn. We raken ons land kwijt aan dit tuig, waarvan sommigen nauwelijks twee kratten hoog zijn" (Nu.nl, 8 september 2008). Maar wat is integratie nu eigenlijk? En wanneer is iemand 'goed' geïntegreerd?

Onder meer naar aanleiding van het hierboven genoemde essay van Paul Scheffer en kritiek van de (in mei 2002 vermoorde) populistische politicus Pim Fortuyn op het integratiebeleid, is er van eind 2002 tot begin 2004 onder leiding van de VVD'er Stef Blok een parlementair onderzoek uitgevoerd naar het integratiebeleid (Commissie Blok, 2004). In het eindrapport is onder meer aandacht voor de definitie van integratie. Door middel van gesprekken is aan verschillende personen gevraagd wat zij onder integratie verstaan. Duidelijk is, dat niemand er een pasklare definitie voor heeft.

Zo stelt oud-minister van Binnenlandse Zaken Dijkstal:

Integratie is noch segregatie, noch assimilatie. Je kunt kortweg kiezen voor gescheiden ontwikkeling of segregatie ... of voor assimilatie. Als je voor geen van tweeën kiest, blijft integratie over als tweezijdig proces waarin de mensen die naar Nederland komen, worden verondersteld zich aan te passen aan de samenleving waarin zij terechtkomen en de ontvangende samenleving wordt verondersteld, ruimte te scheppen voor datgene wat bij die mensen hoort, zoals hun cultuur.' (Commissie Blok, 2004, p. 64)

Hoogleraar Migratie- en Integratiestudies aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, de heer Entzinger:

De vraag is eenvoudig, maar voor een wetenschapper niet gemakkelijk te beantwoorden. Een samenleving is geïntegreerd wanneer mensen veel contacten met elkaar hebben. Toegespitst op immigranten gaat het om een proces waarbij dezen geleidelijk aan meer en meer gaan deelnemen aan de belangrijkste instituties van de samenleving. (Commissie Blok, 2004, p. 66)

De heer Schnabel (directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau):

Onder integratie wordt dus verstaan dat je in alle opzichten kunt participeren in de samenleving. Dat is een tweezijdig proces. Je kunt zeggen dat de samenleving mensen de kans moet geven dat te doen en de bereidheid moet hebben, mensen op te nemen en zoveel mogelijk te laten participeren: aan de ene kant kansen geven, maar aan de andere kant het grijpen van die kansen. (Commissie Blok, 2004, p. 66)

Wat de meeste van deze citaten met elkaar gemeen hebben, is dat ze bijna allemaal spreken over contact, interactie en tweezijdigheid als voorwaarden voor integratie.

Ook andere onderzoekers vinden tweezijdigheid en interactie belangrijke voorwaarden voor integratie. Zo leggen Gregory, Johnston, Pratt, Watts, & Whatmore (2009) de nadruk op interactie tussen voorheen gescheiden 'social spaces'. De definitie van Asselin et al. gaat nog een stapje verder: "[Integration is]... the process in which people and their activities become intertwined in social life and form mutual interdependent relations of some form and to a certain degree" (2006, p.138). Hierbij gaat het er dus niet alleen om dat er contacten zijn tussen mensen, maar ook dat dit leidt tot een vorm van wederzijdse afhankelijkheid. Ook is het niet een 'situatie', maar een proces.

Er zijn verschillende dimensies van integratie. Het Sociaal en Cultureel Planbureau [SCP] maakt net als Van der Werf (2002) onderscheid tussen een structurele en sociale dimensie van integratie (2002c). Structurele integratie heeft betrekking op de positie van allochtonen en gaat over zaken als opleiding, inkomen en huisvesting. Aan deze dimensie wordt vaak afgemeten in hoeverre allochtonen zijn geïntegreerd in de Nederlandse samenleving. Onder sociale integratie worden met name taalgebruik en de contacten van allochtonen met autochtonen geschaard. Het SCP voegt aan de sociale dimensie nog een extra notie toe: het gaat niet alleen om de mate waarin interetnische contacten worden onderhouden, maar ook over de ervaren wenselijkheid hiervan. Martinovic, Van Tubergen en Maas (2009) onderscheiden nog een derde dimensie: culturele integratie. Culturele integratie heeft betrekking op het overnemen van waarden, normen en gebruiken van de ontvangende samenleving.

Het SCP ziet sociale afstand en sociale integratie als synoniemen: "beide drukken de mate uit waarin minderheden informele contacten hebben met autochtonen, zij het dat het gezichtspunt van beide termen duidelijk van elkaar verschilt" (2002, p. 143). Uit het onderzoek van het SCP blijkt dat er bij allochtonen een sterk verband is tussen opvattingen over de wenselijkheid van contact en de mate van feitelijke contacten met autochtonen. Vanwege de positieve gevolgen van

contacten tussen bevolkingsgroepen wordt contact, en dus interactie, als een belangrijke voorwaarde voor integratie gezien.

In het integratiedebat zijn ook verschillende opvattingen over tijd en integratie. Esser (in: Veenman, 2001, p. 146) heeft een overzicht samengesteld van lineaire integratietheorieën. Deze theorieën gaan er vanuit dat na verloop van tijd (na een aantal opeenvolgende en onomkeerbare fasen) er een evenwicht wordt gevonden: de eindfase. Een van deze theorieën is Park's rasrelatiefasetheorie. Park (in Veenman, 2001, p. 147) onderscheidt 4 fasen: contact, conflict (door onbekendheid en concurrentie), accommodatie (gewenning) en assimilatie (volledige menging). Los van de vraag of assimilatie wel de gewenste 'eindfase' is, speelt contact ook in deze theorie een grote rol: het is de eerste fase van integratie.

Een andere theorie is de generatie-fasetheorie. Volgens deze theorie (Esser in Veenman, 2001, pp. 146) zijn er een aantal generaties voor nodig om te komen tot volledige menging. De grootste problemen spelen bij de tweede generatie, die als het ware tussen twee werelden in leeft. De derde generatie zal echter volledig opgaan (assimileren) in de nieuwe samenleving. Deze theorieën zijn niet geheel onbesproken, met name ook vanwege de beperkte empirische toetsing. Deze theorie zou een verklaring kunnen bieden voor de problemen die spelen met tweede generatie allochtonen. Het is echter onwaarschijnlijk dat de derde generatie geheel opgaat in de nieuwe samenleving. De haperende integratie (Veenman, 2001) van de Molukse derde en vierde generatie ondersteunt de generatie-fasetheorie vooralsnog niet.

Naast assimilatietheorieën zijn er ook theorieën en onderzoeken die benadrukken dat integratie niet lineair verloopt, maar ongelijk en dynamisch. Zo zien Zhou en Portes (1993) in de Verenigde Staten processen van gesegmenteerde assimilatie: sommige groepen assimileren qua economische positie, maar behouden hun eigen identiteit en cultuur en hebben met name contacten binnen hun eigen groep (of andersom). Onderzoek van Martinovic et al. (2009) naar de sociale integratie van migranten in Nederland laat zien dat dit ook op de Nederlandse situatie van toepassing is. Zij concluderen dat de sociale integratie over het algemeen toeneemt al naar gelang een migrantengroep langer in Nederland verblijft, maar dat er grote verschillen zijn tussen migrantengroepen. Zo hebben Surinamers van het begin af aan meer contact met Nederlanders dan Turken en hebben Marokkanen in het begin vrij veel interetnisch contact, maar neemt dit naar gelang het verblijf af tot ongeveer het niveau van de Turken.

VERBINDEN, ONTMOETEN EN SOCIALE AFSTAND

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid [WRR] noemt in haar rapport 'De verzorgingsstaat herwogen' (2006) vier functies die de Nederlandse verzorgingsstaat zou moeten uitoefenen: verbinden, verheffen, verzorgen en verzekeren. Deze functies staan allen met elkaar in relatie en vullen elkaar aan. Volgens de WRR is het verbinden van de samenleving momenteel de lastigste opgave voor de Nederlandse verzorgingsstaat. Zij wijst hierbij op het "heterogener en individueler worden van de Nederlandse bevolking" (2006, p. 15) en de gevolgen die dit heeft voor 'de' Nederlandse samenleving. Volgens de WRR is met name het verbinden van allochtonen en autochtonen een zware opgave voor de overheid en het maatschappelijk middenveld. Allochtonen voelen zich buitengesloten van instituties als huisvesting en arbeid, wat kan leiden tot "een (versterkt) zoeken naar eigen identiteiten of in het terugtrekken in eigen kring" (WRR, 2006, p.

16). De WRR waarschuwt voor het gevaar van introspectieve groepsidentificatie bij zowel autochtonen als allochtonen. Een van de problemen die hier volgens de Raad een rol speelt is discriminatie. Dit beeld wordt bevestigd door Ellis Vasta (2007), die het integratiebeleid in Nederland onder de loep nam. Het is niet zozeer de onwil om te integreren van immigranten, maar institutionele discriminatie en racisme dat een succesvolle integratie van allochtonen in de weg staat.

SEGREGATIE

Een ander probleem is volgens de WRR het gebrek aan interetnisch contact, wat leidt tot, maar ook komt door, een sterke fysieke segregatie ('zwarte' en 'witte' wijken en scholen). Onderzoeker Van der Laan Bouma-Doff toonde in 2004 aan dat naarmate etnische minderheden meer gesegregeerd wonen, de contacten met autochtonen (sterk) afnemen. Tegelijkertijd laat onderzoek naar de mate van segregatie in Nederland (Latten, Nicolaas & Wittenbrood, 2005) zien, dat tussen 1999 en 2004 de concentratie van niet-westerse allochtonen in Nederland verder is toegenomen. Met name in de vier grote steden is hierdoor de ontmoetingskans van etnische minderheden met autochtonen afgenomen. Zo is de ontmoetingskans van Antillianen met autochtonen in Rotterdam tussen 1995 en 2004 afgenomen van ongeveer 75% naar minder dan 50%.

De WRR onderstreept dan ook het belang van het bevorderen van ontmoetingen tussen allochtoon en autochtoon:

Het gevoel van verbinding is immers sterk wanneer mensen elkaar kunnen treffen in functionele contexten, zoals in een arbeidsorganisatie of op school of kinderopvang. Ontmoetingsmomenten kunnen immers stereotyperingen verminderen en inlevingsvermogen vergroten, zowel aan de allochtone als ook aan de autochtone zijde. (2006, pp. 247-248)

De verantwoordelijkheid voor verbinden ligt niet alleen bij de allochtonen, maar ook bij de autochtonen:

Sociale afstand ontstaat immers ook wanneer autochtonen weinig kennis en begrip hebben voor de sociale praktijk van allochtonen. Ongenuanceerde, stereotype beelden staan die integratie in de weg. In een cohesieve samenleving leert ook de (blanke) middenklasse om met verschillen om te gaan, en zich te verdiepen in de anderen in plaats van andersdenkenden en andersvoelenden uit te sluiten. (WRR, 2006, pp. 236-237)

De noodzaak tot verbinden is door de regering overgenomen in de Integratienota 2007-2011 (Ministerie van VROM, 2007). Zij bepleit hierin dat binding met de samenleving belangrijk is om radicalisering en polarisering te voorkomen. Ook geeft zij aan dat het voor de integratie en inburgering belangrijk is om segregatie tegen te gaan.

2.1.2 CONTACTHYPOTHESE

De WRR gaat in haar betoog uit van de contacthypothese. Deze hypothese is ontwikkeld door de sociaal-psycholoog Gordon W. Allport (in Lindo, 2008, p. IV). De zogenaamde contacthypothese komt erop neer dat bij intensief contact tussen bevolkingsgroepen er sprake zal zijn van wederzijds begrip en acceptatie. Zijn verklaring hiervoor ligt in het verdwijnen van vooroordelen en stereotyperingen. Allport onderscheidt verschillende soorten contacten: oppervlakkige (*casual*) con-

tacten en meer diepgaande (*acquaintance*) contacten waarbij sprake is van kennis over elkaar en vertrouwdheid met elkaar. Volgens Allport is met name de laatste vorm van contact belangrijk voor het wegnemen van vooroordelen en stereotypes. Oppervlakkige contacten kunnen volgens hem juist leiden tot vooroordelen. Naast verschillende soorten contacten heeft hij ook een aantal voorwaardelijke condities benoemd voor de contacthypothese. Deze condities zijn: "gelijke status, gemeenschappelijke doelen, institutionele en normatieve ondersteuning, en het besef van een overkoepelende, gemeenschappelijke identiteit" (Lindo, p. IV).

Als de contacthypothese getoetst wordt aan de hand van interetnische contacten dan dient zich meteen een probleem aan: is er wel sprake van een gemeenschappelijke identiteit bij autochtonen en allochtonen? Ervan uitgaande dat er een Nederlandse identiteit waarneembaar is, is het zeer de vraag of allochtonen dit ook zo ervaren. Later onderzoek van onder meer Pettigrew en Tropp (2006) toonde echter aan dat Allports condities niet noodzakelijk zijn en er ook zonder deze condities sprake is van afnemende vooroordelen door intergroepscontacten. Wel benadrukken zij dat het aanwezig zijn van de genoemde condities een versterkend effect heeft.

Uit het onderzoek van het SCP (2002c) blijkt dat er bij allochtonen een sterk verband is tussen opvattingen over de wenselijkheid van contact en de mate van feitelijke contacten met autochtonen. Dit is een bevestiging van de contacthypothese: contact leidt tot positievere opvattingen over de andere groep (mits deze contacten als wenselijk worden ervaren).

2.1.3 SOCIALE IDENTITEITSTHEORIE EN ETNISCHE COMPETITIETHEORIE

Hagendoorn (2004) benadrukt dat de ontvangende samenleving ook een belangrijke rol speelt in het integratieproces. Met name gevoelens van bedreiging kunnen leiden tot een afwijzende houding en vooroordelen. Hiertoe verwijst Hagendoorn naar twee theorieën: de sociale identiteitstheorie en de competitietheorie.

De eerste theorie is onder meer beschreven door Turner (1999) en richt zich op status en loyaliteit. Deze theorie gaat ervan uit dat mensen graag bij een groep willen horen. Belangrijk bij de 'keuze' voor een groep is de mate van gelijkgestemdheid. Mensen zullen eerder kiezen voor gelijkgestemden dan voor mensen met andere normen, waarden, etniciteit, leeftijd, etc. dan zij zelf. Doordat mensen kiezen voor gelijkgestemden krijg je een *in-group* en een *out-group*. Mensen hebben de neiging om hun eigen kenmerken als positiever te beoordelen dan die van anderen. Dit resulteert volgens de theorie in een negatievere houding ten opzichte van andere groepen. De *in-group* ontleent eigenwaarde (status) aan het groepslidmaatschap en andere groepen kunnen de identiteit van de groep bedreigen (Hagendoorn, 2004). Als je dit vertaalt naar etnische concentratie, zou dit ertoe kunnen leiden dat sterke identificatie met de eigen etniciteit leidt tot een negatievere houding naar mensen met een andere etniciteit. Dit versterkt het wij-zij denken op zijn beurt weer en kan de integratie dus in de weg staan. In dit licht is ook het streven van de overheid naar het oplossen van segregatie in wijken en op scholen te verklaren.

De tweede theorie die Hagendoorn benoemt is de competitietheorie en die heeft volgens hem te maken met bedreigde belangen. Onder meer Olzak et al. (1996) hebben geschreven over deze theorie. Zij wezen in hun onderzoek naar rassenrellen in Amerika op de relatie tussen afnemende segregatie en conflict. De verklaring die zij hiervoor gaven is dat meer contact leidt tot competitie om schaarse goederen (dit kunnen materiële (inkomen) en immateriële goederen (bijv. status of

identiteit) zijn). Armoede en sociale ongelijkheid blijken hier vrijwel geen invloed op te hebben, maar het effect is wel groter in buurten waar mensen met eenzelfde sociaal-economische status wonen, omdat er dan meer competitie is (dezelfde 'banenvijver'). In tijden van economische neergang is dit effect nog sterker. De (ervaren) competitie kan dan volgens Hagendoorn (2004) tot een (ervaren) bedreiging van de belangen van de eigen groep leiden en zodoende tot een afwijzende houding ten opzichte van allochtonen. Hij beschrijft dit proces als volgt: "Bedreiging leidt ertoe dat men alert raakt voor de aanwezigheid van etnische minderheden; let op hun interne homogeniteit en groei; en geneigd is tot afwijzing en uitsluiting" (2004, p. 72)

De competitietheorie en de sociale identiteitstheorie ondersteunen de contacthypothese niet. Sterker nog, beide theorieën wijzen erop dat (toegenomen) contact kan leiden tot een ervaren bedreiging van belangen of identiteit en zodoende weerstand oproept.

2.1.4 INVLOED VAN DE BUURT

Over in hoeverre allochtonen contacten onderhouden met autochtonen is redelijk wat onderzoek gedaan. Hierbij wordt met name gebruik gemaakt van gegevens uit het SCP-onderzoek 'Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen' (SPVA, verschillende jaren). Gijsberts en Dagevos (2005) hebben de vrijetijdscontacten van o.a. de vier grote allochtonengroepen (Marokkanen, Turken, Antillianen en Surinamers) geanalyseerd. Zij concluderen dat er een sterke relatie is tussen de concentratie van allochtonen in een buurt en de mate van omgang met leden van de eigen groep: hoe groter de concentratie, hoe meer allochtonen met hun eigen groep omgaan. Zij illustreren de relatie met integratie aan de hand van een uitspraak in de Volkskrant (15-04-2004) van een Marokkaanse bewoner van de Rotterdamse Afrikaanderwijk: "Ik wil wel integreren, maar hier valt niets te integreren: nul % Nederlanders". Uit hun onderzoek blijkt verder dat allochtone jongeren en hoger opgeleiden vaker contact hebben met autochtonen dan ouderen en lager opgeleiden.

Gijsberts en Dagevos (2005) hebben ook onderzoek gedaan naar de contacten van autochtonen met allochtonen. Onder meer op basis van het onderzoek Beeldvorming over Minderheden uit 2002 [BOM'02] constateren zij dat autochtonen over het algemeen slechts beperkt contact hebben met allochtonen. Wel zijn er volgens hen verschillen tussen autochtonen onderling: jongeren en hoger opgeleiden hebben meer contact met allochtonen dan ouderen en lager opgeleiden. Ook bij autochtonen is er een effect van de buurt zichtbaar: de contacten met allochtonen nemen toe naarmate er meer allochtonen in de buurt wonen. Er lijkt dus een sterk verband te zijn tussen de ontmoetingskans en het daadwerkelijk hebben van contact. Daar moet wel bij worden opgemerkt, dat zodra er meer dan 50% allochtonen in de buurt wonen, de contacten van autochtonen met allochtonen weer afnemen. De meeste contacten vinden volgens het onderzoek op het omslagpunt van 50% plaats. Tevens constateren zij een verband tussen de snelheid van verkleuring van de buurt: als de buurt snel verkleurd, onderhouden autochtonen minder contacten met allochtonen. Een van de verklaringen die zij hiervoor geven is de eerder door Hagendoorn (2004) aangehaalde ervaren etnische dreiging bij de autochtoon. Vanwege de positieve effecten op onderling contact juichen Gijsberts en Dagevos het mengen van buurten (eventueel door middel van herstructurering) toe: buurten moeten niet te 'wit' en niet te 'zwart' zijn om contacten te bevorderen.

Zowel Hagendoorn (2004) als Gijsberts en Dagevos (2004, 2005) besteden aandacht aan de opvattingen en houding van autochtonen en allochtonen ten opzichte van elkaar. Ze maken hierbij gebruik van hetzelfde databestand (SPVA'02 en BOM'02) en trekken dan ook dezelfde conclusies:

- Allochtonen oordelen iets positiever over autochtonen dan andersom
- Autochtonen hebben een wat negatieve houding ten opzichte van minderheden, maar de reacties zijn gemengd. Zo worden gelijke rechten en het multiculturele ideaal aanvaard, maar is er weerstand tegen een soepeler asielbeleid en de aanwezigheid van (veel) allochtonen in de buurt.

Als gekeken wordt naar stereotype opvattingen over Marokkanen onder autochtonen, dan blijken mannen, laag opgeleiden en jongeren negatievere opvattingen te hebben (Gijsberts & Dagevos, 2005). De concentratie van allochtonen in de buurt heeft hier volgens hen geen effect op, maar snelle verkleuring van de wijk en ervaren etnische dreiging wel. Toch gaat ook hier de contacthypothese op: "Autochtonen die meer contact hebben met allochtonen zijn minder negatief gestemd over hun aanwezigheid" (Gijsberts & Dagevos, 2005, p. 77).

Ten slotte hebben zij ook nog gekeken naar de mate waarin allochtonen zich geaccepteerd voelen in de Nederlandse samenleving. Ook hier wordt de contacthypothese bevestigd: "allochtonen die meer contact hebben met autochtonen voelen zich meer geaccepteerd in de Nederlandse maatschappij" (p. 82).

Pettigrew en Tropp (2005) hebben ook onderzoek gedaan naar de relatie tussen contact en vooroordelen. Zij keken bij dit onderzoek met name naar de invloed van de sociale status van de onderzochte groepen. Hun conclusie is dat de relatie tussen contact en vooroordelen bij minderheden (minority groups) in de samenleving minder sterk is dan bij de dominante groep (majority group). De verklaring die zij hiervoor geven is dat de houding van minderheden negatief beïnvloed kan worden door gepercipieerde en daadwerkelijke blootstelling aan vooroordelen geuit door de dominante groep. De contacthypothese wordt dus minder sterk als minderheden slachtoffer zijn van vooroordelen en discriminatie.

Onderzoek van de Universiteit van Tilburg (Koelemaij, 2006) gaat dieper in op de kwaliteit van de contacten. Er werd dus niet gekeken naar de kwantiteit van de contacten (zoals bij Gijsberts en Dagevos), maar naar de kwaliteit van deze contacten: hoe beoordelen Marokkanen en Turken van de tussengeneratie en tweede generatie contacten met autochtonen? Uit dit onderzoek blijkt dat contacten met Nederlanders negatiever worden beoordeeld dan contacten met de eigen groep. In tegenstelling tot wat Pettigrew en Tropp (2005) beweren, blijkt de mate van ervaren discriminatie hier géén effect op te hebben.

2.1.5 SCHEIDEN OF MENGEN?

Bovenstaande onderzoeken lijken over het algemeen te bevestigen dat afnemende segregatie positief uitpakt (mits dit niet te snel gebeurt) voor het aantal contacten tussen autochtoon en allochtoon en de opvattingen over elkaar. Te witte of te zwarte scholen, wijken en buurten staan zodoende de sociale integratie en wederzijdse beeldvorming in de weg: 'Zoals een gemengde samenleving integratie en emancipatie uitdrukt, zo staat een gescheiden samenleving voor onbegrip en ongelijkheid' (Veldboer, Duyvendak & Bouw, 2007).

Nog niet zo heel lang geleden leefden Nederlanders in een verzuilde samenleving. De protestanten en katholieken hadden ieder hun eigen kerken, scholen, vakbonden, sportclubs et cetera. In de afgelopen tientallen jaren is deze verzuiling binnen Nederland afgenomen (op veel gebieden zelfs verdwenen), maar met de komst van de migranten lijkt Nederland opnieuw te verzuilen.

Cijfers lijken te bevestigen dat er weinig onderling contact is. Van de Nederlanders heeft bijna 50% geen contact met allochtonen en ook 15-30% van de allochtonen heeft geen contact met Nederlanders (Veldboer et al., 2007, p. 13). Ook de toenemende segregatie in het onderwijs en in buurten, trouwen in eigen kring, en etnische sportverenigingen lijken niet bevorderlijk te zijn voor de contacten tussen allochtonen en autochtonen.

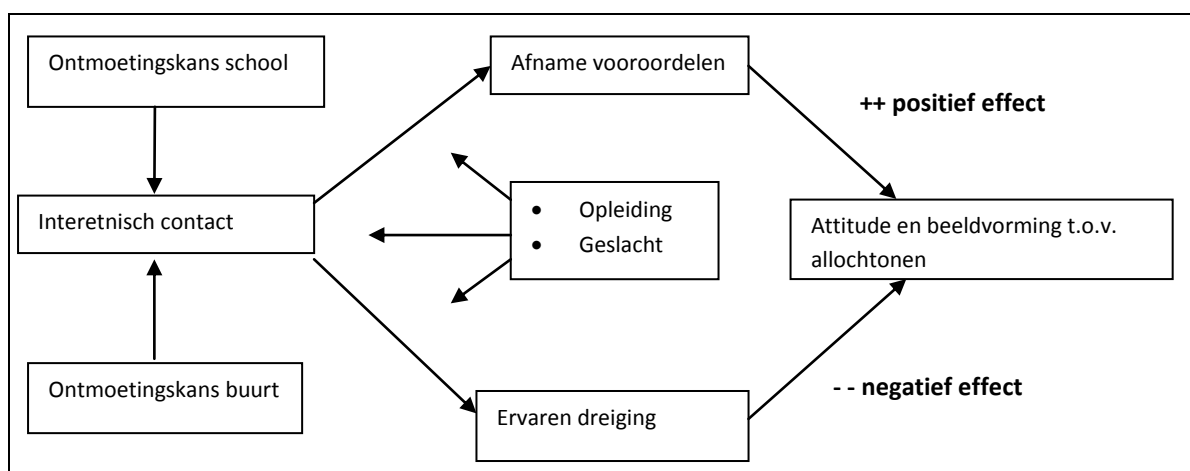
In de politiek hoor je dan ook vaak stemmen opgaan voor het actief (en soms zelfs gedwongen) mengen van allochtonen en autochtonen in wijken en op scholen.

Dit levert verschillende reacties op. Zo zijn er wetenschappers die wijzen op de integratiebevorderende aspecten van de concentratiewijk (bijv. Gowricharn, 1998), waar de sterke onderlinge banden een sociaal vangnet kunnen vormen voor de bewoners. Toch is het maar de vraag of menging inderdaad leidt tot meer contact. Onderzoek naar de contacten van kinderen buiten de eigen kring na stedelijke vernieuwing laat zien dat er ook na gedwongen menging zeer weinig interetnisch contact is (Bouw & Karsten, 2007). Daarnaast is het nog maar de vraag of het actief mengen van scholen ook op andere gebieden, zoals de leerprestaties en taalvaardigheid, een positief effect heeft. Vaak wordt er vanuit gegaan dat zwarte scholen slecht zijn voor de leerprestaties en taalvaardigheid van leerlingen. Vandaar dat ook met het oog op taalvaardigheid het mengen van scholen als wenselijk wordt gezien. Recent vergelijkend onderzoek van Dronkers (2010) laat echter zien dat de taalvaardigheid en leerprestaties van zowel autochtone als allochtone leerlingen op gemengde scholen achterblijven bij de prestaties van leerlingen op witte of zwarte scholen.

2.2 CONCEPTUEEL MODEL EN BEGRIPPEN

2.2.1 CONCEPTUEEL MODEL

Om inzichtelijk te maken wat precies onderzocht wordt, is een conceptueel model opgesteld:

Figuur 2 Conceptueel model

Concreet betekent dit dat onderzocht wordt of en in hoeverre de ontmoetingskans (contextuele factor) op school en in de buurt van invloed is op de mate van interetnisch contact. Vervolgens zal worden onderzocht of en in hoeverre de mate van interetnisch contact leidt tot ervaren dreiging (en daarmee negatievere beeldvorming en attitude ten opzichte van allochtonen) of juist tot een afname van vooroordelen (en daarmee positievere beeldvorming en attitude ten opzichte van allochtonen), en welke individuele factoren (geslacht, opleiding) hierop van invloed zijn.

2.2.2 OPERATIONALISERING BEGRIPPEN

ALLOCHTOON EN ETNISCHE MINDERHEID

Voor de definiëring van allochtoon hanteert het CBS de volgende definitie: persoon van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren. Het CBS maakt hierbij onderscheid tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Niet-westerse allochtonen zijn afkomstig uit een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije. Probleem met deze definitie is dat tegenwoordig op scholen veel leerlingen van de derde generatie zitten. Deze zijn volgens de definitie van het CBS géén allochtonen, maar worden door leerlingen wel als zodanig beschouwd. Westerse allochtonen worden door leerlingen vaak niet als allochtoon beschouwd.

In dit onderzoek wordt dan ook onder allochtonen én etnische minderheden verstaan: niet-westerse allochtonen van de eerste en tweede generatie en kinderen van de tweede generatie niet-westerse allochtonen (de zogenaamde derde generatie). Om het onderzoek enigszins in te perken en bovendien vergelijking mogelijk te maken, richt dit onderzoek zich (in navolging van andere onderzoeken) met name op de attitude ten opzichte van de vier grootste groepen etnische minderheden in Nederland: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen.

AUTOCHTOON

Voor de definiëring van autochtoon hanteer ik de definitie van het CBS: persoon van wie de beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar men zelf is geboren.

GEMENGDE, WITTE EN ZWARTE SCHOOL

Er zijn verschillende manieren waarop beoordeeld wordt of een school zwart, wit of gemengd is. In veel gevallen worden de volgende definities gehanteerd: een school is zwart als tenminste 70% van de leerlingen van niet-westerse afkomst is, een school is wit als tenminste 70% van de leerlingen autochtoon is en een school is gemengd als het aandeel niet-westerse allochtonen tussen de 30 en 70% ligt. In het dagelijkse leven wordt door veel mensen onder een zwarte school een school verstaan waar meer dan de helft van de leerlingen van niet-westerse allochtone afkomst is. Vanwege de samenstelling van wijken wordt er ook vaak gekeken naar het verschil tussen de samenstelling van de wijk en de school. Als in een wijk 60% allochtone kinderen wonen, is het volgens de lijn der verwachting dat 60% van de leerlingen op een school allochtoon is. Als er meer of minder dan 60% van allochtone afkomst is, spreek je van een relatief witte of zwarte school.

In dit onderzoek wordt een andere definitie gehanteerd. Bij de keuze voor de zwarte, witte en gemengde school is niet uitgegaan van het percentage allochtone leerlingen, maar van het percentage autochtone leerlingen op een school:

- De witte school heeft een hoog percentage autochtonen: > 85%
- De zwarte school heeft een laag percentage autochtonen: < 35%
- De gemengde school heeft een percentage autochtonen hier tussenin: 55-65%

De argumentatie hiervoor is dat het in dit onderzoek gaat om contacten en interactie van autochtonen met allochtonen. De ontmoetingskans speelt hierbij een rol. Om verschillen inzichtelijk te maken, is het belangrijk dat de scholen voldoende van elkaar verschillen qua samenstelling.

2.3 HYPOTHESEN

Op basis van het theoretische deel zijn een aantal te toetsen hypothesen geformuleerd:

- Een hogere ontmoetingskans leidt tot meer interetnisch contact.
- Naarmate er meer interetnisch contact is, denken autochtone leerlingen positiever over allochtonen.
- Op de zwarte en gemengde school denken autochtone leerlingen positiever over allochtonen, omdat ze er meer contact mee hebben.
- Op de witte school denken autochtone leerlingen negatiever over allochtonen, omdat ze er minder contact mee hebben.
- Op de zwarte school denken autochtone leerlingen negatiever over allochtonen, omdat zij meer dreiging ervaren.
- Leerlingen uit het vmbo denken negatiever over etnische minderheden, omdat zij meer dreiging ervaren.

3. METHODOLOGIE EN RESPONS

In dit hoofdstuk staat de methodologische verantwoording van het onderzoek centraal. Eerst zal ingegaan worden op de onderzoeksstrategie: hoe is het onderzoeksobject (de autochtone jongere) benaderd en wat is de onderzoeksstrategie? Vervolgens zal ingegaan worden op de gemaakte keuzes betreffende het onderzoeksmateriaal.

3.1 ONDERZOEKSSTRATEGIE

Om een onderzoeksstrategie uit te zetten dienen een aantal afwegingen gemaakt te worden: breedte of diepgang, kwalitatief of kwantitatief onderzoek, en ten slotte de keuze voor 'veldwerk' of 'bureauwerk' (Verschuren en Doorewaard, 2007).

De eerste afweging die gemaakt is, betreft de keuze voor breedte of diepgang. Hierbij is gekozen voor de breedte: onderzoek onder een substantieel aantal jongeren op verschillende scholen naar interetnisch contact, beeldvorming en attitude. De diepgang is hierdoor wat beperkter dan wanneer slechts gericht zou worden op interetnisch contact en / of slechts onderzoek gedaan zou worden op één schoolsoort of onder enkele leerlingen. De keuze hiervoor is gebaseerd op de afweging zoveel mogelijk jongeren bij het onderzoek te betrekken om zodoende een meer algemeen beeld over de relatie tussen interetnisch contact en beeldvorming en attitude te kunnen schetsen. Uit het onderzoek zou dan naar voren kunnen komen dat bepaalde onderdelen in een later, aanvullend, onderzoek meer diepgaand onderzocht kunnen worden.

De tweede afweging betreft de keuze voor kwalitatief of kwantitatief onderzoek. Het onderzoek onder de jongeren vindt plaats door middel van empirisch onderzoek op drie scholen. Een groot deel van het onderzoek bestaat uit kwantitatief onderzoek: analyse van enquêtes onder leerlingen met behulp van SPSS. Aangezien er geen databestand beschikbaar is met data over de contacten, beeldvorming en attitude van autochtone leerlingen ten opzichte van allochtonen is ervoor gekozen enquêtes af te nemen en zodoende een eigen databestand aan te leggen. Met behulp van dit databestand kunnen relaties objectief gekwantificeerd worden en eventuele verbanden aangetoond. Daarnaast is er sprake van aanvullend kwalitatief onderzoek ter ondersteuning van de kwantitatieve gegevens. Hiertoe zijn individuele interviews afgenomen bij enkele docenten over hun ervaringen en opvattingen ten aanzien van de relatie tussen interetnische contacten en attitude van autochtone leerlingen ten aanzien van allochtone leerlingen op hun school. Hierbij is met name aandacht gevraagd voor groepsvorming op school: is er sprake van menging of segregatie in de pauzes en tijdens lessen van leerlingen met diverse etnische achtergrond?

De laatste afweging betreft de keuze voor veld- of bureauwerk. Gekozen is voor de combinatie van veldwerk en bureauwerk in de vorm van een survey. Een survey kent de volgende kenmerken: een groot aantal onderzoekseenheden, een arbeidsextensieve datagenerering, meer breedte dan diepgang, een beweerde dat bestaat uit relaties tussen variabelen en een vooraf vastgestelde procedure voor datagenerering, kwantitatieve gegevens met een kwantitatieve data-analyse en ten slotte een a-selecte steekproef (Verschuren en Doorewaard, 2007).

In principe komt het onderzoek met alle kenmerken overeen, behalve met de a-selecte steekproef. Er is namelijk gekozen voor een selecte steekproef. Hier is bewust voor gekozen, omdat het

onderzoek mede tot doel heeft na te gaan of er een relatie is tussen de mate van 'gekleurdheid' van een school of buurt en de attitude van leerlingen. Hiervoor is het noodzakelijk onderscheid te maken tussen verschillende vormen van 'gekleurdheid' van een school of buurt om zodoende een eventuele relatie aan te kunnen tonen. In de volgende paragraaf zal dieper in worden gegaan op de keuze voor de scholen en de kenmerken van deze scholen.

Zoals aangegeven is er gebruik gemaakt van enquêtes en interviews op drie scholen. Er is voor gekozen de enquêtes uit te delen in de lessituatie vanwege de hoge responsmogelijkheid en het voorkomen van onderling overleg over de antwoorden. De enquêtes zijn voor het merendeel door mij persoonlijk in lessen uitgedeeld en opgehaald. Dit om te voorkomen dat leerlingen sociaal-wenselijke antwoorden zouden geven onder invloed van de docent en voor het beantwoorden van eventuele vragen. In enkele gevallen was dit vanwege praktische redenen niet mogelijk. In deze gevallen heeft de docent de enquêtes zelf uitgedeeld en vervolgens opgestuurd dan wel afgegeven.

De interviews met docenten en schoolleiding vonden voor het merendeel ongestructureerd plaats. Ze waren dan ook met name bedoeld ter ondersteuning van of ter aanvulling op het empirische materiaal. Dit waren gesprekken in de pauzes in de docentenkamer of op een rustige plaats. De gesprekken hadden uiteraard wel een overkoepelend thema: de aard en omvang van interetnisch contact op school. Hierbij ben ik met name ingegaan op ruzies dan wel vriendschappen tussen leerlingen met verschillende etnische achtergrond, groepsvorming in de klas en op het schoolplein en eventueel beleid van de school omtrent interetnisch contact. Gekozen is voor ongestructureerd in plaats van gestructureerd om het niet te 'officieel' te maken. Op veel scholen is dit een gevoelig onderwerp en mijn aanname is dat docenten vrijer spreken in een meer ontspannen setting.

3.2 ONDERZOEKSMATERIAAL

Naast de onderzoeksstrategie is ook de keuze voor (de ontsluiting van) het onderzoeksmateriaal belangrijk. Hierbij is een aantal fundamentele keuzes gemaakt omtrent de onderzoekspopulatie en de benodigde databronnen.

3.2.1 DE LEERLINGEN

Het onderzoek is onder leerlingen op drie scholen uitgevoerd. De keuze voor leerlingen op scholen is gemaakt vanwege de toegankelijkheid en representativiteit van de jongere: op school zit een brede afspiegeling van de jeugd en zijn jongeren via docenten in klassenverband goed bereikbaar. Wat betreft de keuze voor leerjaar / leeftijd is gekozen voor het vierde leerjaar. Dit vanwege het feit dat dit leerjaar op alle niveaus wordt aangeboden en dat oudere leerlingen (naar mijn mening als docent zijnde) veelal iets zelfstandiger denken dan jongere leerlingen, die opvattingen relatief vaker van hun ouders overnemen.

3.2.2 DE SCHOLEN

De scholen die betrokken zijn bij dit onderzoek zijn geselecteerd op basis van een aantal criteria. Er is dus geen sprake van een a-selectie steekproef. Het belangrijkste criterium is de verhouding

tussen autochtone en niet-westerse allochtone leerlingen. Deze drie scholen vertegenwoordigen zodoende een witte, gemengde en zwarte scholengemeenschap. De reden hiervoor is dat zodoende de ontmoetingskans op school meegenomen kan worden in de analyse.

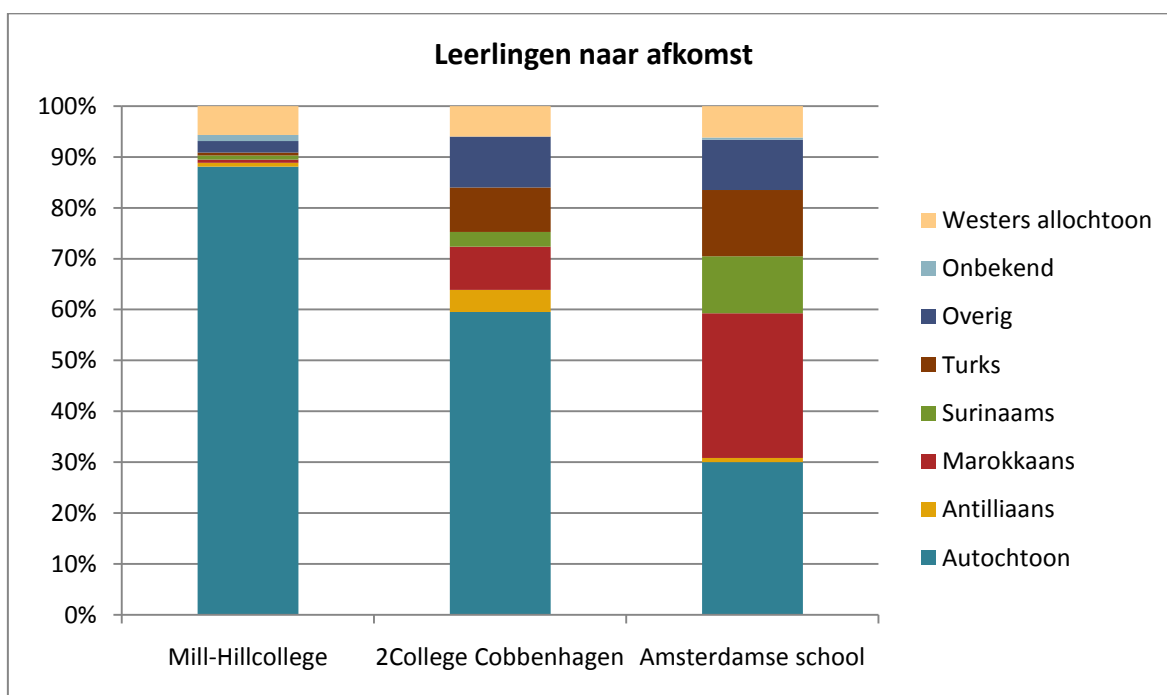
Een ander belangrijk criterium is het aangeboden onderwijs. Op alle drie de scholen is een vmbo-t-/mavo-afdeling, een havo-afdeling en een vwo-afdeling aanwezig. Hier is voor gekozen om ook verschillen in onderwijsniveau mee te kunnen nemen. Hierbij dient de kanttekening gemaakt te worden dat leerlingen van overige vmbo-stromen dus niet zijn betrokken in het onderzoek en dat de uitspraken daarom niet algemeen geldend zijn. Daarnaast is met name bij de zwarte scholengemeenschap ook de leerlingenpopulatie belangrijk, omdat op een te kleine school niet voldoende autochtone leerlingen zitten.

Scholen hebben vaak zelf niet de beschikking over exacte cijfers over de allochtonenpopulatie op school. Dit komt doordat er bij de aanmelding meestal niet gevraagd wordt naar het geboorteland van de ouders, maar naar de nationaliteit van de ouders. Dit maakt het in beginsel lastig om geschikte scholen te vinden. Uiteindelijk is het met behulp van het bestand Basisgegevens Onderwijs (Dienst Uitvoering Onderwijs, 2009) gelukt om voor iedere te benaderen school de exacte gegevens te achterhalen.

De drie scholen die uiteindelijk zijn geselecteerd zijn:

- Mill-Hillcollege te Goirle ('witte' school met ongeveer 90% autochtone leerlingen)
- 2College Cobbenhagen te Tilburg ('gemengde' school met ongeveer 60% autochtone leerlingen)
- Een (anonieme) school uit Amsterdam ('zwarte' school met ongeveer 30% autochtone leerlingen)

In de figuur hieronder is de leerlingenpopulatie op basis van afkomst weergegeven.

Figuur 3 Samenstelling scholen naar afkomst: procentueel

MILL-HILLCOLLEGE

Het Mill-Hillcollege is een redelijk grote school (1476 leerlingen) in Goirle (NB). De school is gesitueerd tussen Goirle en Tilburg. De school trekt leerlingen aan uit Goirle, uit omliggende dorpen als Alphen, Riel, Baarle-Nassau en Hilvarenbeek, en uit de zuidelijke wijken van Tilburg (met name uit De Blaak). De school kenmerkt zich door een hoog percentage leerlingen van autochtone afkomst (bijna 90%). Er zitten ongeveer net zoveel westerse als niet-westerse allochtonen op de school. Dit is mede te verklaren door de ligging in het grensgebied met België.

De niet-westerse allochtonen op school zitten met name op de mavo en in de onderbouw. In de meeste klassen zitten slechts één, hooguit twee, allochtonen van niet-westerse afkomst. Volgens Nicole van Oers, van de leerlingenadministratie, lijkt het aantal allochtonen komend schooljaar behoorlijk toe te nemen. Dit is echter voor de school lastig inschatten, omdat zij geen cijfers hebben over de afkomst van leerlingen. Er wordt namelijk niet gevraagd naar het geboorteland van de ouders bij de aanmelding. Deze schatting is dus gebaseerd op andere kenmerken, zoals de achternaam van de leerling. Uiteraard is dit minder betrouwbaar.

2COLLEGE COBBENHAGEN

2College Cobbenhagen is een middelgrote school (969 leerlingen) in Tilburg. De school is gelegen in het noordoosten van Tilburg. Door zijn ligging trekt de school met name leerlingen uit het (multiculturele) noorden en noordoosten van Tilburg, en aangrenzende ('witte') dorpskernen zoals Udenhout en Berkel-Enschot.

De school kenmerkt zich door een gemengde leerlingenpopulatie. Ongeveer 60% van de leerlingen is van autochtone afkomst. Ruim 34% van de leerlingen is van niet-westerse afkomst. Hierbinnen is de groep overige leerlingen het grootst, op de voet gevolgd door leerlingen van Turkse en Marokkaanse afkomst.

Uit een gesprek met de heer Van de Heijning (teamleider bovenbouw VWO) blijkt dat de school snel is 'verkleurd'. De allochtonenpopulatie is de laatste jaren sterk toegenomen. Dit hangt deels samen met een verandering in het lesaanbod. Vroeger was er alleen een havo- en vwo-afdeling, maar sinds een aantal jaar is er ook een mavo-afdeling. Daarnaast is de school gesitueerd in een wijk waar relatief veel allochtonen wonen.

De school heeft een aantal maatregelen genomen om ook autochtone leerlingen aan te blijven trekken. Zo wordt er Chinees aangeboden als onderscheidend vak en hebben leerlingen de mogelijkheid om Tweetalig Onderwijs (TTO) te volgen en hiermee een International Baccalaureate (IB) English te behalen. Deze maatregelen hebben met name effect op de havo- en vwo-afdeling.

AMSTERDAMSE SCHOOL

De 'zwarte' school uit Amsterdam is gelegen in het stadsdeel Osdorp. De school (met 1756 leerlingen) trekt met name leerlingen uit Osdorp zelf, maar ook uit de rest van Amsterdam en uit het nabijgelegen Badhoevedorp en Halfweg. De school kenmerkt zich door een 'zwarte' samenstelling: er zitten ruim tweemaal zoveel allochtonen als autochtonen op de school. Autochtone Ne-

derlanders vormen wel de grootste etnische groep met 30%, maar worden op de voet gevolgd door Marokkaanse leerlingen, die 28,4% van de schoolpopulatie uitmaken.

Ook deze school is de laatste jaren van samenstelling veranderd. Ongeveer 10 jaar geleden was de samenstelling volgens afdelingsleider Piet H. ongeveer 50/50 wat betreft de verhouding tussen allochtoon en autochtoon. Een aantal afdelingen, zoals het gymnasium in de onderbouw, is nu geheel 'zwart'. Dit is moeilijk te veranderen. Piet H.: 'In Amsterdam zijn een aantal basisschoolleerlingen die komend jaar naar het gymnasium willen, maar nog niet geplaatst zijn, omdat de gymnasium-afdelingen in Amsterdam vol zitten. Op deze school zijn nog 7 plaatsen vrij. Leerlingen willen echter liever niet naar deze school vanwege het feit dat het gymnasium volledig zwart is.'

De vmbo-afdeling van de school staat goed aangeschreven. Hierdoor trekt deze afdeling nog redelijk wat autochtonen volgens de afdelingsleider. Ook het atheneum trekt redelijk wat autochtonen. Deze zijn veelal afkomstig uit randgemeenten van Amsterdam. Voor deze leerlingen is deze school het meest dichtbij.

3.2.3 DE ENQUÊTES

De enquêtes zijn samengesteld met behulp van vragen uit eerdere onderzoeken naar beeldvorming en attitude (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002a, 2002c). Hier is voor gekozen vanwege de vergelijkbaarheid van de data. Door ongeveer dezelfde vragen te gebruiken kunnen de resultaten met elkaar vergeleken worden en kan worden nagegaan in hoeverre onder jongeren dezelfde opvattingen heersen als onder volwassenen. Enkele vragen zijn aangepast naar het niveau van de leerlingen door bijvoorbeeld begrippen te verduidelijken. Vanwege de statistische verwerking is ervoor gekozen om alleen gesloten vragen te gebruiken. Er zijn vragen gesteld om de mate van contact te meten en vragen om beeldvorming dan wel attitude te meten. De meeste vragen zijn multiple choice of schaalvragen. Schaalvragen zijn met name gebruikt om de attitude en beeldvorming te meten. Er is hierbij gebruik gemaakt van vier- en vijfpuntschalen. Er is voor gekozen om dezelfde antwoordcategorieën te gebruiken als bij de reeds bestaande vragenlijsten, zodat het goed te vergelijken is. Een exemplaar van de enquête is toegevoegd in bijlage 1. In de volgende hoofdstukken is, vanwege de overzichtelijkheid, bij ieder te onderzoeken thema aangegeven hoe dit door middel van de enquête is onderzocht en welke enquêtevragen hiervoor gebruikt zijn.

De enquêtes zijn in klassikale lessen uitgedeeld en ingevuld. Op de school waar ik werkzaam ben (Mill-Hillcollege), is de enquête bij andere docenten in de klas uitgedeeld om sociaal wenselijke antwoorden zoveel mogelijk te vermijden. De enquête is aan alle leerlingen in de klas uitgedeeld, maar alleen de enquêtes van autochtone leerlingen zijn verwerkt. De reden dat de enquête onder alle leerlingen wordt uitgevoerd is van praktische aard: het is voor een docent niet handig om de helft van de klas aan een enquête te laten werken en de andere helft niet. Bovendien weten scholen vaak niet welke leerlingen autochtoon dan wel allochtoon zijn en is op basis van uiterlijk of naam niet goed te bepalen of een leerling autochtoon is.

Voor de verwerking van de data uit de enquêtes is gebruik gemaakt van de programma's SPSS 16.0 en Excel 2007. Om de mate van ervaren etnische dreiging, beeldvorming en de attitude te berekenen is gebruik gemaakt van samengestelde variabelen. Het gebruik hiervan wordt toegelicht in de betreffende hoofdstukken.

3.3 REPRESENTATIVITEIT, RESPONS EN PERSOONSKENMERKEN

In totaal zijn ongeveer 500 enquêtes uitgedeeld en ingevuld. Alleen de enquêtes van leerlingen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren zijn meegenomen in het onderzoek. Dit vanwege het feit dat het een onderzoek betreft naar de attitude en beeldvorming onder autochtone jongeren in Nederland. Om diezelfde reden zijn de enquêtes van jongeren die in België wonen uitgesloten. Tenslotte zijn enquêtes die aantoonbaar 'voor de grap' zijn ingevuld ook niet meegenomen in het onderzoek. Het 'voor de grap' invullen blijkt ondermeer uit het opgeven van valse postcodes en geboortedata.

Er is (vanwege de representativiteit van de gegevens) naar gestreefd minimaal 60 autochtone leerlingen per school (bij voorkeur 20 per niveau) te enquêteren. Zodoende wordt er een substantiële groep leerlingen bevraagd, wat de betrouwbaarheid van de uitspraken ten goede komt. Dit minimum is op de witte en gemengde school ruim behaald. Op de zwarte school is dit echter niet gelukt en zijn minder leerlingen geënquêteerd. Dit heeft vooral te maken met de kleine autochtonenpopulatie op school in combinatie met het late stadium waarin deze school aan het onderzoek kon worden toegevoegd: de examenleerlingen (vmbo) waren reeds vrijgesteld van de lessen. Ook was het bij deze school om organisatorische redenen niet mogelijk enquêtes af te nemen in de vwo-klassen. Dit kan de resultaten beïnvloeden. Uiteraard is hier rekening mee gehouden bij de analyse van de data.

Uiteindelijk zijn er 233 bruikbare enquêtes ingevuld. In onderstaande tabel zijn de persoons- en achtergrondkenmerken van de respondenten per school samengevat. De SPSS *output* met de kruistabellen is toegevoegd in bijlage 2.

	Totaal	Mill-Hillcollege	2College Cobbenhagen	Amsterdamse school	Cramer's V
Aantal respondenten	100% (233)	52,8% (123)	36,1 % (84)	11,2% (26)	
Geslacht	Man: 57,1% Vrouw: 42,9%	Man: 58,5% Vrouw: 41,5%	Man: 50% Vrouw: 50%	Man: 73,1 % Vrouw: 26,9%	0,140
Opleiding	Mavo/vmbo: 30,0% Havo: 39,1% Vwo: 30,9%	Mavo/vmbo: 32,5% Havo: 34,1% Vwo: 33,3%	Mavo/vmbo: 23,8% Havo: 39,3% Vwo: 36,9%	Mavo/vmbo: 38,5% Havo: 61,5% Vwo: -	0,181*
Geboortedatum	1991: 0,4% 1992: 7,7% 1993: 40,3% 1994: 47,6% 1995: 3,4% 1996: 0,4%	1991: - 1992: 8,1% 1993: 40,7% 1994: 50,4% 1995: 0,8% 1996: -	1991: 1,2% 1992: 6,0% 1993: 44,0% 1994: 46,4% 1995: 2,4% 1996: -	1991: - 1992: 11,5% 1993: 26,9% 1994: 38,5% 1995: 19,2% 1996: 3,8%	0,272**
* = p < 0,05, ** = p < 0,001					

Tabel 1 Kenmerken respondenten

Uit bovenstaande analyse blijken er significante verschillen tussen de drie groepen te bestaan qua leeftijd en opleiding. Dit betekent dat verschillen in de analyse verband kunnen houden met verschillen in opleiding en leeftijd. Hoewel leeftijd hier significant verschilt per groep, is het daadwerkelijke verschil in leeftijd zo klein, dat verschillen in leeftijd eigenlijk bijna geen verklaring kunnen vormen voor eventuele verschillen in de analyses. Er is vanuit de literatuur ook geen reden om aan te nemen dat deze (kleine) leeftijdsverschillen verantwoordelijk kunnen zijn voor verschil-

len in de analyse. Wat betreft opleiding ligt het anders. Op basis van de etnische competitietheorie wordt aangenomen dat er een verband is tussen opleiding en attitude en tussen opleiding en beeldvorming. Deze zou negatiever zijn op mavo/vmbo-niveau en positiever op vwo-niveau. Bij eventuele verschillen in analyses dient dus rekening gehouden te worden met een 'opleidings-effect'. Overigens zijn de verbanden zwak, dus zal de invloed naar alle waarschijnlijkheid niet groot zijn.

Uit de frequentietabel blijkt ten slotte dat het Mill-Hillcollege is oververtegenwoordigd en de Amsterdamse school is ondervertegenwoordigd. Daarom is besloten een weging toe te passen. Bij analyses met betrekking tot de invloed van de samenstelling van de school zijn de antwoorden van alle drie de scholen even zwaar meegeteld door middel van weging. Deze weging is als volgt:

- Mill-Hillcollege: 0,68 (84/123)
- 2College Cobbenhagen: 1,00 (84/84)
- Amsterdamse school: 3,23 (84/26)

Deze weging leidt ertoe dat de antwoorden van de leerlingen van de Amsterdamse school relatief zwaar meetellen en de antwoorden van de leerlingen van het Mill-Hillcollege relatief minder zwaar. Er wordt vaak geadviseerd om geen zwaardere wegingsfactor dan 1,5 te gebruiken. In dit geval was dat niet mogelijk, omdat er dan nog steeds sprake is van een te scheve steekproef. Dit betekent dat afwijkende antwoorden van leerlingen van de Amsterdamse school een grote invloed kunnen hebben op de analyse. Dit is iets wat in gedachte dient te worden gehouden bij de analyse van de gegevens.

Als bij de analyse echter niet de samenstelling van de school als onafhankelijke variabele wordt gebruikt, en dus de populatie, ofwel de 'gemiddelde leerling' van deze drie scholen centraal staat, is gebruik gemaakt van een andere weegfactor. In deze gevallen is gekeken naar de aantallen autochtone leerlingen op de respectievelijke scholen en is op basis van de respons en de werkelijke aantallen een weging gemaakt. Deze is als volgt:

School	Aantal autochtone leerlingen	Verhouding	Respons	Wegingsfactor
Mill-Hillcollege	1300	54%	123	1,00
2College Cobbenhagen	577	24%	84	0,65
Amsterdamse school	527	22%	26	1,88
Totaal	2404	100%	233	

Tabel 2 Wegingsfactor

Helaas is het niet mogelijk geweest om de weging nog aan te passen aan de verhouding binnen de klassen of het vierde leerjaar. Deze gegevens zijn namelijk niet beschikbaar. Om dan toch zo betrouwbaar mogelijke uitspraken te kunnen doen, is de weging naar autochtonen per school (in de woorden van Martin van der Velde): 'de *next-best* oplossing'.

Per te onderzoeken onderwerp is in de volgende hoofdstukken aandacht besteed aan de betrouwbaarheid van de gegevens en de manier waarop bijvoorbeeld de subschalen zijn samengesteld. Er is nadrukkelijk voor gekozen om de methodologie per thema in het betreffende hoofd-

stuk te bespreken in plaats van in dit hoofdstuk. Dit is gedaan om het verslag overzichtelijk te houden.

Van belang is in ieder geval te realiseren dat de steekproef niet representatief is voor de hele populatie autochtonen in Nederland. De uitkomsten zeggen slechts iets over de deelnemers aan dit onderzoek en kunnen niet zonder meer worden veralgemeniseerd naar alle autochtone jongeren in Nederland.

4. INTERACTIE EN CONTACT

In dit hoofdstuk staan de mate van interetnisch contact en de ontmoetingskans centraal. In hoeverre is er sprake van interetnisch contact? En welke variabelen zijn hierop van invloed? Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag: leidt een hogere ontmoetingskans tot meer contact?

4.1 ONTMOETINGSKANS

De ontmoetingskans (*exposure index*) is de kans die iemand van een bepaalde etnische groep loopt om iemand van een andere of dezelfde etnische groep te ontmoeten binnen een bepaalde onderzoekseenheid (bijvoorbeeld een buurt, klas of school).

De exposure index bestaat uit twee vormen (Olzak et al. 1996; McCauley, Plummer, Moskalenko & Mordkoff, 2001): de interactie-index (intergroepscontact) en de isolatie-index (intragroepscontact). De twee indexen bij elkaar opgeteld vormen samen 100%, tenzij er meer dan twee groepen worden meegenomen (bijvoorbeeld niet alleen autochtoon – allochtoon, maar Nederlanders, Turken en Surinamers).

De ontmoetingskansen worden als volgt berekend:

Interactie-index: $\sum (au_i/AU)(au_i/t_i)$

Isolatie-index: $\sum (au_i/AU)(al_i/t_i)$

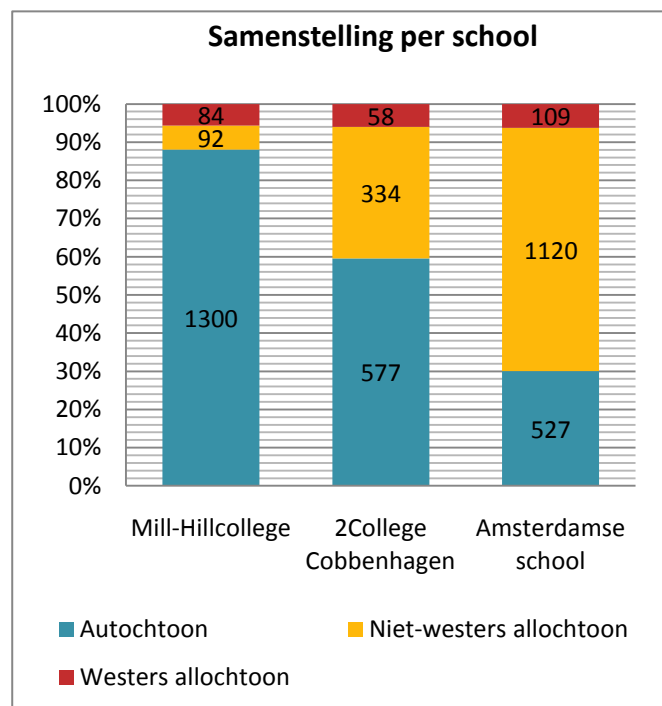
au_i = het aantal autochtonen in een bepaalde subcategorie i (bijv. een buurt)

AU = het totaal aantal autochtonen in de overkoepelende categorie (bijv. de stad)

t_i = de totale bevolking in de subcategorie i (bijv. een buurt)

al_i = het aantal niet-westerse allochtonen in subcategorie i

Voor dit onderzoek is met behulp van het DUO-bestand (DUO, 2009) de ontmoetingskans berekend voor iedere school. Het is niet mogelijk dit nog te differentiëren naar de klas of het opleidingsniveau, omdat op de scholen of bij andere instanties deze informatie niet voorhanden is.

Figuur 4 Afkomst leerlingen per school: absoluut

	Mill-Hillcollege	2College Cobbenhagen	Amsterdamse school
Isolatie-index	6%	34%	64%
Interactie-index	88%	60%	30%

Tabel 3 Isolatie- en interactie-index

Zoals verwacht is de kans op interactie met autochtonen op de Amsterdamse school (30%) veel kleiner dan op het Mill-Hillcollege. Op het Mill-Hillcollege is de kans dat leerlingen een niet-westerse allochtone leerling ontmoeten 6%. De kans op interactie met een Nederlandse leerling is daarentegen 88%. 2College Cobbenhagen vormt bij beide indexen een goede middenmoot.

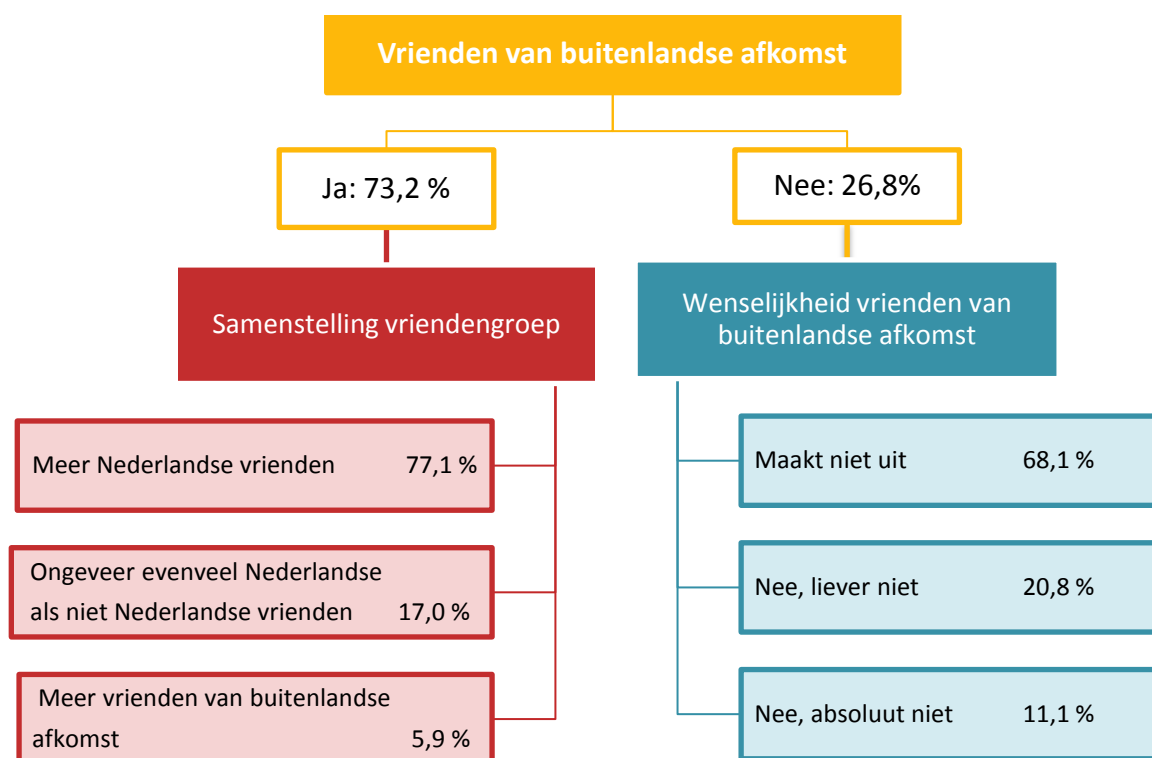
4.2 INTERETNISCH CONTACT

Interetnische contacten zijn contacten tussen verschillende (etnische) bevolkingsgroepen. Dit onderzoek richt zich op interetnische contacten van autochtone jongeren met allochtonen. Hierbij wordt gekeken naar vriendschappen en contacten op school, in de vrije tijd, op het werk en in de buurt.

In de enquête (bijlage 1) is het tweede gedeelte gewijd aan vragen die de mate van contact meten. Getracht is om na te gaan in hoeverre er sprake is van interetnisch contact in de verschillende kringen waar jongeren zich begeven (school, werk, buurt en club of vereniging). Dit, om te achterhalen waar interetnische contacten zich met name voordoen. Ook is gevraagd naar de typering van de contacten met allochtone medeleerlingen.

4.2.1 VRIENDSCHAP

De respondenten is eerst gevraagd of zij vrienden van buitenlandse afkomst hebben. Indien zij deze niet hebben, is gevraagd of zij vrienden van buitenlandse afkomst willen hebben. Dit om te achterhalen of het feit dat zij geen vrienden van buitenlandse afkomst hebben gewenst is of 'toevallig'. Indien zij wel vrienden van buitenlandse afkomst hebben, is gevraagd of zij meer, minder of evenveel vrienden van buitenlandse als van Nederlandse afkomst hebben.

Figuur 5 Vrienden van buitenlandse afkomst (gewogen)

Bijna driekwart van de respondenten (73,2 %) heeft vrienden van buitenlandse afkomst. Van degenen die geen buitenlandse vrienden hebben, heeft een derde deel daar ook geen behoefte aan. De vriendengroep van degenen die wel vrienden van buitenlandse afkomst hebben, bestaat bij ruim 77 % van de respondenten uit meer Nederlandse vrienden dan vrienden van buitenlandse afkomst. Er is vervolgens gekeken wat de verschillen per school zijn en of er een relatie is met de buurt.

		Gewogen totaal	Mill-Hill- college	2College Cobben- hagen	Amster- damse school
Vrienden van buitenlandse afkomst	Ja:	73,2%	62,6 %	86,9 %	84,6 %
	Nee:	26,8%	37,4 %	13,1 %	15,4 %
Samenstelling vriendengroep	Meer Nederlandse vrienden:	77,1 %	97,4 %	83,6 %	31,8 %
	Evenveel:	17,0 %	1,3 %	13,7 %	50,0 %
	Meer allochtone vrienden:	5,9 %	1,3 %	2,7 %	18,2 %
Wenselijkheid vrienden van buitenlandse afkomst	Ja, erg graag	-	-	-	-
	Ja, graag	-	-	-	-
	Maakt niet uit	68,1 %	66,7 %	70 %	75 %
	Nee, liever niet	20,8 %	24,4 %	20 %	-
	Nee, absoluut niet	11,1 %	8,9 %	10 %	25 %

Tabel 4 Frequentietabel vriendschap en samenstelling school

Uit bovenstaande gegevens (zie bijlage 3.1 voor de bijbehorende SPSS-uitdraaien) blijkt dat leerlingen van 2College Cobbenhagen en de Amsterdamse school vaker vrienden van buitenlandse afkomst hebben dan leerlingen van het Mill-Hillcollege. Dit zou erop kunnen wijzen dat een hogere ontmoetingskans op school leidt tot meer interetnische vriendschappen. Ook de samenstelling van de vriendengroep verandert als er een grotere ontmoetingskans op school is: naarmate de ontmoetingskans op school groter is, maken er meer allochtonen uit van de vriendengroepen. Met betrekking tot de wenselijkheid van vrienden van buitenlandse afkomst is niet duidelijk te zeggen of de ontmoetingskans verschil maakt. Het lijkt niet veel verschil te maken als 2College Cobbenhagen en het Mill-Hillcollege met elkaar worden vergeleken. Op de Amsterdamse school zitten te weinig leerlingen (4) zonder vrienden van buitenlandse afkomst om conclusies te kunnen trekken.

Met behulp van SPSS (bijlage 3.2) is gekeken of er daadwerkelijk een verband bestaat tussen de gekleurde school en de samenstelling van vriendengroepen of interetnische vriendschappen. Hierbij zijn de gegevens gewogen naar samenstelling van de school. Iedere school telt even zwaar mee. Het blijkt dat er een sterker verband is tussen de samenstelling van de school en de samenstelling van de vriendengroep dan tussen het type school en het wel of niet hebben van vrienden van buitenlandse afkomst. Dit sterkere verband is deels te verklaren doordat er relatief weinig respondenten zijn zonder vrienden van buitenlandse afkomst. Om de samenstelling van een vriendengroep minder 'wit' te krijgen, zijn meer allochtone vrienden nodig. Leerlingen van een zwarte of gemengde school komen meer in contact met allochtonen en hebben zodoende ook meer kans op een gemengde vriendengroep. Uit de analyse blijkt dat die kans op deze scholen ook daadwerkelijk leidt tot meer gemengde vriendschappen.

			Gewogen totaal	Percentage allochtonen in de buurt			
				0-25%	26-50%	51-75%	> 75%
Respondenten				81,9 %	13,8 %	3,9 %	0,4 %
Vrienden van buitenlandse afkomst	Ja:	73,2%	71,6 %	87,5 %	77,8 %	100%	
	Nee:	26,8%	28,4 %	12,5%	22,2 %	-	
Samenstelling vriendengroep	Meer Nederlandse vrienden:	77,1 %	89,7 %	64,3 %	28,6 %	100 %	
	Evenveel:	17,0 %	8,8 %	21,4 %	57,1 %	-	
	Meer allochtone vrienden:	5,9 %	1,5 %	14,3 %	14,3 %	-	
Wenselijkheid vrienden van buitenlandse afkomst	Ja, erg graag	-	-	-	-	-	
	Ja, graag	-	-	-	-	-	
	Maakt niet uit	68,1 %	69,2 %	25 %	100%	-	
	Nee, liever niet	20,8 %	23,1 %	25 %	-	-	
	Nee, absoluut niet	11,1 %	7,7 %	50 %	-	-	

Tabel 5 Frequentietabel vriendschap en de buurt

Er is ook berekend of de buurt een rol speelt (zie bijlage 3.3). Om een overzichtelijk beeld te creëren is de data met betrekking tot de buurt in vier klassen verdeeld. Er zijn slechts enkele (8) respondenten die in een buurt wonen met meer dan 50% allochtonen. Hierdoor is het niet goed mogelijk om conclusies te trekken over de invloed van de buurt bij respondenten uit een buurt met meer dan 50% allochtonen.

In de klasse met 25% of minder buurtgenoten van allochtone afkomst heeft ruim een kwart van de respondenten geen vrienden van buitenlandse afkomst. In de klasse met 25-50% allochtone buurtbewoners heeft slechts 12,5% van de respondenten geen vrienden van buitenlandse afkomst. De samenstelling van de vriendengroepen wordt ook meer gemengd naarmate er meer allochtonen in de buurt wonen.

Om na te gaan of er daadwerkelijk een significant verband is tussen de aanwezigheid van allochtonen in de buurt en interetnische vriendschappen is met behulp van SPSS de rangcorrelatie berekend (bijlage 3.4) tussen de buurt en interetnische vriendschappen, en de buurt en de samenstelling van de vriendengroep. Hierbij is uitgegaan van de exacte percentages en niet van de klassenverdeling. Er blijkt inderdaad een zwak verband te zijn tussen het percentage allochtonen in de buurt en interetnische vriendschappen: naarmate het percentage allochtonen in de buurt toeneemt, zijn er minder leerlingen die geen vrienden van buitenlandse afkomst hebben. Er blijkt een sterker verband te bestaan tussen de samenstelling van vriendengroepen en de gekleurdheid van de buurt. Naarmate de buurt gekleurder is, worden de vriendengroepen gekleurder.

Ten slotte is gekeken of het onderwijsniveau of geslacht nog verschil (bijlage 3.5) maakt. De variabele man of vrouw blijkt geen significante dan wel sterke relatie te hebben met de samenstelling van de vriendengroep of het hebben van vrienden van allochtone afkomst. Er blijkt een zwak verband te zijn tussen opleiding en samenstelling vriendengroep. Op vmbo is de vriendengroep vaker etnisch homogeen dan op het vwo. Er zijn echter geen enquêtes van het vwo van de Amsterdamse school, dus de steekproef is wat dat betreft niet goed betrouwbaar. Als slechts gekeken wordt naar havo en mavo/vmbo-t wordt het beeld anders. In dat geval is er een sterker negatief verband. Dit betekent dat op de havo de vriendengroepen meer gemengd zijn dan op de mavo. Het ontbreken van vwo-enquêtes op de zwarte school lijkt hierdoor eerder een remmend effect te hebben op het verband tussen de samenstelling van de school en de vriendengroep, dan

dat het dit verband sterker maakt. Dat betekent dat het (toch al sterke) verband tussen de samenstelling van de school en de vriendengroep (0,579) eerder te zwak dan te sterk is uitgedrukt, omdat op basis van de gegevens veronderstelt kan worden dat indien de vwo-afdeling ook was bevraagd het verband tussen de samenstelling van de school en de vriendengroep nog sterker zou zijn.

4.2.2 ANDERE CONTACTEN

In deze subparagraaf staan de contacten van de respondenten centraal. Getracht is na te gaan waar en in welke mate de respondenten interetnische contacten hebben. In onderstaande tabel staan de gegevens per school gegroepeerd (zie bijlage 3.6 en 3.7 voor de SPSS-uitdraaien).

		Gewogen totaal	Mill-Hill college	2College Cobben- hagen	Amster- damse school	Correlatie Spear- man's rho
Contacten op school	Meer met Nederlanders	74,0 %	95,9 %	70,2 %	23,1 %	0,630
	Ongeveer evenveel	22,4 %	4,1 %	28,6 %	61,5 %	Sig. 0,000
	Meer met allochtonen	3,6 %	-	1,2 %	15,4 %	
Typering contacten	Vijanden	5,4 %	5,2 %	3,7 %	8,0 %	0,312
	Collega's	16,6 %	22,4 %	18,5 %	-	Sig. 0,000
	Kennissen	32,2 %	37,1 %	39,5 %	12,0 %	
	Vrienden	45,8 %	35,3 %	38,3 %	80,0 %	
Lid club/ vereniging	Ja	71,3 %	77,2 %	63,1 %	65,4 %	0,122
	Nee	28,7 %	22,8 %	36,9 %	34,6 %	Sig. 0,040
Allochtonen binnen club/ vereniging	(Bijna) geen	38,4 %	43,5 %	42,3 %	18,8 %	0,311
	Weinig	49,3 %	54,3 %	40,4 %	43,8 %	Sig. 0,000
	Veel	12,3 %	2,2 %	17,3 %	37,5 %	
Werk je?	Ja	66,3 %	71,5 %	65,5 %	53,8 %	0,148
	Nee	33,7 %	28,5 %	34,5 %	46,2 %	Sig. 0,013
Contact met allochtonen op het werk	Bijna niet of nooit	40,5 %	48,3 %	46,3 %	7,1 %	0,443
	Weinig	22,5 %	26,4 %	24,1 %	7,1 %	Sig. 0,000
	Regelmatig	16,3 %	16,1 %	18,5 %	14,3 %	
	Vaak	20,7 %	9,2 %	11,1 %	71,4 %	

Tabel 6 Frequentietabel en correlatie overige interetnische contacten totaal en per school

CONTACT OP SCHOOL

Uit deze gegevens valt af te lezen dat er een sterke samenhang bestaat tussen de contacten op school en de samenstelling van de school. Interetnische contacten met medeleerlingen nemen dus toe naarmate er meer leerlingen van allochtone afkomst op school zitten. Ook is gekeken naar de typering van deze contacten. 'Collega's' is hier als minder positief beoordeeld dan 'kennissen', omdat er slechts 'samenwerking voor school' mee wordt bedoeld en dit meer 'verplicht' van aard is dan oppervlakkig contact in de vorm van 'kennissen'. Er valt over te discussiëren of dit een juiste weergave is, maar de analyse geeft vooralsnog geen aanleiding om te twijfelen aan deze aanname.

Tussen de typering van de contacten en de gekleurdheid van de school is een matig sterk verband aangetroffen. De typering van de interetnische contacten op school lijkt dan ook positiever te worden naarmate er meer allochtone leerlingen op school zitten. Bij de Amsterdamse school zie je echter dat vijandschap ook vaker wordt genoemd. Het zou dus kunnen zijn dat opvattingen op

de Amsterdamse school meer gepolariseerd zijn en hierdoor een ietwat vertekend, meer gematigd, beeld afgeven. Daarbij dient ook rekening gehouden te worden met het mogelijke effect van het verschil per school wat betreft opleiding. Van de Amsterdamse school zijn geen enquêtes beschikbaar van vwo-leerlingen. Als de vwo-leerlingen worden uitgesloten van de analyse blijkt het verband tussen de typering van de contacten en de samenstelling van de school sterker te zijn: 0,408. Bij de populatie havo- en mavo/vmbo-leerlingen op deze scholen worden de contacten positiever beoordeeld naarmate de school gekleurder is.

Uit gesprekken met docenten blijkt dat leerlingen vaak langs etnische lijnen gegroepeerd zitten in de klas en in de pauzes. Zo merkt een maatschappijleerdocent van de Amsterdamse school op dat leerlingen met name in de pauze in groepjes zitten: 'De rokende Turkse jongens staan op het schoolplein, de Marokkaanse meisjes met hoofddoek zitten op een bankje in de schoolzaal en Nederlandse jongeren houden zich op in de gangen'. Afdelingsleider Piet H. voegt daar aan toe dat er wel een duidelijk verschil tussen onder- en bovenbouw is: 'In de onderbouw zitten leerlingen meer gesegregeerd dan in de bovenbouw'. Stagiaire Corina Duijndam (maatschappijleer) heeft in het kader van haar opleiding sociologie een masterthesis geschreven over interetnische vriendschappen (Duijndam, 2009). Zij heeft de samenstelling van vriendengroepen in Amsterdam Osdorp en in de *banlieus* van Parijs met elkaar vergeleken. Haar conclusie luidt dat vriendengroepen van jongeren in Nederland vaak langs etnische scheidslijnen lopen. Er zijn wel gemengde vriendschappen, maar de 'beste' drie tot vijf vrienden zijn vaak van dezelfde etnische afkomst. In de bredere vriendenkring hebben vrienden wel regelmatig een andere etniciteit. Er is volgens Duijndam ook een verschil in de samenstelling van interetnische vriendschappen: "De afstand tussen jongeren van Surinaamse en van Marokkaanse afkomst is groot, evenals die tussen jongeren van Marokkaanse en van Nederlandse afkomst" (2009, p. 80).

Ook op de gemengde school zitten volgens afdelingsleider Piet van de Heijning leerlingen in de pauze en in de klas veelal langs etnische lijnen bij elkaar. Maatschappijleerdocent Matthijs van Gestel voegt daaraan toe dat met name autochtonen naar elkaar toe trekken, maar dat bij de allochtonen de afkomst een minder grote rol speelt. Zij lijken vaker gemengd bij elkaar te zitten. Hij voegt daaraan toe dat de mate waarin dit gebeurt wel verschilt per klas en dat er niet echt bewust voor gekozen lijkt te worden om gesegregeerd te zitten. Verder meent hij dat, meer dan etnische afkomst, jeugdculturen een grote invloed hebben op de samenstelling van vriendengroepen: "Hiphoppers trekken naar elkaar toe, afkomst is dan minder belangrijk dan muziek- en kledingkeuze".

Op het Mill-Hillcollege is het voor docenten op basis van observatie moeilijk vast te stellen in hoeverre er contact is tussen allochtonen en autochtonen. Uit gesprekken met maatschappijleerdocent Eline Nieuwelink en afdelingsleider Ruud Schouten blijkt dat in veel klassen slechts een of twee allochtone leerlingen zitten en dat die leerlingen vaak niet opvallen in de les. De leerlingen lijken tijdens de lessen goed opgenomen te zijn in de klas en lijken niet anders behandeld te worden door hun klasgenoten dan autochtone leerlingen. Eline Nieuwelink voegt daaraan toe dat de leerlingen van niet-Nederlandse afkomst uit verschillende klassen elkaar in de pauzes wel lijken op te zoeken en bij elkaar gaan zitten.

WERK EN VRIJE TIJD

De contacten op het werk of binnen een club of vereniging nemen toe naarmate de leerling op een meer gekleurde school zit. Van de leerlingen van het Mill-Hillcollege zit 77% bij een club of vereniging. Ook binnen deze clubs en verenigingen komen deze leerlingen weinig in contact met allochtonen. Op de meeste clubs of verenigingen zitten namelijk (bijna) geen of weinig allochtonen. Van de leerlingen van 2College Cobbenhagen is bijna 62% lid van een club of vereniging. Van deze leerlingen zit 17% bij een club of vereniging met veel allochtonen. Ter vergelijking: van de leerlingen van de Amsterdamse school die lid zijn van een club of vereniging, zit ruim 37% bij een club of vereniging met veel leden van allochtone afkomst. Met betrekking tot bijbanen is verder af te lezen dat een leerling van het Mill-Hillcollege met name via zijn of haar werk in contact komt met allochtonen. Voor leerlingen van het Mill-Hillcollege zijn er dus, in vergelijking met de andere leerlingen, minder mogelijkheden om in de vrije tijd met allochtonen in contact te komen.

BUURT

Ten slotte is gekeken naar de samenstelling van de buurten van de leerlingen. De meeste leerlingen van het Mill-Hillcollege wonen in een witte buurt met 2% allochtonen van niet-westerse afkomst. Er is 1 uitschieter naar boven bij. Deze leerling woont in een buurt met 46% allochtonen. De gemiddelde buurt bestaat uit 3,47% allochtonen. Slechts 10% van de leerlingen heeft regelmatig of vaak contact met allochtonen in de buurt. Gezien de witte buurten is dat op zich geen verrassing.

Bij 2College Cobbenhagen woont de gemiddelde leerling in een buurt met 12,68% niet-westerse allochtonen. Ongeveer 20% van de leerlingen woont in een buurt met slechts 2% buurtbewoners van niet-westerse afkomst. Dit is met name te verklaren doordat veel leerlingen uit de aangrenzende dorpskernen afkomstig zijn. Van de leerlingen van 2College Cobbenhagen woont 6% in een wijk met 46% allochtonen, en 15.5% in een wijk met 28% allochtonen. Vergeleken met het Mill-Hillcollege hebben de leerlingen van het Cobbenhagen meer contact met allochtonen in de buurt.

De geënquêteerde leerlingen van de Amsterdamse school wonen in buurten met gemiddeld 40,92% inwoners van niet-westerse afkomst. Slechts 3 leerlingen wonen in een buurt met minder dan 30% allochtonen en maar liefst 38,5% van de leerlingen woont in een buurt met meer dan 50% inwoners van niet-westerse afkomst. Het is dan ook niet verrassend dat bijna driekwart van de leerlingen regelmatig tot vaak contact heeft met buurtbewoners van allochtone afkomst.

Om na te gaan of een hogere ontmoetingskans in de buurt ook leidt tot meer contacten van leerlingen met allochtonen in de buurt, is met behulp van SPSS (zie bijlage 3.8) de tabel op de volgende bladzijde gecreëerd.

		Gewo- gen totaal	Percentage allochtonen in de buurt				Correlatie Spearman's Rho
Respondenten		100%	0-25%	26-50%	51-75%	> 75%	
Contacten met allochtonen in de buurt	Bijna niet of nooit	42,1 %	52,9 %	6,2 %	-	-	0,585
	Weinig	30,1 %	34,9 %	18,8 %	33,3 %	-	Sig. 0,000
	Regelmatig	17,1 %	9,5 %	43,8 %	33,3 %	100%	
	Vaak	10,7 %	2,6 %	31,2 %	33,3 %	-	

Tabel 7 Frequentietabel en correlatie contacten in de buurt

Op het zicht lijkt er een verband te bestaan tussen de samenstelling van de buurt en de contacten met allochtonen in de buurt. Het is ook goed zichtbaar dat de gegevens in de klassen boven 50% allochtonen in de buurt slecht interpreteerbaar zijn. Om na te gaan of er daadwerkelijk sprake is van een significant verband is de Spearman's rangcorrelatie berekend. Er blijkt een significante, positieve, correlatie te zijn van 0,585 tussen het percentage allochtonen in de buurt en de mate van contacten in de buurt. Dit duidt op een sterk verband tussen de ontmoetingskans in de buurt en contacten met allochtonen in de buurt, in ieder geval bij de respondenten uit dit onderzoek. Hierbij dient wel rekening gehouden te worden met het feit dat slechts 4,3% van de respondenten in een buurt met meer dan 50% allochtonen woont. Het beeld kan dus enigszins vertekend zijn. Als de rangcorrelatie wordt berekend zonder de respondenten uit buurten met meer dan 50% allochtone buurtbewoners, dan blijkt de correlatie iets minder sterk te zijn: 0,534. Dit duidt echter nog steeds op een sterke samenhang van de variabelen contacten in de buurt en samenstelling van de buurt.

4.3 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is de relatie tussen ontmoetingskans en contact geanalyseerd.

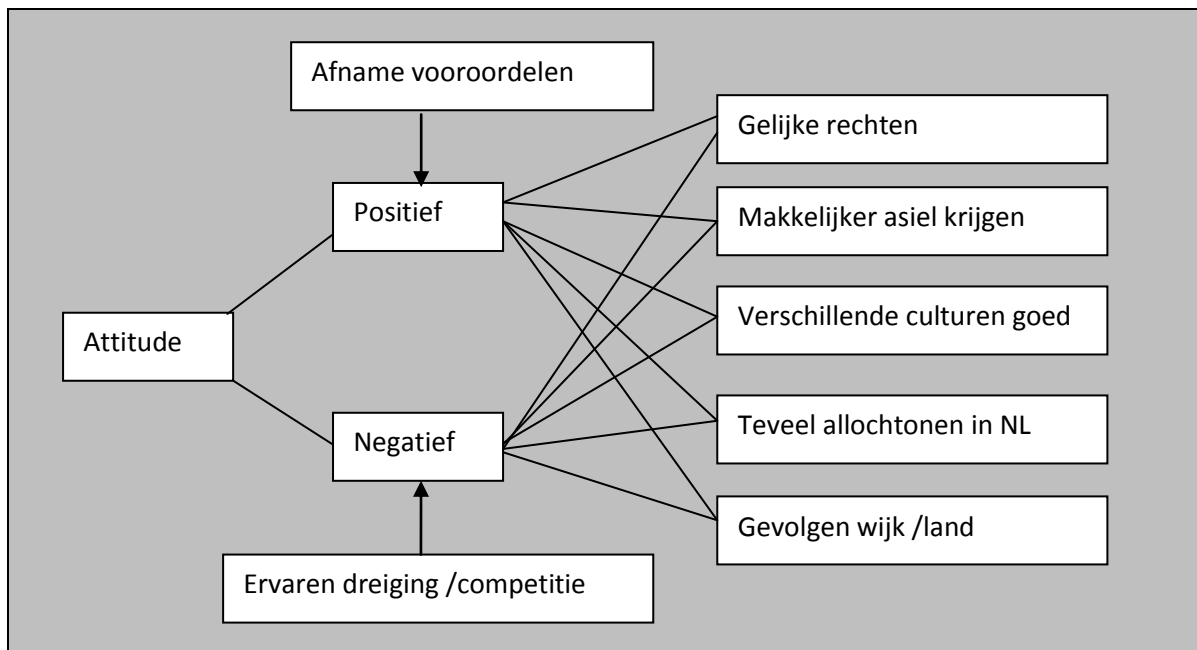
Na bestudering van de gegevens omtrent interetnisch contact en de ontmoetingskans kan geconcludeerd worden dat er bij de leerlingen een positief verband is tussen de ontmoetingskans (gemeten naar samenstelling van de school en de buurt) en interetnisch contact. Naarmate de ontmoetingskans groter is, nemen interetnische contacten en vriendschappen toe. Dit geldt zowel voor de contacten op school als in de buurt.

De invloed van de ontmoetingskans in de buurt en op school op vriendschap is ongeveer even groot. Dit is te verklaren doordat er tevens een sterke correlatie is tussen de ontmoetingskans in de buurt en de ontmoetingskans op school.

Vanwege de vrij kleine groep leerlingen van de Amsterdamse school en het ontbreken van enquêtes van vwo-leerlingen op de Amsterdamse school kan het zijn dat de uitkomsten vertekend zijn. Deze conclusies zijn zonder verder onderzoek dan ook zeker niet generaliseerbaar.

5. ATTITUDE

In dit hoofdstuk staat de attitude ten opzichte van allochtonen centraal. Deze attitude kan zowel positief als negatief zijn. De attitude wordt positief beïnvloed door afname/verdwijnen van vooroordelen en stereotypes en negatief beïnvloed door ervaren dreiging en competitie. Dit uit zich vervolgens in een positieve of negatieve houding ten opzichte van de in de onderstaande figuur in de rechter rij genoemde factoren (SCP, 2002a). In de volgende paragraaf wordt besproken hoe deze factoren verwerkt en geanalyseerd zijn in dit onderzoek.

Figuur 6 Attitude: variabelen

5.1 METHODOLOGIE

Bij het bepalen van de attitude zijn de factoren uit figuur 6 in de enquête omgezet naar de volgende stellingen:

- Het is goed als een samenleving bestaat uit mensen met verschillende culturen.
- Het moet makkelijker worden om als buitenlander in Nederland te komen wonen.
- Buitenlanders die in Nederland wonen moeten dezelfde rechten op uitkeringen hebben als Nederlanders.
- In Nederland wonen teveel buitenlanders.
- Criminele allochtonen moeten Nederland uitgezet worden.
- Het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen komen te wonen.

De geformuleerde antwoordmogelijkheden hierbij zijn 'zeer mee eens', 'mee eens', 'mee oneens', 'zeer mee oneens' en 'geen mening'. Hierbij is uitgegaan van de vraagstelling en de antwoordmogelijkheden in het eerder genoemde onderzoek 'Beeldvorming over minderheden' (SCP, 2002a), zodat de uitkomsten vergeleken kunnen worden.

In SPSS zijn waarden van 1 tot en met 4 gegeven aan de antwoordcategorieën. De onderste drie variabelen zijn negatief geformuleerd. In het databestand zijn de waarden dan ook getransformeerd (waarde 1 is 4 geworden, waarde 2 is 3 geworden, enz.). Met behulp van kruistabellen is eerst een algemeen beeld geschetst van de opvattingen van de leerlingen per school (zie bijlage 4.1). De antwoordcategorie 'geen mening' is als missing value genoteerd en verder niet meegenomen in de analyse. Hier is voor gekozen, omdat niet zonder meer gesteld kan worden dat 'geen mening' hetzelfde is als 'eens noch oneens'. Achteraf was het wellicht beter geweest om een tussencategorie 'neutraal' of 'eens noch oneens' toe te voegen aan de enquête.

Bij de verwerking van de data is met behulp van Cronbach's alpha vastgesteld welke variabelen betrouwbaar genoeg zijn (zie bijlage 4.2). Hierbij is uitgegaan van een minimale betrouwbaarheid (*reliability*) van de dataset van 0,70. Uit de analyse bleek dat de Cronbach's alpha 0,83 is. De variabelen zijn dus voldoende consistent ten opzichte van elkaar om samen te voegen tot een samengestelde variabele. Het blijkt dat in dit scenario 55% van de respondenten uitgesloten is van de analyse. Daarom is ervoor gekozen om de variabele 'het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen komen te wonen' te schrappen uit de samengestelde variabele met betrekking tot attitude. Door deze wijziging is 52,4% van alle respondenten meegenomen in de analyse. De Cronbach's alpha is zonder deze variabele 0,79.

De samengestelde variabele is vervaardigd door de waarden voor de stellingen te middelen. De score ligt dan tussen de 1,00 en 4,00. Hoe hoger de score, hoe negatiever de attitude.

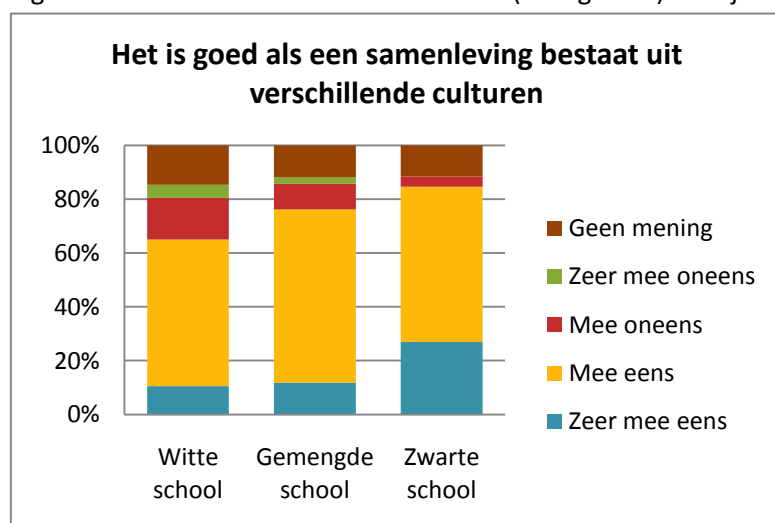
Tevens is gekeken naar de voorkeuren met betrekking tot samenwerking voor school en nieuwe burens. De attitude is het meest positief als het niet uitmaakt met wie wordt samengewerkt of wie de burens zijn.

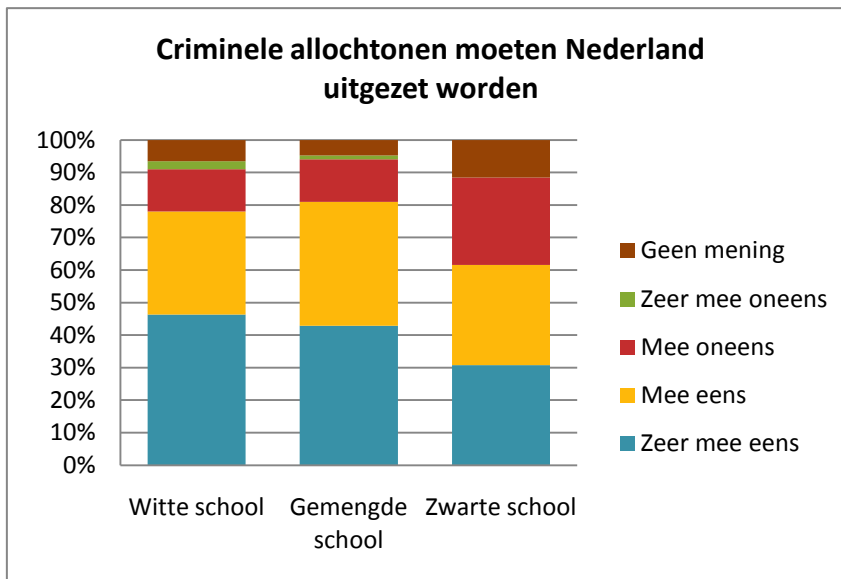
5.2 UITKOMSTEN

5.2.1 ATTITUDE EN SAMENSTELLING SCHOOL

Uit de analyse van de kruistabellen lijken de leerlingen van de Amsterdamse school een wat positievere attitude te hebben dan de leerlingen van de andere scholen. Zo staan deze leerlingen positiever tegenover een samenleving die bestaat uit verschillende culturen (zie figuur 7) en zijn zij minder vaak van mening dat criminele allochtonen het land uitgezet moeten worden (zie figuur 8).

Figuur 7 Attitude: verschillende culturen in de samenleving

Figuur 8 Attitude: Criminele allochtonen het land uit

Vervolgens is een *summary* gemaakt waarin de attitude (samengesteld) is berekend per school (gewogen). De attitude blijkt positiever te worden naarmate de school gekleurder wordt: het (witte) Mill-Hillcollege heeft een score van 2,90, terwijl de Amsterdamse (zwarte) school een score heeft van 2,40.

School	Attitude (1 = zeer positief, 4 = zeer negatief)
Mill-Hillcollege	2,90
2College Cobbenhagen	2,77
Amsterdamse school	2,40
Gewogen gemiddelde	2,71

Tabel 8 Attitude: samengesteld gemiddelde

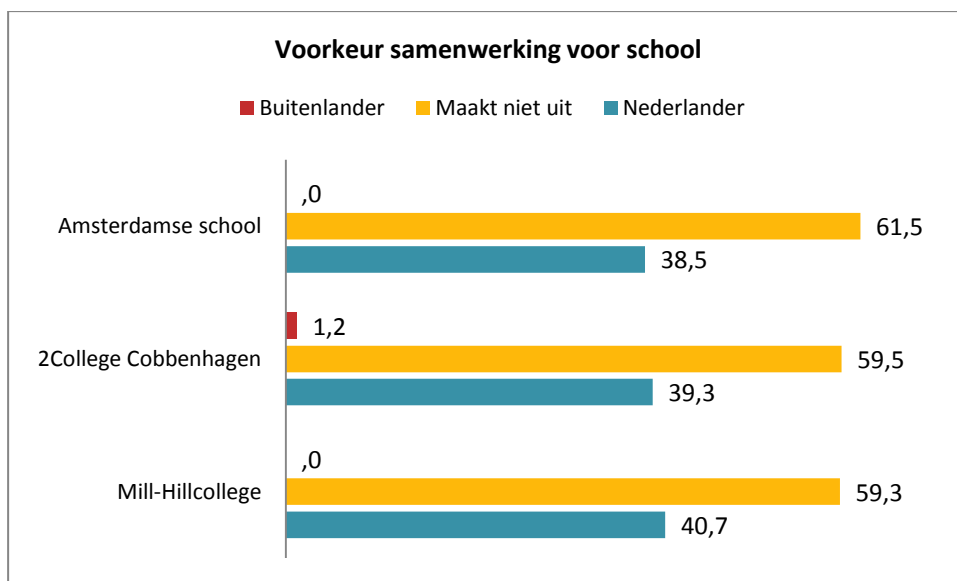
Om na te gaan of er daadwerkelijk een negatief verband is tussen de samenstelling van de school en de attitude is de rangcorrelatie berekend tussen de attitude en de samenstelling van de school. De gegevens zijn gewogen naar samenstelling van de school, dus iedere school telt even zwaar mee. Er blijkt een matig sterk verband te zijn tussen de samenstelling van de school en de attitude (-0,279, bijlage 4.3): hoe gekleurder de school, hoe positiever de attitude is.

Meisjes blijken een positievere attitude te hebben dan jongens: de gemiddelde attitude van jongens is 2,96 en die van meisjes 2,49. Om na te gaan of er sprake is van een sterk verband tussen geslacht en attitude is de associatiemaat Eta gebruikt. Deze maat wordt gebruikt als het verband tussen een nominale en interval variabele wordt berekend. De samengestelde variabele voor attitude is interpreteerbaar als interval variabele, geslacht is een nominale variabele. Eta geeft echter geen richting en significantie van het verband aan. Daarom is geslacht omgezet naar een dummy-variabele en is met behulp van enkelvoudige regressie de significantie en de richting van het verband bepaald. De SPSS-uitdraaien zijn opgenomen in bijlage 4.4. De Eta is 0,275 voor de relatie tussen geslacht en attitude. Met behulp van de regressieanalyse is de richting en significantie ($p=0,003$) vastgesteld. Jongens blijken een negatievere attitude te hebben ten aanzien van etni-

sche minderheden dan meisjes. Overigens is ook dit verband matig sterk (maar, wel ongeveer net zo sterk als de samenstelling van de school!).

Daarom is met behulp van partiële correlatie het verband tussen attitude en de samenstelling van de school gecorrigeerd voor geslacht. Het verband is dan nog sterker: $-0,375$ (bijlage 4.3). Dit is deels te verklaren, doordat op de zwarte school minder meisjes zijn geënquêteerd en de meisjes uit dit onderzoek een positievere attitude hebben.

Ook is gekeken naar de voorkeur voor samenwerking op school (bijlage 4.5). Als leerlingen geen voorkeur hebben voor samenwerking dan is dit het meest positief. Er wordt dan namelijk geen onderscheid gemaakt op basis van afkomst. De gegevens zijn gewogen naar de populatie per school.

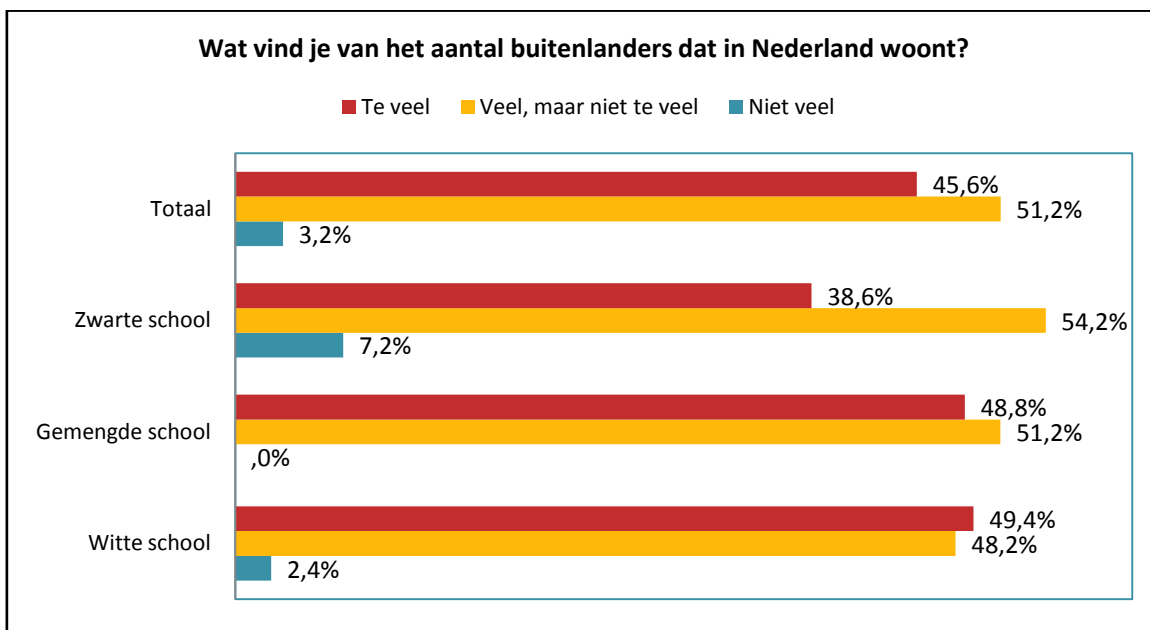

Figuur 9 Samenwerking voor school, per school

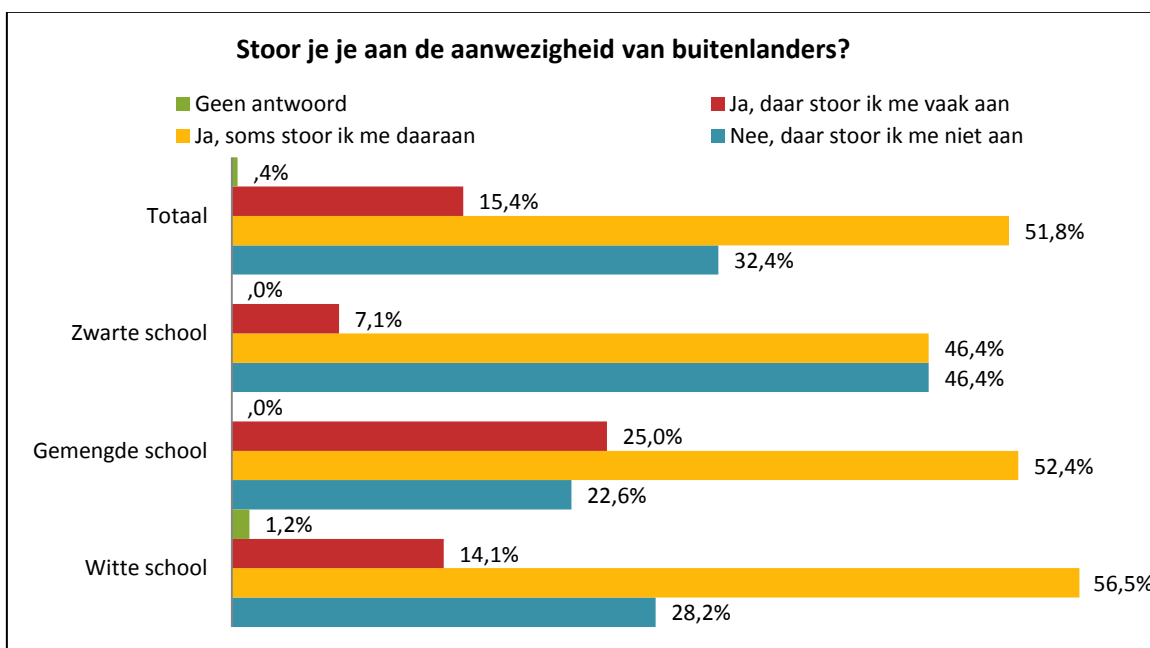
In bovenstaande figuur staat de voorkeur voor samenwerking per school samengevat. De verwachting was dat op het Mill-Hillcollege er een sterkere voorkeur voor samenwerking met een Nederlandse klasgenoot zou zijn dan op de Amsterdamse school of 2College Cobbenhagen. Er zijn echter geen duidelijke verschillen waarneembaar tussen de scholen. Zo'n 60% van de leerlingen heeft de voorkeur voor samenwerking met een Nederlandse klasgenoot, de rest heeft geen voorkeur. Slechts één leerling (van 2College Cobbenhagen) had de voorkeur voor samenwerking met een leerling van buitenlandse afkomst.

Ten slotte is gekeken naar het antwoord op de vragen 'Wat vind je in het algemeen van het aantal buitenlanders dat in Nederland woont?' en 'Stoor je je in het dagelijkse leven aan de aanwezigheid van buitenlanders?'. De variabelen zijn gewogen naar de samenstelling van de school (iedere school telt even zwaar mee), zodat de invloed van de samenstelling van de school geanalyseerd kan worden. De antwoorden zijn op de volgende bladzijde samengevat in twee staafdiagrammen. Opvallend is dat de helft van de leerlingen van de witte school (in de witte buurt) vindt dat er teveel buitenlanders in Nederland wonen, terwijl dit percentage op de zwarte school (in de zwarte buurt) nog geen 40% is.

Met betrekking tot het storen aan de aanwezigheid van buitenlanders valt op dat er een kromming waar te nemen is in de antwoorden. Leerlingen van de gemengde school storen zich vaker aan de aanwezigheid van buitenlanders dan leerlingen van de witte of zwarte school. Leerlingen van de zwarte school storen zich het minst aan de aanwezigheid van buitenlanders. Dit is vreemd, omdat uit alle eerdere onderzoeken blijkt dat de attitude positiever wordt naarmate er meer allochtonen in de buurt of op school zitten en dat deze boven een percentage van 50% allochtonen afneemt (vanwege de ervaren etnische dreiging). Hier gebeurt het tegenovergestelde effect: tot 50% neemt de attitude ten aanzien van de aanwezigheid van buitenlanders af en daarna wordt deze attitude weer positiever.

Figuur 10 Attitude ten aanzien van aantal buitenlanders

Figuur 11 Attitude ten aanzien van aanwezigheid buitenlanders

Een verklaring hiervoor is moeilijk te vinden. Op de Amsterdamse school zijn geen vwo-leerlingen geënquêteerd. Dit kan voor vertekening zorgen, maar die vertekening zou naar verwachting (aangenomen dat de etnische competitietheorie van toepassing is) anders zijn: als de vwo-leerlingen wel geënquêteerd zouden zijn, zou de attitude van de leerlingen op de school in Amsterdam ten aanzien van het storen aan buitenlanders nog iets positiever moeten zijn, omdat aangenomen wordt dat vwo-leerlingen een positievere attitude hebben.

Toch kan op basis van de analyses geconcludeerd worden dat zowel bij 'geslacht' als bij 'samenstelling van de school' sprake is van een significant verband met de attitude. Naarmate de school gekleurder is heeft de leerling uit dit onderzoek een positievere attitude ten opzichte van allochtonen. Een uitzondering vormt de houding ten aanzien van de aanwezigheid van buitenlanders. Leerlingen van de gemengde school storen zich vaker aan de aanwezigheid van buitenlanders dan leerlingen van de witte of zwarte school. Daarnaast hebben meisjes op deze drie scholen een positievere attitude dan jongens. Met betrekking tot de voorkeur voor samenwerking zijn geen waarneembare verschillen tussen de scholen. Verschil in opleiding vormt geen aantoonbare verklaring voor deze verschillen.

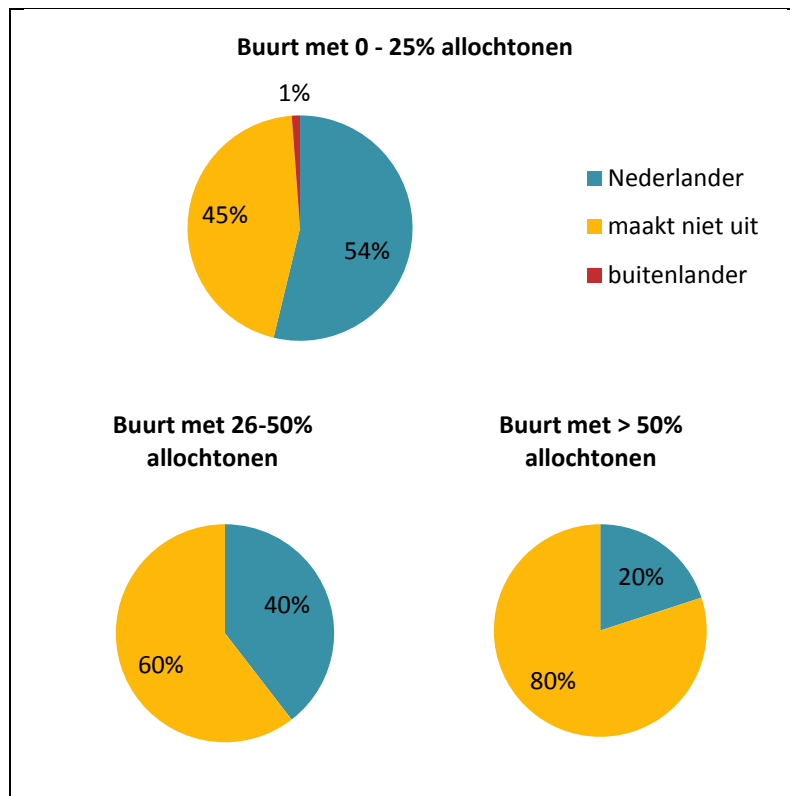
5.2.2 ATTITUDE EN DE BUURT

Uit diverse onderzoeken blijkt dat de attitude in de buurt positiever wordt naarmate er meer allochtonen wonen (o.a. Gijsberts, Vervoort, Havekes & Dagevos, 2010; Gijsberts & Dagevos, 2004, 2005), maar dat dit slechts het geval is tot een percentage van ongeveer 50%. In buurten met een hoger percentage allochtonen neemt de attitude van autochtonen ten opzichte van allochtonen af.

De relatie tussen attitude en de samenstelling van de buurt bij de leerlingen is vastgesteld met behulp van Pearson's correlatiecoëfficiënt. Eerst is met behulp van een *scatterplot* bepaald of er sprake is van een lineair verband tussen beide variabelen. Dit is het geval (bijlage 4.6). Vervolgens is de correlatiecoëfficiënt berekend. Deze is $-0,352$. Dat wijst op een matig sterk verband.

De attitude wordt dus positiever bij leerlingen naarmate er meer allochtonen in de buurt wonen. Hierbij dient rekening gehouden te worden met het feit dat niet veel respondenten in een buurt met meer dan 50% allochtonen wonen (in deze analyse slechts 2). Er kan geconcludeerd worden dat de attitude inderdaad positiever wordt naarmate er meer allochtonen in een buurt wonen, maar dat niet bewezen kan worden wat de effecten zijn als de buurt uit meer dan 50% allochtonen bestaat.

De leerlingen is ook gevraagd naar de voorkeur voor burens. Als leerlingen geen voorkeur hebben voor de afkomst van burens dan is dit het meest positief. Er wordt dan namelijk geen onderscheid gemaakt op basis van afkomst. De gegevens zijn gewogen naar de populatie per school. De percentages allochtonen in de buurt zijn verdeeld in klassen van 25%. De hoogste twee klassen zijn samengevoegd vanwege de lage respons. Zoals in figuur 12 te zien is, neemt de voorkeur voor Nederlandse burens af naarmate er meer allochtonen in de buurt wonen. Dit betekent dat voor leerlingen van deze drie scholen geldt, dat naarmate de buurt gekleurder is, de voorkeur voor Nederlandse burens afneemt.

Figuur 12 Voorkeur voor bureu

5.3 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is de attitude van autochtone leerlingen onderzocht. Dit is gedaan voor zowel de samenstelling van de school als de samenstelling van de buurt.

Met betrekking tot de samenstelling van de school blijkt er een matig sterk verband te zijn met de attitude van leerlingen: naarmate de school gekleurder is, wordt de attitude positiever. De samenstelling van de buurt heeft hetzelfde effect op de attitude. Dit is niet verwonderlijk, omdat deze twee onafhankelijke variabelen sterk met elkaar samenhangen.

Met betrekking tot samenwerking voor school blijkt er geen significante relatie te zijn met de samenstelling van de school. Het maakt voor de voorkeur voor samenwerking met andere woorden niet uit of de school 'wit' of 'zwart' is.

Dit is anders bij de voorkeur voor bureu. De samenstelling van de buurt blijkt van invloed te zijn op de voorkeur voor bureu: de leerlingen die in een zwartere buurt wonen, hebben minder vaak een voorkeur voor de afkomst van de bureu dan leerlingen die in een wittere buurt wonen.

Ten slotte blijkt geslacht een vrijwel net zo grote correlatie met de attitude te hebben als de samenstelling van de school: meisjes hebben een significant positievere attitude ten opzichte van allochtonen dan jongens.

6. BEELDVORMING

De manier waarop mensen met elkaar omgaan, wordt beïnvloed door het beeld dat men van de ander heeft, door het beeld dat men van zichzelf heeft en door hoe men denkt dat de ander hem of haar ziet (De Jager & Mok, 1999). In dit hoofdstuk wordt het beeld van autochtone jongeren ten opzichte van etnische minderheden onderzocht.

Beeldvorming is het proces dat leidt tot een voorstelling, een beeld. Als we spreken over beeldvorming ten aanzien van minderheden, dan gaat het over de manier waarop tegen minderheden aangekeken wordt en of dit positief of negatief is. Beelden over de ander worden aangeleerd (De Jager & Mok, 1999). Dit kan bewust of onbewust en gewild of ongewild gebeuren. Bij een ontmoeting plaatst men als het ware anderen in hokjes (sociale categorisatie) op basis van onderscheidende kenmerken, zoals geslacht, huidskleur of kleding. Dit leidt tot stereotype beelden, welke zowel positief als negatief kunnen zijn. Deze stereotype beelden kunnen leiden tot vooroordelen. Naast ontmoetingen spelen ook de massamedia en informatie uit tweede hand (wat vrienden en familie zeggen) een rol bij beeldvorming. Onderzoek wijst uit dat de westerse media bijdragen aan (het in stand houden van) negatieve beeldvorming over allochtonen (Shadid, 2005) en de mate van ervaren etnische dreiging (Vergeer, 2000). Aan dit laatste thema wordt in het volgende hoofdstuk uitgebreider aandacht besteed.

Vooroordelen en stereotyperingen kunnen leiden tot discriminatie en racisme, welke op hun beurt segregatie en polarisatie kunnen versterken. Om deze reden is het van belang de beeldvorming van autochtone jongeren ten opzichte van allochtonen te meten.

De sociale identificatie-theorie speelt hierbij ook een rol (zie paragraaf 2.1.3). Deze theorie gaat ervan uit dat mensen de neiging hebben om hun eigen (groeps)kenmerken als positiever te beoordelen dan die van anderen. Dit resulteert volgens de theorie in een negatievere houding ten opzichte van andere groepen (contra-identificatie). Hoe minder groot het verschil is tussen hoe men over zichzelf denkt en tegen de ander aankijkt, hoe minder men dus in 'wij' en 'zij' denkt en hoe meer er sprake is van sociale integratie.

6.1 METHODOLOGIE

Om de beeldvorming van autochtonen over etnische minderheden te onderzoeken, is gebruik gemaakt van categorieën die in het 'Beeldvorming over Minderheden'-onderzoek (BOM-onderzoek) worden gehanteerd (SCP, 2002a). Jongeren zijn gevraagd aan te geven in hoeverre zij vinden dat Nederlanders, Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen bepaalde eigenschappen bezitten. Deze eigenschappen zijn de volgende: gezellig, eerlijk, gesloten, netjes, beleefd, gastvrij, tolerant, hulpvaardig, wantrouwig, vriendelijk en betrouwbaar. De reden dat gekozen is voor deze specifieke eigenschappen is dat dit vergelijking met eerder onderzoek (o.a. Gijsberts & Dagevos, 2004, 2005; Vervoort et al. 2008) mogelijk maakt. Daarnaast dekken deze eigenschappen het spectrum aan eigenschappen goed.

Leerlingen konden bij het antwoorden kiezen uit de volgende categorieën: 'zeer', 'een beetje', 'niet' en 'helemaal niet'. Ook deze keuze is gebaseerd op de vragenlijsten uit het BOM-onderzoek. Leerlingen konden dus niet kiezen voor 'geen mening'. Sommige leerlingen gaven op de enquête aan dat ze niemand kenden van een bepaalde afkomst. In de vraagstelling stond opgenomen dat

het niet gaat om hun mening over de personen die ze kennen, maar over hun algemene beeld bij de groep mensen van die afkomst. Veel leerlingen baseren hun opvattingen ten aanzien van allochtonen echter op contacten die ze hebben met leden uit deze groep (positieve dan wel negatieve ervaringen). Dit uitte zich in consequent 'een beetje' invullen bij met name de vragen over mensen van Antilliaanse en Surinaamse afkomst en dan met name bij de leerlingen van de witte school.

Uit factoranalyse lijkt een responsesetvertekening: op zowel positief als negatief geformuleerde variabelen blijkt in dezelfde richting geantwoord te worden. Dit kan verklaard worden doordat veel leerlingen overal hetzelfde op hebben geantwoord ('een beetje'). Bij de verwerking van de data zijn de negatief geformuleerde variabelen 'gesloten' en 'wantrouwig' daarom buiten beschouwing gelaten. De overige 9 variabelen zijn samengevoegd tot een nieuwe variabele. Dit is zo bij iedere 'groep' (beeldvorming over Nederlanders, Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen) gedaan. Bij alle vijf de groepen is zo een betrouwbare schaal gecreëerd, getuige de Cronbach's Alpha (bijlage 6.1):

Gegroepeerde variabele	Aantal variabelen	Cronbach's Alpha
Beeldvorming over Nederlanders	9	0,891
Beeldvorming over Marokkanen	9	0,941
Beeldvorming over Turken	9	0,940
Beeldvorming over Surinamers	9	0,938
Beeldvorming over Antillianen	9	0,936

Tabel 9 Cronbach's Alpha en beeldvorming

De samengestelde variabele vormt het gemiddelde van de 9 variabelen. Een score van 1 is zeer positief, een score van 4 is zeer negatief.

Om de algemene beeldvorming ten aanzien van allochtonen te meten is tenslotte een samengestelde interval variabele opgesteld bestaande uit de gemiddelde beeldvorming voor alle vier de etnische minderheden samen.

6.2 RESULTATEN

6.2.1 SAMENSTELLING SCHOOL EN BEELDVORMING

Met behulp van de samengestelde variabelen is per etnische minderheid geanalyseerd wat de relatie is tussen de samenstelling van de school en de beeldvorming. Hiertoe is eerst een *case summary* opgesteld (zie bijlage 6.2 voor de SPSS-uitdraai en tabel 10 voor de samenvatting) met de gemiddelde beeldvorming per school ten aanzien van de verschillende etnische groepen.

De leerlingen oordelen wat betreft etnische minderheden gemiddeld het meest positief over Antillianen en Surinamers en het minst positief over Marokkanen en Turken. De beeldvorming van leerlingen wordt ten opzichte van alle etnische minderheden positiever naarmate de school relatief meer allochtone leerlingen huisvest.

	Gewogen gemiddelde	Mill-Hill- college	2College Cobbenhagen	Amsterdamse school
Beeldvorming over Nederlanders	1,8317	1,8627	1,8657	1,7656
Beeldvorming over Marokkanen	2,4296	2,6107	2,5335	2,1250
Beeldvorming over Turken	2,3181	2,4569	2,3781	2,1087
Beeldvorming over Surinamers	2,0215	2,1364	2,0262	1,9100
Beeldvorming over Antillianen	1,9538	2,1372	1,9802	1,7596

Tabel 10 Beeldvorming per school (1 = zeer positief, 4 = zeer negatief)

Opvallend is dat op de Amsterdamse school het beeld van autochtonen over Nederlanders ook positiever is dan op de andere scholen. Dit kan wijzen op een sterker *'in-group'*-gevoel dan op de andere scholen. Dit komt overeen met de uitkomsten van eerder onderzoek (Vervoort, 2008), waaruit blijkt dat een grotere proportie allochtone leerlingen in een klas samenhangt met een positiever beeld van autochtonen ten aanzien van de eigen groep.

Ondanks dat de beeldvorming over Nederlanders het meest positief op de Amsterdamse school is, neemt het verschil tussen de beeldvorming ten opzichte van Nederlanders en etnische minderheden tegelijkertijd af naarmate de leerlingen op een meer gekleurde school zitten. De contra-identificatie, oftewel het 'wij' en 'zij' denken, lijkt dus toch af te nemen naarmate op een school meer leerlingen van allochtone afkomst zitten.

Ook opvallend is dat het beeld dat op de zwarte school over Antillianen heerst zelfs iets positiever is dan dat over Nederlanders. Dit kan wellicht verklaard worden door de aanwezigheid van 'derde generatie' Antillianen. De docenten op deze school geven aan dat er redelijk veel 'derde generatie'-leerlingen op school zitten. Dit is echter niet te bewijzen, omdat er niet wordt gevraagd naar de geboortelanden van opa's en oma's (zowel op school als in de enquête).

Om te controleren of er ook sprake is van een significant verband tussen de samenstelling van de school en de beeldvorming is de rangordecorrelatie berekend (zie bijlage 6.3). Het verband is het meest sterk ten aanzien van de beeldvorming ten opzichte van Antillianen (-0,278) en Marokkanen (-0,275). Dat betekent dat met name de beeldvorming over Antillianen en Marokkanen gerelateerd is aan de ontmoetingskans op school. Als deze uitkomsten vergeleken worden met de samenstelling van de scholen, dan wordt duidelijk dat het percentage Marokkanen op de Amsterdamse school relatief groot is (zie figuur 3, op pagina 27). Op 2College Cobbenhagen zit naar verhouding een vrij grote groep Antilliaanse leerlingen. Overigens is het verschil met de beeldvorming ten opzichte van Turken (-0,255) en Surinamers (-0,221) niet erg groot en is de correlatie bij alle groepen slechts matig sterk tot zwak te noemen.

Ten slotte is berekend of er een verband is tussen de algemene beeldvorming ten aanzien van etnische minderheden en de samenstelling van de school. Hiertoe is een samengestelde variabele 'beeldvorming' vervaardigd. Deze variabele geeft de gemiddelde beeldvorming weer van de respondenten ten aanzien van de vier groepen etnische minderheden. De rangordecorrelatie tussen deze variabelen is significant (0,000) en de richting en sterkte is -0,355. Dit betekent dat er een matig sterk verband is tussen de samenstelling van de school en de beeldvorming ten aanzien van etnische minderheden. Een leerling op het Mill-Hillcollege heeft dus over het algemeen een negatiever beeld over etnische minderheden dan een leerling op de Amsterdamse school.

6.2.2 OVERIGE KENMERKEN EN BEELDVORMING

Ten aanzien van de attitude maakt het geslacht verschil. Daarom is nagegaan of geslacht ook een rol speelt bij de beeldvorming. Geslacht is een nominale variabele, dus is de rangcorrelatie geen bruikbare maat voor de vaststelling van een eventueel verband. De samengestelde variabelen zijn interpreteerbaar als interval variabelen. Om een mogelijk verband tussen een nominale variabele en een interval variabele vast te stellen, is Eta een goede associatiemaat. Deze maat geeft echter geen richting en significantie aan. Om de richting en significantie te bepalen is enkelvoudige regressieanalyse toegepast. Daartoe is van de variabele 'geslacht' een dummy-variabele gemaakt (1 = man, 0 = niet man). De SPSS-output met betrekking tot de Eta en de regressieanalyse is in bijlage 6.4 in te zien. Uit de ANOVA-tabel van de regressieanalyse is de significantie af te lezen. De richting van het verband blijkt uit de coëfficiënt. Het verband tussen geslacht en beeldvorming blijkt met 0,224 zwak te zijn. De jongens uit dit onderzoek hebben dus een iets negatiever beeld over etnische minderheden dan de meisjes.

Tussen opleiding en beeldvorming blijkt geen aantoonbaar verband te zijn. De rangcorrelatie (bijlage 6.5) bedraagt -0,102 en vanwege het significantieniveau van 0,126 kan dit zeer zwakke verband ook nog te wijten zijn aan toeval.

Ten slotte is gekeken naar de invloed van interetnische vriendschappen op de beeldvorming. Dit is op dezelfde manier gedaan als met geslacht, omdat dit ook een nominale variabele betreft (wel of geen vrienden van buitenlandse afkomst). Er blijkt slechts een zwak (-0,173) significant verband waarneembaar. Dat betekent dat de beeldvorming iets positiever is als leerlingen vrienden van buitenlandse afkomst hebben.

6.3 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is de beeldvorming van autochtone leerlingen ten aanzien van allochtonen geanalyseerd. Hierbij is gekeken naar opvattingen van leerlingen ten aanzien van eigenschappen van etnische minderheden en Nederlanders.

Op alle drie de scholen is de beeldvorming ten aanzien van Marokkanen het meest negatief. De score op een schaal van 1,00 (positief) tot 4,00 (negatief) is voor Marokkanen gemiddeld 2,43. Op de witte school is de beeldvorming ten aanzien van allochtonen het meest negatief te noemen, terwijl de beeldvorming op de zwarte school het minst negatief is. Het sterkste verband ten aanzien van beeldvorming is dan ook met de gekleurdheid van de school. Dit verband is matig sterk met -0,355.

Het grootste verschil ten aanzien van de beeldvorming ten opzichte van de Nederlanders en etnische minderheden is waarneembaar op het Mill-Hillcollege. Dit wijst erop dat de sociale identificatie van Nederlandse leerlingen hier groot is. Er heerst met andere woorden een sterk 'wij' en 'zij'-gevoel. Deze contra-identificatie is het kleinst op de Amsterdamse school.

Geslacht en interetnische vriendschappen hebben een zwakke relatie met beeldvorming. Er is geen aantoonbaar verband tussen opleidingsniveau en beeldvorming.

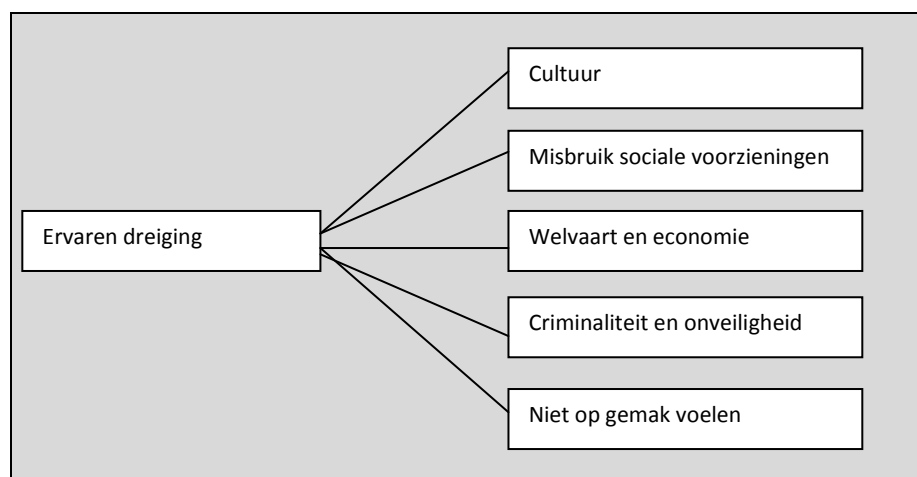
7. ETNISCHE DREIGING

Dreiging kan verschillende vormen aannemen, zoals daadwerkelijke dreiging of ervaren dreiging. In dit onderzoek wordt niet zozeer de daadwerkelijke dreiging, maar de ervaren dreiging geanalyseerd.

Volgens de sociale identificatietheorie en de etnische competitietheorie leidt ervaren dreiging tot een negatievere attitude en beeldvorming ten opzichte van andere groepen, in dit geval etnische minderheden (zie theoretisch kader). In de vorige hoofdstukken is de attitude en beeldvorming onder autochtone leerlingen geanalyseerd. In dit hoofdstuk wordt gekeken in hoeverre er sprake is van ervaren etnische dreiging bij de leerlingen op de verschillende scholen. Als er sprake is van een sterke mate van etnische dreiging dan kan dit een negatieve invloed hebben op de attitude en beeldvorming. De vooronderstelling is dat er op de zwarte school meer sprake zal zijn van ervaren dreiging dan op de witte school. Deze vooronderstelling komt voort uit de sociale identificatietheorie, volgens welke er een sterker 'wij'- en 'zij'-gevoel optreedt naarmate er meer 'anderen' (in dit geval etnische minderheden) zijn. Daarnaast wordt een sterkere etnische dreiging verwacht bij leerlingen uit het vmbo/mavo op basis van de etnische competitietheorie.

7.1 METHODOLOGIE

In hoeverre autochtone jongeren de aanwezigheid van allochtonen als een dreiging ervaren, is getoetst met behulp van de enquête. De vragen zijn (onder meer vanwege de mogelijkheid tot vergelijking) afgeleid van het BOM-onderzoek (SCP, 2002a). De vraagstelling is enigszins aangepast naar begrijpelijk taalgebruik voor jongeren. In de rechterkolom van onderstaand schema staan de onderwerpen die getoetst worden in het kader van etnische dreiging.

Figuur 13 Ervaren dreiging: variabelen

Om de mate van etnische dreiging te bepalen zijn de volgende stellingen uit de enquête gebruikt:

- Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen (Nederlandse) cultuur.
- Door de aanwezigheid van allochtonen is Nederland onveiliger geworden.
- 's Avonds laat loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat.
- De komst van buitenlanders naar Nederland is goed voor onze economie.
- Allochtonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen, zoals uitkeringen.

De antwoordmogelijkheden waren 'zeer eens', 'eens', 'oneens', 'zeer oneens' en 'geen mening'. Met behulp van kruistabellen is eerst een algemeen beeld geschetst van de opvattingen van de leerlingen per school (zie bijlage 7.1).

De antwoordcategorie 'geen mening' is hierna als *missing value* genoteerd en verder niet meegenomen in de analyse. Hier is voor gekozen, omdat niet zonder meer gesteld kan worden dat 'geen mening' hetzelfde is als 'eens noch oneens'. Achteraf was het wellicht beter geweest om een tussencategorie 'neutraal' of 'eens noch oneens' toe te voegen aan de enquête. In SPSS zijn waarden van 1 tot en met 4 gegeven aan de antwoordcategorieën. De vierde variabele is, in tegenstelling tot de andere variabelen, positief geformuleerd. In het databestand zijn de waarden voor deze variabele dan ook getransformeerd (waarde 1 is 4 geworden, waarde 2 is 3 geworden, enz.).

Om een subschaal (samengestelde variabele) te creëren is eerst vastgesteld welke variabelen betrouwbaar genoeg zijn (zie bijlage 7.2). Hierbij is uitgegaan van een minimale betrouwbaarheid (*reliability*) van de dataset van 0,70. De Cronbach's alpha van deze samengestelde variabele is 0,722. Dat is dus net voldoende. Het feit dat 'geen mening' als *missing value* wordt behandeld, heeft gevolgen voor de dataset: 46,8% van de cases wordt hiermee uitgesloten. Met name op de stelling 'De komst van allochtonen is goed voor onze economie' hebben veel leerlingen (bijna 32%) geantwoord 'geen mening'. Eigenlijk is het beter om minimaal vijf variabelen samen te voegen tot een nieuwe subschaal, maar om een zo groot mogelijk aantal cases te kunnen analyseren, is ervoor gekozen de betreffende variabele uit te sluiten van de subschaal. Voor de betrouwbaarheid van de subschaal heeft dit geen gevolgen, deze is na aanpassing 0,723, maar nu is er slechts sprake van 34% *excluded cases*.

De samengestelde variabele is vervolgens vervaardigd door de waarden voor de stellingen te middelen. De score ligt dan tussen de 1,00 en 4,00. Hoe hoger de score, hoe minder er sprake is van ervaren dreiging. Het verkregen meetniveau is interpreteerbaar als interval.

Daarnaast is gekeken naar in hoeverre leerlingen zich op hun gemak voelen bij mensen van Nederlandse, Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst. Hierbij zijn de antwoordmogelijkheden 'goed', 'niet zo goed', 'slecht', 'zeer slecht' en 'geen mening'. Ook deze gegevens zijn samengevat in kruistabellen (bijlage 7.3). Aan de antwoordcategorieën zijn cijfers toegekend waardoor de gegevens een ordinaal meetniveau hebben verkregen. De rangorde loopt van 1 (goed) tot 4 (zeer slecht). De antwoordmogelijkheid 'geen mening' is in de verdere analyse buiten beschouwing gelaten. Een hoge score duidt hier op een hoge mate van ervaren etnische dreiging.

Ten slotte zijn de vier variabelen die betrekking hebben op etnische minderheden samengevoegd tot één nieuwe variabele met de gemiddelde score. Deze nieuwe variabele is vervolgens vergeleken met de variabele die betrekking heeft op in hoeverre men zich Nederlanders op zijn gemak voelt. Hoe kleiner het verschil tussen in hoeverre men zich bij mensen van Nederlandse en mensen van buitenlandse afkomst op zijn gemak voelt, hoe minder er sprake is van het in de sociale identificatietheorie benoemde 'in-group'- en 'out-group'-effect.

7.2 RESULTATEN

7.2.1 ETNISCHE DREIGING EN DE SAMENSTELLING VAN DE SCHOOL

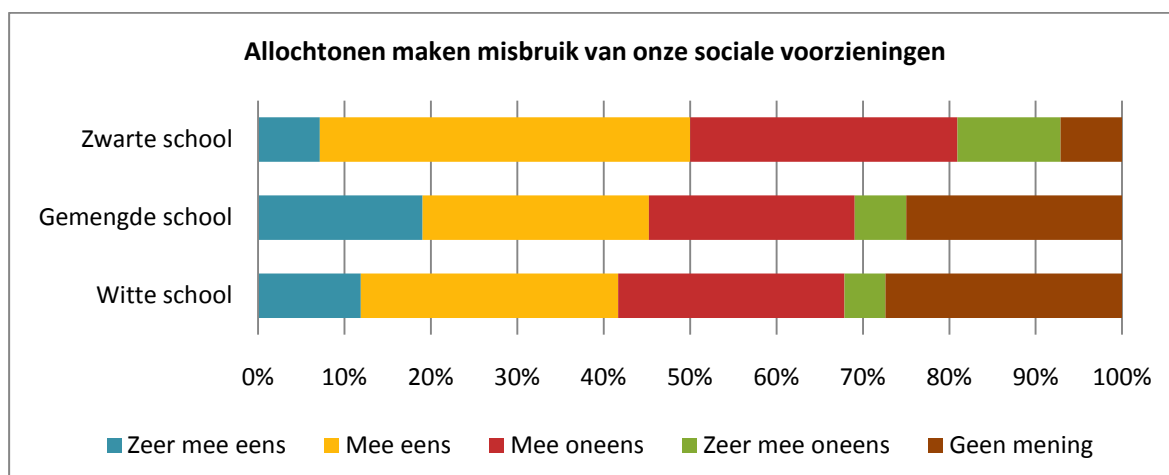
Bij bestudering van de kruistabellen met etnische dreiging valt op dat tussen de variabelen inderdaad een lineair verband lijkt te zijn, maar dat deze anders loopt dan verwacht. Hieronder zijn in een tabel scores per variabele samengevat:

Stelling	Totaal (gewogen)	Mill-Hill college	2College Cobbenhagen	Amsterdamse school
Samengestelde variabele 'etnische dreiging'	2,50	2,31	2,34	2,74
Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen (Nederlandse) cultuur.	2,97	2,82	2,88	3,21
Allochtonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen, zoals uitkeringen	2,36	2,33	2,22	2,50
's Avonds laat loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat.	2,18	2,10	2,09	2,36
Door de aanwezigheid van allochtonen is Nederland onveiliger geworden.	2,37	2,22	2,23	2,65
De komst van buitenlanders naar Nederland is goed voor onze economie (transformed).	2,34	2,22	2,30	2,47

Tabel 11 Etnische dreiging: (1 = sterk ervaren etnische dreiging, 4 = geen ervaren etnische dreiging)

Uit de scores per school op de samengestelde variabele 'etnische dreiging' valt af te lezen dat de ervaren etnische dreiging op het Mill-Hillcollege en 2College Cobbenhagen ongeveer gelijk is. De leerlingen van de Amsterdamse school ervaren iets minder etnische dreiging. De minste etnische dreiging op de drie scholen wordt ervaren ten aanzien van de bedreiging van de Nederlandse cultuur. De score voor deze variabele is gemiddeld 2,97 op een schaal van 1,00 tot 4,00.

Niet alle variabelen lopen lineair. Bij de variabele 'Allochtonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen, zoals uitkeringen' is een lichte kromming zichtbaar: op 2College Cobbenhagen is men het vaker eens met deze stelling dan op het Mill-Hillcollege en de Amsterdamse school.

Figuur 14 Etnische dreiging: misbruik sociale voorzieningen

In het staafdiagram op de vorige bladzijde is zichtbaar hoe de antwoordverdeling per school is. Het valt meteen op dat op zowel 2College Cobbenhagen als het Mill-Hillcollege zo'n 25% van de leerlingen 'geen mening' heeft, terwijl dit op de Amsterdamse school nog geen 10% is. Verder valt op dat het verschil met name in de categorie 'zeer mee eens' zit: bij 2College Cobbenhagen is een groter percentage leerlingen het zeer eens met de stelling.

Met behulp van Spearman's rangcorrelatie is vervolgens berekend of er toch nog sprake is van een significant verband ten aanzien van de samenstelling van de school en etnische dreiging. Het blijkt dat er een significant verband ($r = 0,275$ en $p = 0,000$) is tussen de samenstelling van de school en de ervaren etnische dreiging (zie bijlage 7.3). Dit betekent dat de ervaren etnische dreiging afneemt naarmate de school gekleurder is: op de Amsterdamse school ervaren de leerlingen minder etnische dreiging dan op het Mill-Hillcollege of 2College Cobbenhagen. Dit verband is puur te wijten aan het verschil van de Amsterdamse school ten opzichte van de andere twee scholen. Er is namelijk vrijwel géén correlatie tussen het Mill-Hillcollege en 2College Cobbenhagen wat betreft etnische dreiging (zie bijlage 7.3).

Vervolgens is gekeken naar de mate waarin de leerling zich op zijn gemak voelt bij Nederlanders en etnische minderheden. De gemiddelden zijn hieronder in een tabel samengevat.

Stelling	Totaal (gewogen)	Mill-Hill college	2College Cobbenhagen	Amsterdamse school
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Nederlandse afkomst?	1,05	1,00	1,00	1,17
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst?	2,00	2,36	2,07	1,55
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse afkomst?	1,81	2,16	1,78	1,48
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst?	1,50	1,74	1,62	1,20
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst?	1,65	2,00	1,69	1,30
Samengesteld 'op gemak voelen bij etnische minderheden'	1,76	2,07	1,82	1,39

Tabel 12 De mate van 'op je gemak voelen' (1 = goed op gemak, 4 = zeer slecht op gemak)

Leerlingen voelen zich het minst op hun gemak bij Marokkanen. Met name op het Mill-Hillcollege is dit gevoel sterk aanwezig. Ook bij de andere etnische minderheden voelt de leerling van het Mill-Hillcollege zich het minst op haar gemak. Leerlingen van de Amsterdamse school voelen zich het meest op hun gemak bij etnische minderheden. Niet iedereen op de Amsterdamse school voelt zich 'goed' op zijn gemak bij Nederlanders. Dit verschil is wellicht te wijten aan enquêtes ingevuld door 'derde generatie'-allochtonen. Het verschil tussen het op het gemak voelen bij Nederlanders en Surinamers is het kleinst op de Amsterdamse school. Dit verschil is slechts 0,03.

De tabel wijst op een sterk verband tussen de samenstelling van de school en 'het op je gemak voelen'. Met behulp van SPSS is de rangcorrelatie berekend tussen de variabelen. Alle variabelen blijken een matig sterk, significant, verband te hebben met de samenstelling van de school. De rangcorrelatie van de samengestelde variabele 'op gemak voelen bij etnische minderheden' is - 0,357. Naarmate de school gekleurder is lijken leerlingen zich dus meer op hun gemak te voelen tussen etnische minderheden.

7.2.2 ETNISCHE DREIGING EN ANDERE KENMERKEN

Vanwege het sterke verband tussen de buurt en de samenstelling van de school is het niet zinvol om een verband te leggen tussen de samenstelling van de buurt en ervaren etnische dreiging, dit zal namelijk niet veel afwijken van het verband tussen etnische dreiging en de samenstelling van de school.

Wel is het zinvol om te analyseren wat de invloed is van geslacht op de ervaren etnische dreiging. Uit de analyse van de gegevens (zie bijlage 7.6) blijkt dat er een verband is tussen zowel geslacht en etnische dreiging als geslacht en het op je gemak voelen bij etnische minderheden. Jongens ervaren meer etnische dreiging en voelen zich minder op hun gemak bij allochtonen dan meisjes.

Vervolgens is gekeken of het hebben van vrienden van buitenlandse afkomst van invloed is op de mate van ervaren dreiging en de mate waarin men zich op zijn gemak voelt bij etnische minderheden (zie bijlage 7.7). De ervaren etnische dreiging is minder sterk wanneer leerlingen vrienden van buitenlandse afkomst hebben. Daarnaast voelen leerlingen met buitenlandse vrienden zich ook meer op hun gemak bij allochtonen dan leerlingen die alleen Nederlandse vrienden hebben.

Ten slotte is nog gekeken of er een verband is tussen etnische dreiging en het opleidingsniveau. Vanwege het ontbreken van vwo-enquêtes op de Amsterdamse school is dit verband niet eenvoudig aan te tonen. Om toch een enigszins betrouwbaar beeld te kunnen geven, is bij het vaststellen van de etnische dreiging slechts gekeken naar leerlingen van havo en mavo/vmbo. Uit analyse van de gegevens (zie bijlage 7.7) blijkt dat er geen aantoonbaar verband aantoonbaar is tussen opleiding en ervaren dreiging of de mate waarin men zich op zijn gemak voelt bij etnische minderheden.

7.3 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is de ervaren etnische dreiging van leerlingen geanalyseerd.

Uit de analyses blijkt dat de samenstelling van de school de grootste invloed heeft op de mate van ervaren etnische dreiging, maar dit verband is slechts matig sterk te noemen (0,275). Leerlingen op de Amsterdamse school ervaren minder etnische dreiging dan leerlingen van 2College Cobbenhagen of leerlingen van het Mill-Hillcollege, waar de ervaren etnische dreiging is het grootst is.

Ook voelen leerlingen van de Amsterdamse school zich meer op hun gemak bij mensen van buitenlandse afkomst dan de leerlingen op de twee andere scholen. Leerlingen van het Mill-Hillcollege voelen zich het minst op hun gemak bij mensen van buitenlandse afkomst. Leerlingen van alle drie de scholen voelen zich het minst op hun gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst. Bij mensen van Surinaamse afkomst voelen leerlingen zich over het algemeen het meest op hun gemak. Op de Amsterdamse school is vrijwel geen verschil waar te nemen in de mate waarin leerlingen zich bij Nederlanders of Surinamers op hun gemak voelen.

Er is verder een zwak verband tussen geslacht en ervaren etnische dreiging en tussen interetnische vriendschap en etnische dreiging. Een matig sterk verband is aantoonbaar tussen interetnische vriendschappen en de mate waarin leerlingen zich op hun gemak voelen bij etnische minderheden. Opleiding blijkt geen aantoonbare rol te spelen.

8. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek besproken aan de hand van de opgestelde hypothesen. Op basis van de resultaten zullen aanbevelingen worden gedaan voor verder onderzoek.

8.1 TOETSING HYPOTHESEN

HYPOTHESE 1: EEN HOGERE ONTMOETINGSKANS LEIDT TOT MEER INTERETNISCH CONTACT

Uit de analyse van de data blijkt dat er een positief verband waarneembaar is tussen de ontmoetingskans (gemeten naar samenstelling van de school en de buurt) en interetnisch contact. Naarmate de ontmoetingskans van de leerling groter is, nemen interetnische contacten én vriendschappen toe. Dit geldt zowel voor de contacten op school als in de buurt.

De invloed van de ontmoetingskans in de buurt en op school op interetnische vriendschap is ongeveer even groot. Dit is te verklaren doordat er een sterke correlatie is tussen de ontmoetingskans in de buurt en de ontmoetingskans op school: leerlingen van de Amsterdamse (zwarte) school wonen vaker in een buurt met meer allochtonen. Het valt niet met zekerheid te zeggen of de buurt of de school meer invloed heeft.

Er is een sterke samenhang waargenomen tussen de contacten op school en de samenstelling van de school. Interetnische contacten met medeleerlingen nemen dus toe naarmate er meer leerlingen van allochtone afkomst op school zitten. Tussen de typering van de contacten en de gekleurdeheid van de school is ook een matig sterk verband aangetroffen. De typering van de interetnische contacten op school wordt iets positiever naarmate er meer allochtone leerlingen op school zitten. Dat betekent dat de leerlingen op de Amsterdamse school de contacten met allochtonen op hun school vaker benoemen als 'vriendschappelijk' dan op de andere scholen.

De hypothese dat een hogere ontmoetingskans leidt tot meer interetnisch contact hoeft dus niet verworpen te worden. Wel dient er rekening mee gehouden te worden dat zowel voor de buurt als voor de school er naar verhouding weinig respondenten met een ontmoetingskans boven de 50% zijn. Het beeld kan dus vertekend zijn, omdat de variantie bij deze categorieën groter is.

HYPOTHESE 2: NAARMATE ER MEER INTERETNISCH CONTACT IS, DENKEN AUTOCHTONE LEERLINGEN POSITIEVER OVER ALLOCHTONEN

Deze hypothese betreft zowel attitude als beeldvorming ten aanzien van allochtonen.

Met betrekking tot de attitude van leerlingen blijkt er een matig sterk verband te zijn met de samenstelling van de school: naarmate de school gekleurerder is, wordt de attitude positiever. De samenstelling van de buurt heeft hetzelfde effect op de attitude. Dit is niet verwonderlijk, omdat deze twee onafhankelijke variabelen sterk met elkaar samenhangen.

Met betrekking tot samenwerking voor school blijkt er geen significante relatie te zijn met de samenstelling van de school. Het maakt met andere woorden voor de voorkeur voor samenwer-

king niet uit of de school 'wit' of 'zwart' is. Op alle drie de scholen heeft ongeveer 40% van de leerlingen een voorkeur voor samenwerking met een Nederlandse klasgenoot en heeft ongeveer 60% geen voorkeur. Dit is anders bij de voorkeur voor burens. De samenstelling van de buurt blijkt van invloed te zijn op de voorkeur voor burens: de leerlingen die in een zwartere buurt wonen, hebben minder vaak een voorkeur voor de afkomst van de burens dan leerlingen die in een wittere buurt wonen.

Wat betreft de beeldvorming is hetzelfde effect waarneembaar. Het verschil in de beeldvorming ten aanzien van allochtonen en Nederlanders is kleiner op de zwarte school dan op de witte school. Het verband tussen de samenstelling van de school en de beeldvorming is te karakteriseren als matig sterk (0,355). Over Marokkanen wordt op alle drie de scholen het meest negatief gedacht, gevolgd door Turken. Dit komt overeen met de conclusies uit eerder onderzoek van Dagevos en Gijsberts (2005). Bij hen lagen de opvattingen over het geheel genomen echter aan de positieve kant van de schaal, terwijl het beeld over Marokkanen, en in iets mindere mate Turken, in dit onderzoek eerder neigt naar negatief. Dit kan te maken hebben met verschillen in de verwerking van de data. Gijsberts en Dagevos hebben de antwoorden op de eigenschappen gewogen en de itemscores omgezet naar een oplopende schaal van 0 tot 100, waarbij geldt: hoe hoger de score, hoe negatiever het beeld. Terwijl in dit onderzoek de itemscores ongewogen zijn gemiddeld. Het algemene beeld blijft echter hetzelfde: autochtonen denken positiever naarmate er meer contact is met allochtonen.

Uit deze resultaten blijkt dat de hypothese dat interetnisch contact leidt tot een positievere attitude en beeldvorming niet verworpen hoeft te worden.

Ten slotte blijkt geslacht een vrijwel net zo grote correlatie met de attitude te hebben als de samenstelling van de school: meisjes hebben een significant positievere attitude ten opzichte van allochtonen dan jongens. Bij beeldvorming is dit anders, daar is slechts een zwak verband aantoonbaar met geslacht. Naast geslacht is er bij beeldvorming ook een zwak verband met interetnische vriendschappen waarneembaar. Er is geen aantoonbaar verband tussen opleidingsniveau en beeldvorming.

HYPOTHESE 3: OP DE ZWARTE EN GEMENGDE SCHOOL DENKEN AUTOCHTONE LEERLINGEN POSITIEVER OVER ALLOCHTONEN, OMDAT ZE ER MEER CONTACT MEE HEBBEN.

Deze hypothese hoeft niet verworpen te worden. Uit de resultaten bij vorige hypothesen blijkt dat er op de gemengde en zwarte school inderdaad sprake is van meer interetnisch contact en een positievere attitude en beeldvorming dan op de witte school. De contacthypothese van Allport (contact leidt tot een positievere houding) hoeft naar aanleiding van dit onderzoek dus niet verworpen te worden.

Wel dient te worden gerealiseerd dat de resultaten niet generaliseerbaar zijn. Deze resultaten zeggen dus slechts iets over de populatie op de drie scholen uit dit onderzoek, en zijn niet te extrapoleren naar andere scholen. Daar is meer representatief onderzoek onder meerdere scholen door heel Nederland voor nodig.

Het resultaat sluit bijvoorbeeld maar deels aan bij het onderzoek van Vervoort et al. naar interetnische attitudes onder tweedeklassers in de buurt van Nijmegen (2008). Zij concludeerden juist

dat in klassen met een allochtonenpopulatie van meer dan 50% de interetnische attitude van autochtonen ten opzichte van allochtonen negatiever is.

HYPOTHESE 4: OP DE WITTE SCHOOL DENKEN AUTOCHTONE LEERLINGEN NEGATIEVER OVER ALLOCHTONEN, OMDAT ZE ER MINDER CONTACT MEE HEBBEN.

Ook deze hypothese hoeft niet verworpen te worden. Leerlingen van de witte school (het Mill-Hillcollege) hebben aantoonbaar minder etnische contacten en ook een aantoonbaar negatievere attitude en beeldvorming ten aanzien van allochtonen. Hieruit blijkt een bevestiging van de omgekeerde werking van de contacthypothese: minder contact leidt tot een minder positieve houding.

HYPOTHESE 5: OP DE ZWARTE SCHOOL DENKEN AUTOCHTONE LEERLINGEN NEGATIEVER OVER ALLOCHTONEN, OMDAT ZIJ MEER DREIGING ERVAREN.

Deze hypothese is in twee delen opgesplitst. Het eerste deel beweert dat autochtone leerlingen op de Amsterdamse school negatiever tegenover allochtonen staan dan leerlingen van de andere scholen. Dit verband is niet aantoonbaar in dit onderzoek. Het is zelfs eerder omgekeerd: leerlingen van de Amsterdamse school hebben een significant positievere houding ten opzichte van allochtonen dan de leerlingen op de gemengde en witte school.

Voor het tweede deel van de hypothese is hoofdstuk 7 omtrent de etnische dreiging van belang. De veronderstelling was dat leerlingen op de zwarte school, in navolging van de etnische competitietheorie, meer dreiging ervaren dan leerlingen op de witte of gemengde school. Uit de analyse van de data blijkt echter het tegenovergestelde waar te zijn: juist de leerlingen op de witte school ervaren meer etnische dreiging!

Ook voelen leerlingen van de Amsterdamse school zich meer op hun gemak bij mensen van buitenlandse afkomst dan de leerlingen op de twee andere scholen. Leerlingen van het Mill-Hillcollege voelen zich het minst op hun gemak bij mensen van buitenlandse afkomst. Het 'wij'- en 'zij'-denken, oftewel de contra-identificatie, uit de sociale identifi catietheorie is dus, tegen de verwachting in, niet het meest sterk op de zwarte school, maar juist op de witte school. Net als bij beeldvorming komen bij etnische dreiging mensen van Marokkaanse afkomst er het slechtst van af: leerlingen voelen zich het minst op hun gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst. Bij mensen van Surinaamse afkomst voelen leerlingen zich over het algemeen het meest op hun gemak. Leerlingen baseren hun opvattingen vaak op basis van contacten. Opvallend hierbij is dat op het Mill-Hillcollege leerlingen wel een beeld hebben bij Marokkanen en Turken, maar in veel mindere mate een beeld bij Surinamers en Antillianen hebben. Veel leerlingen antwoordden op deze categorieën consequent 'een beetje', met als reden dat ze niemand kennen van deze afkomst (stond er regelmatig boven bijgeschreven). Interessant is waar de negatievere opvattingen over Marokkanen en Turken op gebaseerd zijn. Dit zou gerelateerd kunnen zijn aan de manier waarop Marokkanen en Turken in de media worden geportretteerd. Uit onderzoek van Shadid (2005) naar beeldvorming en de rol van de media blijkt dat Marokkanen en Turken gestigmatiseerd worden door de nadruk op 'afwijkende' culturele eigenschappen van moslims en de prominent aanwezige verslaggeving in de media over hun betrokkenheid bij criminaliteit. Bij gebrek aan interetnische contacten zou de factor media een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de ervaren etnische

dreiging onder jongeren. Dit gaat het onderwerp van deze thesis te buiten, maar het is zeker interessant om te onderzoeken waarop jongeren hun beeldvorming omtrent allochtonen baseren.

Met betrekking tot ervaren etnische dreiging is verder een zwak verband aantoonbaar tussen de ervaren etnische dreiging en geslacht en de ervaren etnische dreiging en interetnische vriendschappen. Meisjes en jongeren met vrienden van buitenlandse afkomst ervaren iets minder etnische dreiging dan jongens en jongeren zonder interetnische vriendschappen. Een iets sterker verband is aanwezig tussen interetnische vriendschappen en de mate waarin leerlingen zich op hun gemak voelen bij etnische minderheden. Als leerlingen interetnische vriendschappen hebben, voelen zij zich meer op hun gemak bij allochtonen.

De hypothese dat leerlingen op de Amsterdamse school meer etnische dreiging ervaren en daarom een negatievere attitude hebben ten aanzien van allochtonen is dus niet aantoonbaar en moet verworpen worden.

HYPOTHESE 6: LEERLINGEN UIT HET VMBO DENKEN NEGATIEVER OVER ETNISCHE MINDERHEDEN, OMDAT ZIJ MEER DREIGING ERVAREN.

Deze hypothese is ook gebaseerd op de etnische competitietheorie. Het idee erachter is dat jongeren met een lagere opleiding meer competitie of concurrentie ervaren met allochtone jongeren (Hagendoorn, 2004). Op basis van de aanwezige data is onder de leerlingen van deze drie scholen geen significant, dan wel sterk, verband tussen opleiding en respectievelijk beeldvorming, attitude en etnische dreiging aangetoond. De hypothese zal dus verworpen moeten worden.

Hierbij dient wel notie te worden genomen van het feit dat de meer praktische vmbo-stromen (basisberoeps, kaderberoeps en gemengd theoretisch) niet vertegenwoordigd zijn in het onderzoek. Het is niet uitgesloten dat op dit (lagere) opleidingsniveau wél een significant sterkere mate van etnische dreiging wordt ervaren. Het verschil tussen vmbo-t en vwo is immers kleiner dan tussen vmbo-bb en vwo. Bovendien zijn de leerlingen die in dit onderzoek vertegenwoordigd zijn allemaal afkomstig van scholengroepen met vmbo-t, havo en vwo. Er is dus amper sprake van fysieke scheiding. De overige vmbo-stromingen zijn veelal gescheiden van havo en vwo. De kans bestaat dat deze fysieke scheiding doorwerkt in de mate van ervaren etnische concurrentie en competitie.

CONCLUSIE

Op basis van de resultaten van de analyses lijkt met name de contacthypothese een verklaring te bieden voor de attitude en beeldvorming onder leerlingen. Naarmate er meer contact is (op school of in de buurt, oppervlakkig of vriendschappelijk), is er sprake van een positievere attitude en minder ervaren etnische dreiging. Ook lijkt er naarmate er meer contact is een minder groot verschil aanwezig te zijn in beeldvorming omtrent de eigen etnische groep en andere etnische groepen. Dit wijst erop dat etnische minderheden meer als 'gelijken' worden gezien naarmate autochtonen vaker contact hebben met etnische minderheden. Wel dient bij het trekken van conclusies rekening te worden gehouden met de ondervertegenwoordiging van leerlingen van de zwarte school en uit buurten met meer dan 50% bewoners van allochtone afkomst.

Mochten deze resultaten inderdaad representatief blijken te zijn voor de gehele populatie, dan zou dit aanleiding kunnen zijn om interetnisch contact bij autochtone jongeren op witte scholen en uit witte buurten te bevorderen. Interetnisch contact blijkt immers van groot belang voor de sociale acceptatie van allochtonen door autochtonen (en daarmee de sociale cohesie in de samenleving). Beleid zou dan dus wellicht niet zo zeer gericht moeten zijn op het tegengaan van zwarte scholen en zwarte buurten (want daar is al meer sprake van contact), maar juist het tegengaan van te witte scholen en buurten en het bevorderen van interetnisch contact bij leerlingen uit deze buurten en op deze scholen.

Projecten gericht op duurzaam interetnisch contact zouden wellicht bij kunnen dragen aan een positievere attitude en beeldvorming ten opzichte van elkaar. Leerlingen van middelbare scholen hebben regelmatig uitwisselingen met scholen in het buitenland, maar waarom bijvoorbeeld niet uitwisselingen stimuleren tussen witte scholen van het platteland en zwarte scholen uit de Randstad om interetnisch contact te bevorderen?

Uiteraard is er meer onderzoek nodig om de bevindingen te generaliseren, zeker omdat de resultaten uit dit onderzoek resultaten uit andere onderzoeken tegenspreken en de steekproef scheef is.

8.2 DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

Het belangrijkste punt van discussie ten aanzien van de conclusies uit dit onderzoek is de scheve steekproef. De steekproef is namelijk zowel scheef op basis van opleiding (geen enquêtes van vwo-leerlingen van de Amsterdamse school) als op basis van samenstelling van de school (ondervertegenwoordiging van de Amsterdamse school). Dit kan de uitkomsten hebben vertekend. Het zou dan ook goed zijn om uitgebreider onderzoek te doen naar attitude en beeldvorming onder een meer representatieve groep jongeren. In dat onderzoek zouden ook de praktische vmbo-stromen vertegenwoordigd moeten zijn.

Verder zijn de scholen gevestigd in verschillende soorten gemeenten. Het Mill-Hillcollege staat in een dorp, 2College Cobbenhagen in een middelgrote stad en de Amsterdamse school in een grote stad. Wel trekken zowel de Amsterdamse school als 2College Cobbenhagen relatief veel leerlingen uit omliggende dorpen. Eventueel verder onderzoek zou ook hier onderscheid naar dienen te maken, om verschillen tussen jongeren uit stad en platteland inzichtelijk te maken.

Ook de sociaal-economische positie van de leerlingen zou een rol kunnen spelen. De etnische competitietheorie gaat ervan uit dat mensen in een lagere sociaal-economische positie meer etnische dreiging ervaren, omdat zij concurrenten op de arbeidsmarkt zijn. Bij leerlingen speelt dit aspect van concurrentie (nog) niet. Het zou dus kunnen zijn dat onder leerlingen andere factoren van belang zijn bij het ervaren van etnische dreiging dan bij volwassenen. Met behulp van kwalitatieve diepte interviews onder jongeren zou inzicht verkregen kunnen worden in de factoren die specifiek bij jongeren bijdragen aan ervaren etnische dreiging.

Een ander punt is het feit dat in het onderzoek alleen gekeken wordt naar beeldvorming ten opzichte van Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse allochtonen. Dit zijn migrantengroepen die al een behoorlijke tijd in Nederland wonen. Inmiddels zijn er ook veel andere groepen in Nederland. Zo zitten op 2College Cobbenhagen relatief veel jongeren uit Somalië, Afghanistan en

Irak en ook op de Amsterdamse school zitten veel leerlingen uit andere etnische groepen. In omvangrijke onderzoeken van het CBS en SCP wordt slechts stilgestaan bij deze vier migrantengroepen. Dit heeft tot gevolg dat veel onderzoekers, die afhankelijk zijn van de databestanden van deze bureaus, geen andere keus hebben dan zich op deze vier groepen te richten. Veel leerlingen, zelfs op de gemengde en zwarte school, zien echter geen onderscheid tussen Antillianen en Surinamers.

Wat opviel, is dat veel leerlingen het moeilijk vinden om etnische groepen te beoordelen aan de hand van genoemde eigenschappen. Veel leerlingen gaven aan niemand te kennen uit de betreffende groep en daardoor geen beeld te hebben bij die groep. In de antwoordmogelijkheden was geen 'escape' toegevoegd in de vorm van 'geen mening' of 'neutraal'. Ik heb de vragenlijsten zoveel mogelijk overgenomen uit de eerdere onderzoeken, maar wellicht is deze manier van stereotype beelden, of 'wij'- en 'zij'-denken, op te speuren niet de beste. Van de andere kant is het juist goed dat leerlingen geen 'duidelijk' beeld hebben van andere etnische groepen. Dit kan er immers ook op wijzen dat er geen duidelijke verschillen worden gezien tussen de groepen. En dat wijst op sociale integratie.

Ter afsluiting van deze paragraaf nog een andere aanbeveling voor verder onderzoek. Het is ook zinvol om te onderzoeken hoe het zit met de houding van allochtone leerlingen op witte, zwarte en gemengde scholen ten aanzien van autochtonen. Werken de principes van de contacthypothese en de etnische competitietheorie andersom ook? Als zowel van allochtonen als autochtonen de relatie tussen interetnisch contact en attitude en beeldvorming bekend is, is het beter mogelijk om goed afgestemd beleid op te stellen.

8.3 KRITISCHE REFLECTIE

In de vorige paragraaf zijn al een aantal tekortkomingen uit dit onderzoek besproken. Deze paragraaf gaat dan ook niet zozeer over de inhoud, maar over het werkproces.

Het werken aan deze bachelorthesis heb ik ervaren als interessant, leuk en uitdagend en tegelijkertijd frustrerend, tenenkrommend en gekmakend. Het viel behoorlijk tegen om zwarte en gemengde scholen bereid te vinden mee te werken, omdat dit onderwerp op veel scholen gevoelig ligt. Hierdoor heb ik veel meer tijd dan van te voren ingecalculeerd moeten besteden aan het benaderen van scholen. Soms was het behoorlijk frustrerend als na flink heen en weer te hebben gemaïld een verzoek om medewerking alsnog werd afgewezen. Pas vlak voor de meivakantie is het gelukt om een zwarte school bij het onderzoek te betrekken. Vervolgens liep het verzamelen van de data op deze school niet soepel en lukte het niet om de aanvankelijk gewenste 60 enquêtes te verzamelen. Ik ben hierdoor heel veel tijd verloren die ik had kunnen besteden aan de analyse van de data. Achteraf had ik wellicht beter voor de meivakantie kunnen concluderen dat het niet lukte om een zwarte school te vinden en op dat moment besluiten de onderzoeksvragen bij te stellen. Van de andere kant ben ik blij dat ik toch nog een school gevonden heb om mee te werken. Het was heel inspirerend om een paar dagen op andere scholen dan de school waar ik zelf werk mee te lopen en te spreken met de leerlingen en docenten.

Bij het opstellen van de enquête zou ik een eventueel volgende keer meer aandacht besteden aan een kritische beschouwing van de vragen uit andere onderzoeken waar mijn onderzoek bij aansluit. Nu heb ik omwille van de vergelijkbaarheid dezelfde vragen en antwoordmogelijkheden

gebruikt (wel aangepast naar het taalniveau van de leerlingen). Met name wat betreft de antwoordmogelijkheden kwam ik er bij het verwerken en analyseren van de data achter dat deze niet altijd even handig gekozen waren. Bij de stellingen was er bijvoorbeeld wel een antwoordcategorie 'geen mening', maar geen antwoordcategorie 'neutraal' of 'eens nog oneens'. Als deze categorie er wel was geweest, had dit naar alle waarschijnlijkheid minder 'missing values' opgeleverd, wat de betrouwbaarheid vergroot. Ook de vragen over beeldvorming zou ik anders hebben aangepakt. Daar was nu geen antwoordmogelijkheid 'geen mening', terwijl het bleek dat veel leerlingen, met name van de witte school, géén beeld hadden bij bepaalde groepen. Dit leidde tot een consequent 'een beetje' invullen, wat de uitkomsten vertroebelt. Een voordeel van deze manier is wel dat het de sociale identificatie inzichtelijk maakt: in hoeverre zien de leerlingen allochtonen als 'anders' (minder positief) dan zichzelf? Een groot verschil in score wijst immers op een meer aanwezig 'wij' en 'zij'-beeld.

Verder is het onderzoek wel erg breed. Dit zorgde ervoor dat ik veel heb onderzocht, maar dat het niet mogelijk was om meer de diepte in te gaan. Dit was een bewuste keuze, maar de resultaten nodigen uit tot meer diepgaand onderzoek en het is jammer dat daar dan geen tijd voor is.

Ik heb ontzettend veel geleerd door het uitvoeren van dit onderzoek. Zo heb ik door het werken met SPSS veel geleerd met betrekking tot hoe kwantitatief onderzoek uitgevoerd wordt en hoe belangrijk het verantwoorden van je keuzes hierbij is. Hierdoor ben ik nu beter in staat om onderzoeken te beoordelen op hun betrouwbaarheid. Ook heb ik veel opgestoken over interetnisch contact en de relatie met attitude en beeldvorming. Dit is nuttig in mijn beroepspraktijk als docent maatschappijleer op een witte school in Noord-Brabant.

Al met al ben ik niet ontevreden over het eindresultaat zoals het hier nu ligt en het proces dat mij hiernaartoe heeft geleid.

BRONNENLIJST

LITERATUURLIJST

Asselin, O., Dureau, F., Fonseca, L., Giroud, M., Hamadi, A., Kohlbacher, J., et al. (2006). Social integration of immigrants with special reference to the local and spatial dimension. In: R. Penninx, M. Berger & K. Kraal (eds.), *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe* (pp. 133-170). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bakker, J., Denessen, E., Pelzer, M., Veneman, M. & Lageweg, S. (2007). De houding jegens klasgenoten: etnisch gekleurd? Een onderzoek naar factoren van invloed op de attitude van basisschoolleerlingen jegens klasgenoten van verschillende etnische herkomst [Elektronische versie]. In: *Pedagogiek*, 27, 201-219.

Bouw, C. & Karsten, L. (2007). Herstructurering in de Amsterdamse Bankastraat: veranderingen in de dagelijkse leefwereld van kinderen. In: L. Veldboer, J. Duyvendak & C. Bouw (red.), *De Mixfactor. Integratie en Segregatie in Nederland* (pp. 29-46). Amsterdam: Boom.

Commissie Blok (2004). *Bruggen bouwen. Eindrapport*. Den Haag: Sdu.

De Jager, H. & Mok, A. (1999). *Grondbeginselen der sociologie* (Elfde druk). Houten: Educatieve Partners Nederlands.

Dienst Uitvoering Onderwijs (2009). *Basisgegevens onderwijs*. Elektronisch geraadpleegd op <http://www.basisgegevensonderwijs.nl/vodeel.html>.

Dronkers, J. (2010). *Positieve maar ook negatieve effecten van etnische diversiteit in scholen op onderwijsprestaties? Een empirische toets met internationale PISA-data*. Inaugurale rede op 17 juni 2010. School of Business and Economics. Maastricht: Universiteit van Maastricht

Duijndam, C. (2009). *De gekleurde werkelijkheid. Een vergelijkend onderzoek naar de uitwerking van historische, contextuele en beleidsverschillen op de vormgeving van identiteit, etniciteit en vriendschappen van jongeren in buitenwijken van Amsterdam en Parijs*. Masterthesis Sociologie van Mondialisering en Diversiteit. Amsterdam: Vrije Universiteit (FSW, Afdeling Sociologie).

Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2004). Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen [Elektronische versie]. In: *Migrantenstudies*, 3, 145-168.

Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2005). *Uit elkaars buurt: De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gijsberts, M., Vervoort, M., Havekes, E. & Dagevos, J. (2010). *Maakt de buurt verschil? De relatie tussen de etnische samenstelling van de buurt, interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gowricharn, R. (1998). *Hollandse contrasten: Over de keerzijde van sociale integratie*. Apeldoorn: Garant.

Gramberg, P. & Ledoux, G. (2005). Bestrijden van schoolsegregatie: dringend nodig, zinloos of onhaalbaar? In P. Brassé & H. Krijnen (red.), *Gescheiden of gemengd. Een verkenning van etnische concentratie op school en in de wijk*. Utrecht: Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.

Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M., & Whatmore, S. (red.). (2009). *The dictionary of human geography* (5th Ed.) West Sussex: Wiley-Blackwell.

Hagendoorn, L. (2004). Nederlanders en etnische minderheden: onderlinge solidariteit of bedreiging? In: W. Arts, H. Entzinger & R. Muffels (red.), *Verzorgingsstaat Vaar Wel* (pp. 57-75). Assen: Koninklijke van Gorcum.

Integratienota 2007-2011. (2007). Vinddatum 10 maart 2010, op Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer:
<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=2706&sp=2&dn=w1009>.

Karsten, S., Elshof, D., Felix, Ch., Ledoux, G., Meijnen, W., Roeleveld, J., & Schooten, E. van (2003). *Onderwijssegregatie in Amsterdam*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Koelemaij, F. (2006). *Bekend maakt bemind: Allochtonen beoordelen hun contacten met allochtonen en autochtonen*. Tilburg: Wetenschapswinkel, Universiteit van Tilburg.

Laan Bouma-Doff, W. van der (2004). Begrensd contact. De relatie tussen ruimtelijke segregatie van allochtonen en de mate van contact met autochtonen [Elektronische versie]. In: *Mens en Maatschappij*, 79, 348-366.

Latten, J., Nicolaas, H. & Wittenbrood, K. (2005). Concentratie allochtonen toegenomen [Elektronische versie]. In: *Bevolkingstrends*, 53(3), 90-95.

Lindo, F. (2008). *Interetnische contacten tussen scholieren in het voortgezet onderwijs: een analyse en waardering van het onderzoek binnen het paradigma van de contacthypothese* [Elektronische versie]. Amsterdam: Institute for Migration and Ethnic Studies, Universiteit van Amsterdam, WODC.

Martinovic, B., Van Tubergen, F. & Maas, I. (2009). Changes in immigrant' social integration during the stay in the host country: The case of non-western immigrants in the Netherlands [Electronic version]. In: *Social Science Research*, 38, 870-882.

McCauley, C. , Plummer, M., Moskalenko, S. & Mordkoff, T. (2001). The Exposure Index: A measure of intergroup contact [Electronic version]. In: *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 7, 321 – 336.

Nu.nl. (2004, 14 januari). *CDA: Integratie is mislukt*. Vinddatum 31 maart 2010, op <http://www.nu.nl/algemeen/259859/cda-integratie-is-mislukt.html>.

Nu.nl. (2008, 8 september). *Wilders wil ouders veelplegers het land uit zetten*. Vinddatum 31 maart 2010, op <http://www.nu.nl/algemeen/1735172/wilders-wil-ouders-veelplegers-het-land-uit-zetten.html>.

Olzak, S., Shanahan, S. & McEneaney, E.H. (1996). Poverty, segregation, and race riots: 1960 to 1993 [Electronic version]. *American Sociological Review*, 61, 590-613.

- Pettigrew, T.F. & Tropp, L.R. (2005). Relationships between intergroup contact and prejudice among minority and majority status groups [Electronic version]. In: *Psychological Science : Research, Theory, & Application in Psychology and Related Sciences*, 12, 951-957.
- Pettigrew, T.F. & Tropp, L.R. (2006). Interpersonal relations and group processes: A meta-analytic test of intergroup contact theory [Electronic version]. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.
- Scheffer, P. (2000). Het multiculturele drama. In: *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.
- Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën [Elektronische versie]. In: *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 33, 330-346.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2002a). *Beeldvorming over minderheden*. Elektronisch geraadpleegd in het DANS-archief op <http://easy.dans.knaw.nl/dms>. Digitaal identificatienummer: urn:nbn:nl:ui:13-28p-xvg.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2002b). *Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen*. Vinddatum 10 maart 2010, op Sociaal en Cultureel Planbureau: <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=18720&type=org>.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2002c). *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Turner, J. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. In: N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (red.) *Social Identity* (pp. 6-34). Oxford: Blackwell Publishers.
- Vasta, E. (2007). From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands [Electronic version]. In: *Ethnic and Racial studies*, 30, 713-740.
- Veenman, J. (2001). *Molukse jongeren in Nederland: Integratie met de rem erop*. Assen: Van Gorcum.
- Veldboer, L., Duyvendak, J. & Bouw, C. (2007). Inleiding: Menging als maatstaf. In: L. Veldboer, J. Duyvendak & C. Bouw (red.), *De Mixfactor. Integratie en Segregatie in Nederland* (pp. 11-28). Amsterdam: Boom.
- Vergeer, M. (2000). *Een gekleurde blik op de wereld: Een studie naar de relatie tussen blootstelling aan media en opvattingen over etnische minderheden* (dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen, Nederland). Vinddatum 10 juni 2010 op http://dare.ubn.kun.nl/bitstream/2066/19140/1/19140_geklblopd.pdf.
- Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van onderzoek* (4^e druk). Den Haag: LEMMA.
- Vervoort, M. & Dagevos, J. (2008). Stagnatie in de sociale integratie. Waarom vrijetijdscontacten tussen allochtonen en autochtonen in de afgelopen jaren niet zijn toegenomen [Elektronische versie]. In: *Mens en maatschappij*, 83, 151-167.

Vervoort, M., Scholte, R. & Scheepers, P. (2008). Allochtonen in de klas. De relatie tussen de proportie allochtonen in de klas, vriendschappen en interetnische attitudes van adolescenten [elektronische versie]. In: *Migrantenstudies*, 24, 128-148

Werf, S. van der (2002). *Allochtonen in de multiculturele samenleving: Een inleiding* (6e druk). Bussum: Coutinho.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zhou, M. & Portes, A. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants [Electronic version] In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74-96.

LIJST VAN PERSONEN

De onderstaande personen zijn geïnterviewd in het kader van dit onderzoek:

- Corina Duijndam
- Matthijs van Gestel
- Piet van de Heijning
- Eline Nieuwelink
- Thea Prinsen
- Ruud Schouten
- Een afdelingsleider van de Amsterdamse school
- Een maatschappijleerdocent van de Amsterdamse school

BIJLAGEN

Bijlage 1: Enquête.....	69
Bijlage 2: Kenmerken respondenten	76
Bijlage 3: Contact en interactie	78
3.1 Frequenties: samenstelling school en vrienden	78
3.2 Correlatie samenstelling school en vriendschap	81
3.3 Kruistabellen: samenstelling buurt en vrienden	82
3.4 Correlatie samenstelling buurt en vrienden	84
3.5 Correlatie overige kenmerken en vriendschap	85
3.6 Frequenties: samenstelling school en andere soorten contact.....	86
3.7 Correlatie: samenstelling school en andere soorten contact	87
3.8 Frequentie en correlatie: contacten in de buurt	88
Bijlage 4: Attitude.....	89
4.1 Cronbach's alpha attitude	89
4.2 Kruistabellen per school.....	90
4.3 Correlatie samenstelling school en attitude	92
4.4 Attitude en geslacht	92
4.5 Voorkeur samenwerking	93
4.6 Attitude en de buurt	94
Bijlage 5: <i>missing</i>	
Bijlage 6: Beeldvorming.....	97
6.1 Beeldvorming: Cronbach's alpha	97
6.2 Gemiddelde beeldvorming per school.....	102
6.3 Beeldvorming en correlatie.....	102
6.4 Beeldvorming en geslacht.....	103
6.5 Beeldvorming en andere kenmerken.....	104
Bijlage 7: Etnische dreiging.....	106
7.1 Kruistabellen etnische dreiging.....	106
7.2 Etnische dreiging en Cronbach's alpha	109
7.3 Etnische dreiging en correlatie	110
7.4 Etnische dreiging: op gemak voelen – case summaries en kruistabellen.....	110
7.5 Cronbach's alpha: op gemak voelen	113
7.5 Correlatie samenstelling school en op gemak voelen	114
7.6 Geslacht + opleiding en etnische dreiging	115
7.7 Opleiding + vrienden en ervaren dreiging	117

BEELDVORMING EN CONTACT

ENQUÊTE

Beste leerling,

In het kader van mijn opleiding (sociale geografie) voer ik een onderzoek uit naar contacten tussen Nederlandse en niet-Nederlandse leerlingen en de manier waarop zij over elkaar denken.

Ik stel het erg op prijs als je deze enquête zo eerlijk mogelijk zou willen invullen!

De gegevens zullen volledig anoniem worden behandeld. Niemand komt dus te weten wat jij persoonlijk hebt ingevuld.

Bedankt!

Maaïke Dingemans-Derix

1. ALGEMEEN

1. Ben je een man of een vrouw?	☐ Man [1] ☐ Vrouw [2]
2. In welk jaar ben je geboren?	19 _ _
3. Wat is je postcode? Je hoeft alleen de 4 cijfers in te vullen.	_ _ _ _
4. In welke woonplaats woon je?	
5. In welk land ben je geboren?	☐ Nederland ☐ Een ander land, namelijk: _ _ _ _
6. In welk land is je moeder geboren?	☐ Nederland ☐ Een ander land, namelijk: _ _ _ _ _
7. In welk land is je vader geboren?	☐ Nederland ☐ Een ander land, namelijk: _ _ _ _ _
8. Welke opleiding volg je?	☐ Vmbo/mavo [1] ☐ Havo [2] ☐ Vwo [3]

2. CONTACT

1. Heb je vrienden van buitenlandse afkomst?	☐ Ja (<i>ga verder met vraag 3</i>) [1] ☐ Nee (<i>ga verder met vraag 2</i>) [2]
2. Zou je graag vrienden van buitenlandse afkomst willen hebben?	☐ Ja, erg graag [1] ☐ Ja, graag [2] ☐ Maakt me niet uit [3] ☐ Nee, liever niet [4] ☐ Nee, absoluut niet [5] <i>Ga verder met vraag 4</i>
3. Heb je meer vrienden van Nederlandse of van buitenlandse afkomst, of ongeveer evenveel?	☐ Meer Nederlandse vrienden [1] ☐ Meer vrienden van buitenlandse afkomst. [3] ☐ Ongeveer evenveel Nederlandse als niet-Nederlandse vrienden. [2]

4. Ben je lid van één of meer club(s) of vereniging(en)?	☐ Ja [1] ☐ Nee (<i>ga verder met vraag 6</i>) [2]
5. Zijn er veel, weinig of geen allochtonen (= mensen van buitenlandse afkomst) lid van deze club(s) of vereniging(en)?	☐ Veel [3] ☐ Weinig [2] ☐ (Bijna) geen [1]
6. Hoe vaak heb je contact met allochtonen in de buurt waar je woont?	☐ Vaak [4] ☐ Regelmatig [3] ☐ Weinig [2] ☐ Bijna niet of nooit [1]
7. Werk je?	☐ Ja [1] ☐ Nee (<i>ga verder met vraag 9</i>) [2]
8. Hoe vaak heb je contact met allochtone collega's?	☐ Vaak [4] ☐ Regelmatig [3] ☐ Weinig [2] ☐ Bijna niet of nooit [1]
9. Ga je op school meer met Nederlandse of met allochtone leerlingen om?	☐ Meer met Nederlandse schoolgenoten [1] ☐ Meer met schoolgenoten van buitenlandse (allochtone) afkomst [3] ☐ Ongeveer met beiden even veel [2]
10. Wat voor contact heb je over het algemeen met allochtone medeleerlingen? (<i>één antwoord geven a.u.b.</i>)	☐ Vriendschappelijk contact ('vrienden') [4] ☐ Oppervlakkig contact ('kennissen') [3] ☐ Samenwerking voor school ('collega's') [2] ☐ Slecht contact / ruzie ('vijanden') [1]

3. BEELDVORMING

1. Stel dat je nieuwe burens mag kiezen. Zou je dan het liefst naast een Nederlander of buitenlander wonen, of maakt het je niet uit?	☐ Naast een Nederlander [1] ☐ Naast een buitenlander [3] ☐ Maakt het je niet uit [2]
2. Als je moet samenwerken met een klasgenoot, zou je dan het liefst samenwerken met een Nederlandse klasgenoot, met een buitenlandse klasgenoot, of maakt het je niet uit?	☐ Met een Nederlander [1] ☐ Met een buitenlander [3] ☐ Maakt het je niet uit [2]

3. Wat is je mening over de volgende uitspraken?

	Ze er mee eens [1]	Mee eens [2]	Mee oneens [3]	Ze er oneens [4]	Geen mening [5]
Het is goed als een samenleving bestaat uit mensen met verschillende culturen.	☐	☐	☐	☐	☐
Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen (Nederlandse) cultuur.	☐	☐	☐	☐	☐
Het moet makkelijker worden om als buitenlander in Nederland te komen wonen.	☐	☐	☐	☐	☐
In Nederland wonen teveel buitenlanders.	☐	☐	☐	☐	☐
Door de aanwezigheid van allochtonen is Nederland onveiliger geworden.	☐	☐	☐	☐	☐
's Avonds laat loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat.	☐	☐	☐	☐	☐
Buitenlanders die in Nederland wonen moeten dezelfde rechten op uitkeringen hebben als Nederlanders.	☐	☐	☐	☐	☐
Criminele allochtonen moeten Nederland uitgezet worden.	☐	☐	☐	☐	☐
De komst van buitenlanders naar Nederland is goed voor onze economie.	☐	☐	☐	☐	☐
Allochtonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen, zoals uitkeringen.	☐	☐	☐	☐	☐
Het is goed voor een school als er veel allochtone leerlingen op zitten.	☐	☐	☐	☐	☐
Het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen komen te wonen.	☐	☐	☐	☐	☐

4. Kun je aangeven in hoeverre je jezelf bij mensen van de volgende afkomst op je gemak voelt?

	Goed [1]	Niet zo goed [2]	Slecht [3]	Ze er slecht [4]	Geen Mening [5]
Mensen van Nederlandse afkomst	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen van Marokkaanse afkomst	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen van Turkse afkomst	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen van Surinaamse afkomst	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen van Antilliaanse afkomst	☐	☐	☐	☐	☐

5. Hieronder staan eigenschappen die mensen kunnen hebben. In welke mate denk je dat mensen van de genoemde afkomst die eigenschappen hebben? Het gaat om het beeld dat je in het algemeen hebt, ook al heb je weinig of geen contact met mensen van die afkomst.

Mensen van **Nederlandse** afkomst zijn:

	Zeer [1]	Een beetje [2]	Niet [3]	Helemaal niet [4]
Gezellig	☐	☐	☐	☐
Eerlijk	☐	☐	☐	☐
Gesloten (moeilijk contact mee te krijgen)	☐	☐	☐	☐
Netjes	☐	☐	☐	☐
Beleefd	☐	☐	☐	☐
Gastvrij	☐	☐	☐	☐
Hulpvaardig	☐	☐	☐	☐
Wantrouwig (vertrouwen niet snel iemand)	☐	☐	☐	☐
Betrouwbaar	☐	☐	☐	☐
Tolerant (verdraagzaam, laten veel toe)	☐	☐	☐	☐
Vriendelijk	☐	☐	☐	☐

Mensen van **Marokkaanse** afkomst zijn:

	Zeer [1]	Een beetje [2]	Niet [3]	Helemaal niet [4]
Gezellig	☐	☐	☐	☐
Eerlijk	☐	☐	☐	☐
Gesloten (moeilijk contact mee te krijgen)	☐	☐	☐	☐
Netjes	☐	☐	☐	☐
Beleefd	☐	☐	☐	☐
Gastvrij	☐	☐	☐	☐
Hulpvaardig	☐	☐	☐	☐
Wantrouwig (vertrouwen niet snel iemand)	☐	☐	☐	☐
Betrouwbaar	☐	☐	☐	☐
Tolerant (verdraagzaam, laten veel toe)	☐	☐	☐	☐
Vriendelijk	☐	☐	☐	☐

Mensen van **Turkse** afkomst zijn:

	Zeer [1]	Een beetje [2]	Niet [3]	Helemaal niet [4]
Gezellig	☐	☐	☐	☐
Eerlijk	☐	☐	☐	☐
Gesloten (moeilijk contact mee te krijgen)	☐	☐	☐	☐
Netjes	☐	☐	☐	☐
Beleefd	☐	☐	☐	☐
Gastvrij	☐	☐	☐	☐
Hulpvaardig	☐	☐	☐	☐
Wantrouwig (vertrouwen niet snel iemand)	☐	☐	☐	☐
Betrouwbaar	☐	☐	☐	☐
Tolerant (verdraagzaam, laten veel toe)	☐	☐	☐	☐
Vriendelijk	☐	☐	☐	☐

Mensen van **Surinaamse** afkomst zijn:

	Zeer [1]	Een beetje [2]	Niet [3]	Helemaal niet [4]
Gezellig	☐	☐	☐	☐
Eerlijk	☐	☐	☐	☐
Gesloten (moeilijk contact mee te krijgen)	☐	☐	☐	☐
Netjes	☐	☐	☐	☐
Beleefd	☐	☐	☐	☐
Gastvrij	☐	☐	☐	☐
Hulpvaardig	☐	☐	☐	☐
Wantrouwig (vertrouwen niet snel iemand)	☐	☐	☐	☐
Betrouwbaar	☐	☐	☐	☐
Tolerant (verdraagzaam, laten veel toe)	☐	☐	☐	☐
Vriendelijk	☐	☐	☐	☐

Mensen van **Antilliaanse** afkomst zijn:

	Zeer [1]	Een beetje [2]	Niet [3]	Helemaal niet [4]
Gezellig	☐	☐	☐	☐
Eerlijk	☐	☐	☐	☐
Gesloten (moeilijk contact mee te krijgen)	☐	☐	☐	☐
Netjes	☐	☐	☐	☐
Beleefd	☐	☐	☐	☐
Gastvrij	☐	☐	☐	☐
Hulpvaardig	☐	☐	☐	☐
Wantrouwig (vertrouwen niet snel iemand)	☐	☐	☐	☐
Betrouwbaar	☐	☐	☐	☐
Tolerant (verdraagzaam, laten veel toe)	☐	☐	☐	☐
Vriendelijk	☐	☐	☐	☐

6. Wat vind je in het algemeen van het aantal buitenlanders dat in Nederland woont? Het zijn er:	☐ Te veel [3] ☐ Veel, maar niet te veel [2] ☐ Niet veel [1]
7. Stoor je je in het dagelijkse leven aan de aanwezigheid van buitenlanders?	☐ Ja, daar stoor ik me vaak aan [3] ☐ Ja, soms stoor ik me daar aan [2] ☐ Nee, daar stoor ik me niet aan [1]

Enorm bedankt voor je medewerking!

BIJLAGE 2: KENMERKEN RESPONDENTEN

Geboortejaar * Samenstelling school

Crosstab

		Samenstelling school			
		Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
Geboorte- 1991 jaar	Count	0	1	0	1
	% within Geboortejaar	,0%	100,0%	,0%	100,0%
	% within Samenstelling school	,0%	1,2%	,0%	,4%
1992	Count	10	5	3	18
	% within Geboortejaar	55,6%	27,8%	16,7%	100,0%
	% within Samenstelling school	8,1%	6,0%	11,5%	7,7%
1993	Count	50	37	7	94
	% within Geboortejaar	53,2%	39,4%	7,4%	100,0%
	% within Samenstelling school	40,7%	44,0%	26,9%	40,3%
1994	Count	62	39	10	111
	% within Geboortejaar	55,9%	35,1%	9,0%	100,0%
	% within Samenstelling school	50,4%	46,4%	38,5%	47,6%
1995	Count	1	2	5	8
	% within Geboortejaar	12,5%	25,0%	62,5%	100,0%
	% within Samenstelling school	,8%	2,4%	19,2%	3,4%
1996	Count	0	0	1	1
	% within Geboortejaar	,0%	,0%	100,0%	100,0%
	% within Samenstelling school	,0%	,0%	3,8%	,4%
Total	Count	123	84	26	233
	% within Geboortejaar	52,8%	36,1%	11,2%	100,0%
	% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,384	,000
	Cramer's V	,272	,000
	N of Valid Cases	233	

Welke opleiding * Samenstelling school

Crosstab

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
Welke opleiding	vmbo/mavo	Count	40	20	10	70
		% within Welke opleiding	57,1%	28,6%	14,3%	100,0%
		% within Samenstelling school	32,5%	23,8%	38,5%	30,0%
	havo	Count	42	33	16	91
		% within Welke opleiding	46,2%	36,3%	17,6%	100,0%
		% within Samenstelling school	34,1%	39,3%	61,5%	39,1%
	vwo	Count	41	31	0	72
		% within Welke opleiding	56,9%	43,1%	,0%	100,0%
		% within Samenstelling school	33,3%	36,9%	,0%	30,9%
	Total	Count	123	84	26	233
		% within Welke opleiding	52,8%	36,1%	11,2%	100,0%
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,256	,004
	Cramer's V	,181	,004
	N of Valid Cases	233	

Man of vrouw * Samenstelling school

Crosstab

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
Man of vrouw	Man	Count	72	42	19	133
		% within Man of vrouw	54,1%	31,6%	14,3%	100,0%
		% within Samenstelling school	58,5%	50,0%	73,1%	57,1%
	Vrouw	Count	51	42	7	100
		% within Man of vrouw	51,0%	42,0%	7,0%	100,0%
		% within Samenstelling school	41,5%	50,0%	26,9%	42,9%
	Total	Count	123	84	26	233
		% within Man of vrouw	52,8%	36,1%	11,2%	100,0%
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,140	,103
	Cramer's V	,140	,103
	N of Valid Cases	233	

BIJLAGE 3: CONTACT EN INTERACTIE

3.1 FREQUENTIES: SAMENSTELLING SCHOOL EN VRIENDEN

Frequency Table - gewogen

Samenstelling school

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Witte school	123	54,2	54,2	54,2
	Gemengde school	55	24,2	24,2	78,4
	Zwarte school	49	21,6	21,6	100,0
	Total	227	100,0	100,0	

vrienden van buitenlandse afkomst

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	166	73,2	73,2	73,2
	nee	61	26,8	26,8	100,0
	Total	227	100,0	100,0	

wenselijkheid allochtone vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Maakt me niet uit	40	17,7	68,1	68,1
	Nee, liever niet	12	5,4	20,8	88,9
	Nee, absoluut niet	7	2,9	11,1	100,0
	Total	59	26,0	100,0	
Missing	heeft allochtone vrienden	168	74,0		
Total		227	100,0		

Samenstelling vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Meer Nederlandse vrienden	128	56,4	77,1	77,1
	Evenveel Nederlandse als niet-Nederlandse vrienden	28	12,5	17,0	94,1
	Meer vrienden van buitenlandse afkomst	10	4,3	5,9	100,0
	Total	166	73,2	100,0	
Missing	geen buitenlandse vrienden	61	26,8		
Total		227	100,0		

Frequency Table = witte school

vrienden van buitenlandse afkomst

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	77	62,6	62,6	62,6
	nee	46	37,4	37,4	100,0
	Total	123	100,0	100,0	

wenselijkheid allochtone vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Maakt me niet uit	30	24,4	66,7	66,7
	Nee, liever niet	11	8,9	24,4	91,1
	Nee, absoluut niet	4	3,3	8,9	100,0
	Total	45	36,6	100,0	
Missing	heeft allochtone vrienden	78	63,4		
Total		123	100,0		

Samenstelling vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Meer Nederlandse vrienden	75	61,0	97,4	97,4
	Evenveel Nederlandse als niet-Nederlandse vrienden	1	,8	1,3	98,7
	Meer vrienden van buitenlandse afkomst	1	,8	1,3	100,0
	Total	77	62,6	100,0	
Missing	geen buitenlandse vrienden	46	37,4		
Total		123	100,0		

Frequency Table = gemengde school

vrienden van buitenlandse afkomst

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	73	86,9	86,9	86,9
	nee	11	13,1	13,1	100,0
	Total	84	100,0	100,0	

wenselijkheid allochtone vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Maakt me niet uit	7	8,3	70,0	70,0
	Nee, liever niet	2	2,4	20,0	90,0
	Nee, absoluut niet	1	1,2	10,0	100,0
	Total	10	11,9	100,0	
Missing	heeft allochtone vrienden	74	88,1		
Total		84	100,0		

Samenstelling vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Meer Nederlandse vrienden	61	72,6	83,6	83,6
	Evenveel Nederlandse als niet-Nederlandse vrienden	10	11,9	13,7	97,3
	Meer vrienden van buitenlandse afkomst	2	2,4	2,7	100,0
	Total	73	86,9	100,0	
Missing	geen buitenlandse vrienden	11	13,1		
Total		84	100,0		

Frequency Table

vrienden van buitenlandse afkomst

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	22	84,6	84,6	84,6
	nee	4	15,4	15,4	100,0
	Total	26	100,0	100,0	

wenselijkheid allochtone vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Maakt me niet uit	3	11,5	75,0	75,0
	Nee, absoluut niet	1	3,8	25,0	100,0
	Total	4	15,4	100,0	
Missing	heeft allochtone vrienden	22	84,6		
Total		26	100,0		

Samenstelling vrienden

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Meer Nederlandse vrienden	7	26,9	31,8	31,8
	Evenveel Nederlandse als niet-Nederlandse vrienden	11	42,3	50,0	81,8
	Meer vrienden van buitenlandse afkomst	4	15,4	18,2	100,0
	Total	22	84,6	100,0	
Missing	geen buitenlandse vrienden	4	15,4		
Total		26	100,0		

3.2 CORRELATIE SAMENSTELLING SCHOOL EN VRIENDSCHAP

Nonparametric Correlations

Correlations

				Samenstelling school	vrienden van buitenlandse afkomst	wenselijkheid allochtone vrienden	Samenstelling vrienden
Spearman's rho	Samenstelling school	Correlation efficient	Co-	1,000	-,238**	-,023	,579**
		Sig. (2-tailed)		.	,000	,851	,000
		N		285	285	67	216
	vrienden van buitenlandse afkomst	Correlation efficient	Co-	-,238**	1,000	.	.
		Sig. (2-tailed)		,000	.	.	.
		N		285	285	67	216
	wenselijkheid allochtone vrienden	Correlation efficient	Co-	-,023	.	1,000	.
		Sig. (2-tailed)		,851	.	.	.
		N		67	67	67	0
	Samenstelling vrienden	Correlation efficient	Co-	,579**	.	.	1,000
		Sig. (2-tailed)		,000	.	.	.
		N		216	216	0	216

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

3.3 KRUISTABELLEN: SAMENSTELLING BUURT EN VRIENDEN

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * vrienden van buitenlandse afkomst	232	99,6%	1	,4%	233	100,0%
Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * wenselijkheid allochtone vrienden	58	24,9%	175	75,1%	233	100,0%
Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * Samenstelling vrienden	172	73,8%	61	26,2%	233	100,0%
Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * Contact met allochtonen in de buurt	231	99,1%	2	,9%	233	100,0%

Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * vrienden van buitenlandse afkomst Crosstabulation

				vrienden van buitenlandse afkomst		
				ja	nee	Total
Percentage allochtonen in de buurt	Percentage allochtonen 0-25 %	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	136 71,6%	54 28,4%	190 100,0%
	Percentage allochtonen 26-50 %	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	28 87,5%	4 12,5%	32 100,0%
	Percentage allochtonen 51-75 %	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	7 77,8%	2 22,2%	9 100,0%
	Percentage allochtonen > 75%	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
	Total	Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	172 74,1%	60 25,9%	232 100,0%

Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * wenselijkheid allochtone vrienden Crosstabulation

				wenselijkheid allochtone vrienden			
				Maakt me niet uit	Nee, liever niet	Nee, absoluut niet	Total
Percentage allochtonen in de buurt	Percentage allochtonen 0-25 %	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	36 69,2%	12 23,1%	4 7,7%	52 100,0%
	Percentage allochtonen 26-50 %	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	1 25,0%	1 25,0%	2 50,0%	4 100,0%
	Percentage allochtonen 51-75 %	al-Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	2 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	2 100,0%
	Total	Count % within	Percentage allochtonen in de buurt	39 67,2%	13 22,4%	6 10,3%	58 100,0%

Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * Samenstelling vrienden Crosstabulation

				Samenstelling vrienden			
				Meer Neder- landse vrienden	Evenveel Neder- landse als niet- Nederlandse vrienden	Meer vrien- den van buitenlandse afkomst	Total
Percentage allochtonen in de buurt	Percentage allochtonen 0-25 %	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	122 89,7%	12 8,8%	2 1,5%	136 100,0%
	Percentage allochtonen 26-50 %	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	18 64,3%	6 21,4%	4 14,3%	28 100,0%
	Percentage allochtonen 51-75 %	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	2 28,6%	4 57,1%	1 14,3%	7 100,0%
	Percentage allochtonen > 75%	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	1 100,0%	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%
	Total	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	143 83,1%	22 12,8%	7 4,1%	172 100,0%

Percentage allochtonen in de buurt (klassen) * Contact met allochtonen in de buurt Crosstabulation

				Contact met allochtonen in de buurt				
				bijna niet of nooit	weinig	regelmatig	vaak	Total
Percentage allochtonen in de buurt	Percentage allochtonen 0-25 %	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	100 52,9%	66 34,9%	18 9,5%	5 2,6%	189 100,0%
	Percentage allochtonen 26-50 %	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	2 6,2%	6 18,8%	14 43,8%	10 31,2%	32 100,0%
	Percentage allochtonen 51-75 %	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	0 ,0%	3 33,3%	3 33,3%	3 33,3%	9 100,0%
	Percentage allochtonen > 75%	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	0 ,0%	0 ,0%	1 100,0%	0 ,0%	1 100,0%
	Total	Count % within allochtonen in de buurt	Percentage	102 44,2%	75 32,5%	36 15,6%	18 7,8%	231 100,0%

3.4 CORRELATIE SAMENSTELLING BUURT EN VRIENDEN

Nonparametric Correlations

Correlations

			vrienden van buitenlandse afkomst	Samenstelling vrienden	% allochtonen in de buurt
Spear- man's rho	vrienden van buiten- landse afkomst	Correlation Coefficient	1,000	.	-,189**
		Sig. (2-tailed)	.	.	,004
		N	233	172	233
	wenselijkheid al- lochtone vrienden	Correlation Coefficient	.	.	,020
		Sig. (2-tailed)	.	.	,881
		N	59	0	59
	Samenstelling vrienden	Correlation Coefficient	.	1,000	,268**
		Sig. (2-tailed)	.	.	,000
		N	172	172	172
	% allochtonen in de buurt	Correlation Coefficient	-,189**	,268**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,004	,000	.
		N	233	172	233

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Correlations

			Percentage alloch- tonen in de buurt (klassen)	vrienden van buitenlandse afkomst	wenselijkheid allochtone vrienden	Samenstel- ling vrien- den
Spear- man's rho	Percentage allochtonen in de buurt (klas- sen)	Correlation Coefficient	1,000	-,121	,150	,358**
		Sig. (2-tailed)	.	,065	,262	,000
		N	232	232	58	172
	vrienden van buitenlandse afkomst	Correlation Coefficient	-,121	1,000	.	.
		Sig. (2-tailed)	,065	.	.	.
		N	232	233	59	172
	wenselijkheid allochtone vrienden	Correlation Coefficient	,150	.	1,000	.
		Sig. (2-tailed)	,262	.	.	.
		N	58	59	59	0
	Samenstelling vrienden	Correlation Coefficient	,358**	.	.	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.	.	.
		N	172	172	0	172

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

3.5 CORRELATIE OVERIGE KENMERKEN EN VRIENDSCHAP

Nonparametric Correlations

Correlations

			Man of vrouw	Welke opleiding	vrienden van buitenlandse afkomst	Samenstelling vrienden
Spearman's rho	Man of vrouw	Correlation Coefficient	1,000	,135*	-,034	,034
		Sig. (2-tailed)	.	,030	,591	,640
		N	259	259	259	194
	Welke opleiding	Correlation Coefficient	,135*	1,000	-,024	-,151*
		Sig. (2-tailed)	,030	.	,699	,036
		N	259	259	259	194
	vrienden van buitenlandse afkomst	Correlation Coefficient	-,034	-,024	1,000	.
		Sig. (2-tailed)	,591	,699	.	.
		N	259	259	259	194
	Samenstelling vrienden	Correlation Coefficient	,034	-,151*	.	1,000
		Sig. (2-tailed)	,640	,036	.	.
		N	194	194	194	194

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

[opleiding = vmbo/mavo, havo én vwo]

Correlations

			Welke opleiding	vrienden van buitenlandse afkomst	Samenstelling vrienden
Spearman's rho	Welke opleiding	Correlation Coefficient	1,000	,057	-,369**
		Sig. (2-tailed)	.	,452	,000
		N	179	179	137
	vrienden van buitenlandse afkomst	Correlation Coefficient	,057	1,000	.
		Sig. (2-tailed)	,452	.	.
		N	179	179	137
	Samenstelling vrienden	Correlation Coefficient	-,369**	.	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.	.
		N	137	137	137

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

[alleen havo en vmbo/mavo!]

3.6 FREQUENTIES: SAMENSTELLING SCHOOL EN ANDERE SOORTEN CONTACT

Frequency Table – gewogen totaal

Contacten op school

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Per- cent
Valid	Meer met Nederlanders	168	74,0	74,0	74,0
	Ongeveer evenveel	51	22,4	22,4	96,4
	Meer met buitenlanders	8	3,6	3,6	100,0
	Total	227	100,0	100,0	

Typering contact medeleerlingen

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Per- cent
Valid	vijanden	12	5,2	5,4	5,4
	collega's	36	15,8	16,6	22,0
	kennissen	70	30,7	32,2	54,2
	vrienden	99	43,6	45,8	100,0
	Total	216	95,2	100,0	
Missing	geen antwoord	11	4,8		
Total		227	100,0		

Lid van een club of vereniging

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Per- cent
Valid	ja	162	71,3	71,3	71,3
	nee	65	28,7	28,7	100,0
	Total	227	100,0	100,0	

Aandeel allochtonen binnen de club of vereniging

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Per- cent
Valid	(bijna) geen	60	26,5	38,4	38,4
	weinig	77	33,9	49,3	87,7
	veel	19	8,5	12,3	100,0
	Total	156	68,8	100,0	
Missing	geen lid	71	31,2		
Total		227	100,0		

Werk je?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ja	150	66,3	66,3	66,3
	nee	77	33,7	33,7	100,0
	Total	227	100,0	100,0	

Contact met allochtonen op het werk

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	bijna niet of nooit	60	26,5	40,5	40,5
	weinig	33	14,7	22,5	63,0
	regelmatig	24	10,7	16,3	79,3
	vaak	31	13,6	20,7	100,0
	Total	149	65,5	100,0	
Missing	werk niet	78	34,5		
Total		227	100,0		

3.7 CORRELATIE: SAMENSTELLING SCHOOL EN ANDERE SOORTEN CONTACT

Correlations

			Samen- stelling school	Lid van een club of vereni- ging	Aandeel allochtonen binnen de club of vereniging	Werk je?	Contact met al- lochtonen op het werk	Contact- ten op school	Type- ring contact medeleer- lingen
Spearman's rho	Samenstel- ling school	Correlation Coefficient	1,000	,122*	,311**	,148*	,443**	,630**	,312**
		Sig. (2-tailed)	.	,040	,000	,013	,000	,000	,000
		N	285	285	192	285	183	285	272
	Lid van een club of vereniging	Correlation Coefficient	,122*	1,000	.	-,003	,120	,138*	,098
		Sig. (2-tailed)	,040	.	.	,962	,107	,020	,107
		N	285	285	192	285	183	285	272
	Aandeel allochtonen binnen de club of vereniging	Correlation Coefficient	,311**	.	1,000	,130	,262**	,380**	,283**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	.	,073	,003	,000	,000
		N	192	192	192	192	123	192	183
	Werk je?	Correlation Coefficient	,148*	-,003	,130	1,000	.	,148*	,078
		Sig. (2-tailed)	,013	,962	,073	.	.	,012	,198
		N	285	285	192	285	183	285	272
	Contact met alloch- tonen op het werk	Correlation Coefficient	,443**	,120	,262**	.	1,000	,442**	,270**
		Sig. (2-tailed)	,000	,107	,003	.	.	,000	,000
		N	183	183	123	183	183	183	176
	Contacten op school	Correlation Coefficient	,630**	,138*	,380**	,148*	,442**	1,000	,505**
		Sig. (2-tailed)	,000	,020	,000	,012	,000	.	,000
		N	285	285	192	285	183	285	272
	Typering contact medeleer- lingen	Correlation Coefficient	,312**	,098	,283**	,078	,270**	,505**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,107	,000	,198	,000	,000	.
		N	272	272	183	272	176	272	272

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

3.8 FREQUENTIE EN CORRELATIE: CONTACTEN IN DE BUURT

Frequency Table

Contact met allochtonen in de buurt					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	bijna niet of nooit	95	42,0	42,1	42,1
	weinig	68	30,0	30,1	72,2
	regelmatig	39	17,0	17,1	89,3
	vaak	24	10,7	10,7	100,0
	Total	226	99,7	100,0	
Missing	geen antwoord	1	,3		
Total		227	100,0		

Nonparametric Correlations

Correlations				
		% allochtonen in de buurt	Percentage allochtonen in de buurt (klassen)	Contact met allochtonen in de buurt
Spearman's rho	% allochtonen in de buurt	1,000	,768**	,572**
			,000	,000
		259	258	258
	Percentage allochtonen in de buurt (klassen)	,768**	1,000	,585**
		,000	.	,000
		258	258	257
	Contact met allochtonen in de buurt	,572**	,585**	1,000
		,000	,000	.
		258	257	258

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Nonparametric Correlations: > 50% allochtonen in de buurt uitgesloten

Correlations			
		Contact met allochtonen in de buurt	Percentage allochtonen in de buurt (klassen)
Spearman's rho	Contact met allochtonen in de buurt	1,000	,534**
		.	,000
		237	237
	Percentage allochtonen in de buurt (klassen)	,534**	1,000
		,000	.
		237	238

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

BIJLAGE 4: ATTITUDE

4.1 CRONBACH'S ALPHA ATTITUDE

Reliability: Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	105	45,1
	Excluded ^a	128	54,9
	Total	233	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,831	,830	6

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	2,806	2,190	3,352	1,162	1,530	,183	6

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Getransformeerd: Het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen komen te wonen	14,06	9,785	,584	,377	,808
Getransformeerd: Criminele allochtonen moeten Nederland uitgezet worden	13,49	10,214	,561	,325	,812
Getransformeerd: In Nederland wonen teveel buitenlanders	14,02	9,000	,702	,501	,782
Buitenlanders die in NL wonen moeten dezelfde rechten op uitkeringen hebben als Nederlanders	14,33	9,128	,647	,429	,795
Het moet makkelijker worden om als buitenlander in Nederland te komen wonen	13,65	10,211	,536	,317	,817
Het is goed als een samenleving bestaat uit verschillende culturen	14,65	10,153	,587	,360	,807

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
16,84	13,579	3,685	6

4.2 KRUISTABELLEN PER SCHOOL

Buitenlanders die in NL wonen moeten dezelfde rechten op uitkeringen hebben als Nederlanders * Samenstelling school Crosstabulation

		Samenstelling school							
		Witte school		Gemengde school		Zwarte school		Total	
		Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school
Buitenlanders die in NL wonen moeten dezelfde rechten op uitkeringen hebben als Nederlanders	Zeereens mee	12	9,8%	10	11,9%	6	23,1%	28	12,1%
	Mee eens	62	50,8%	44	52,4%	12	46,2%	118	50,9%
	Mee oneens	22	18,0%	14	16,7%	1	3,8%	37	15,9%
	Zeereens mee	14	11,5%	7	8,3%	3	11,5%	24	10,3%
	Geen mening	12	9,8%	9	10,7%	4	15,4%	25	10,8%
	Total	122	100,0%	84	100,0%	26	100,0%	232	100,0%

Criminele allochtonen moeten Nederland uitgezet worden * Samenstelling school Crosstabulation

		Samenstelling school							
		Witte school		Gemengde school		Zwarte school		Total	
		Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school
Criminele allochtonen moeten Nederland uitgezet worden	Zeereens mee	57	46,3%	36	42,9%	8	30,8%	101	43,3%
	Mee eens	39	31,7%	32	38,1%	8	30,8%	79	33,9%
	Mee oneens	16	13,0%	11	13,1%	7	26,9%	34	14,6%
	Zeereens mee	3	2,4%	1	1,2%	0	0,0%	4	1,7%
	Geen mening	8	6,5%	4	4,8%	3	11,5%	15	6,4%
	Total	123	100,0%	84	100,0%	26	100,0%	233	100,0%

Het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen komen te wonen * Samenstelling school Crosstabulation

		Samenstelling school							
		Witte school		Gemengde school		Zwarte school		Total	
		Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school
Het is slecht voor een wijk als er veel allochtonen komen te wonen	Zeereens mee	17	13,8%	12	14,3%	0	0,0%	29	12,4%
	Mee eens	44	35,8%	26	31,0%	8	30,8%	78	33,5%
	Mee oneens	28	22,8%	28	33,3%	8	30,8%	64	27,5%
	Zeereens mee	6	4,9%	4	4,8%	3	11,5%	13	5,6%
	Geen mening	28	22,8%	14	16,7%	7	26,9%	49	21,0%
	Total	123	100,0%	84	100,0%	26	100,0%	233	100,0%

Het is goed als een samenleving bestaat uit verschillende culturen * Samenstelling school Crosstabulation

		Samenstelling school							
		Witte school		Gemengde school		Zwarte school		Total	
		Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school
Het is goed als een samenleving bestaat uit verschillende culturen	Zeer eens	13	10,6%	10	11,9%	7	26,9%	30	12,9%
	Mee eens	67	54,5%	54	64,3%	15	57,7%	136	58,4%
	Mee oneens	19	15,4%	8	9,5%	1	3,8%	28	12,0%
	Zeer oneens	6	4,9%	2	2,4%	0	0,0%	8	3,4%
	Geen mening	18	14,6%	10	11,9%	3	11,5%	31	13,3%
	Total	123	100,0%	84	100,0%	26	100,0%	233	100,0%

Het moet makkelijker worden om als buitenlander in Nederland te komen wonen * Samenstelling school Crosstabulation

		Samenstelling school							
		Witte school		Gemengde school		Zwarte school		Total	
		Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school
Het moet makkelijker worden om als buitenlander in Nederland te	Zeer eens	3	2,4%	1	1,2%	2	7,7%	6	2,6%
	Mee eens	18	14,6%	7	8,3%	6	23,1%	31	13,3%
	Mee oneens	49	39,8%	34	40,5%	8	30,8%	91	39,1%
	Zeer oneens	34	27,6%	27	32,1%	4	15,4%	65	27,9%
	Geen mening	19	15,4%	15	17,9%	6	23,1%	40	17,2%
	Total	123	100,0%	84	100,0%	26	100,0%	233	100,0%

In Nederland wonen teveel buitenlanders * Samenstelling school Crosstabulation

		Samenstelling school							
		Witte school		Gemengde school		Zwarte school		Total	
		Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school	Count	% within Samenstelling school
In Nederland wonen teveel buitenlanders	Zeer eens	19	15,6%	14	16,7%	3	12,0%	36	15,6%
	Mee eens	42	34,4%	32	38,1%	6	24,0%	80	34,6%
	Mee oneens	26	21,3%	18	21,4%	10	40,0%	54	23,4%
	Zeer oneens	11	9,0%	2	2,4%	3	12,0%	16	6,9%
	Geen mening	24	19,7%	18	21,4%	3	12,0%	45	19,5%
	Total	122	100,0%	84	100,0%	25	100,0%	231	100,0%

4.3 CORRELATIE SAMENSTELLING SCHOOL EN ATTITUDE

Nonparametric Correlations

Correlations

			Attitude samengesteld	Samenstelling school
Spearman's rho	Attitude samengesteld	Correlation Coefficient	1,000	-,279**
		Sig. (2-tailed)	.	,002
		N	125	125
	Samenstelling school	Correlation Coefficient	-,279**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,002	.
		N	125	285

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Partial Corr

Correlations

Control Variables			Samenstelling school	Attitude samengesteld
Man vrouw	of Samenstelling school	Correlation	1,000	-,375
		Significance (2-tailed)	.	,000
		df	0	106
	Attitude sa- mengesteld	Correlation	-,375	1,000
		Significance (2-tailed)	,000	.
		df	106	0

4.4 ATTITUDE EN GESLACHT

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	mandummy ^a	.	Enter

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: Attitude samengesteld

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,284 ^a	,081	,072	,61683	,081	9,393	1	107	,003

a. Predictors: (Constant), mandummy

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,574	1	3,574	9,393	,003 ^a
	Residual	40,801	107	,380		
	Total	44,374	108			

a. Predictors: (Constant), mandummy

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,284 ^a	,081	,072	,61683	,081	9,393	1	107	,003

b. Dependent Variable: Attitude samengesteld

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,480	,095		26,105	,000
	mandummy	,372	,121	,284	3,065	,003

a. Dependent Variable: Attitude samengesteld

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Attitude samengesteld * Man of vrouw	1,092E2	43,3%	142,765	56,7%	252	100,0%

a. Number of valid cases is different from the total count in the crosstabulation table because the cell counts have been rounded.

Directional Measures

				Value
Nominal by Interval	Eta	Attitude samengesteld Dependent	Man of vrouw Dependent	,275
				,611

4.5 VOORKEUR SAMENWERKING

Frequency Table

Voorkeur samenwerking

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nederlander	19	38,5	38,5	38,5
	Maakt niet uit	30	61,5	61,5	100,0
	Total	49	100,0	100,0	

Samenstelling school

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Zwarte school	49	100,0	100,0	100,0

Frequency Table

Voorkeur samenwerking

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nederlander	22	39,3	39,3	39,3
	Maakt niet uit	33	59,5	59,5	98,8
	Buitenlander	1	1,2	1,2	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Samenstelling school

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Gemengde school	55	100,0	100,0	100,0

Frequency Table

Voorkeur samenwerking

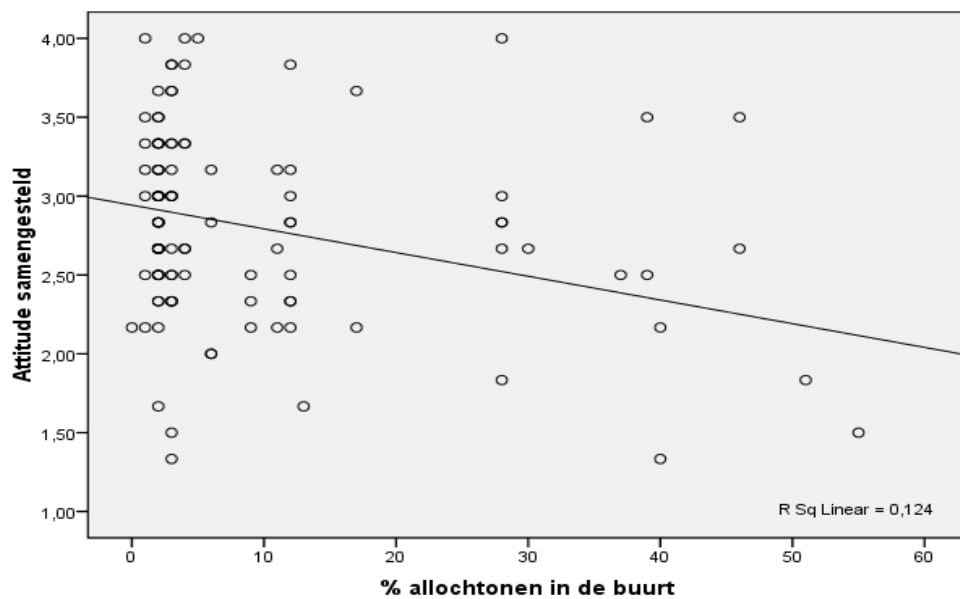
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nederlander	50	40,7	40,7	40,7
	Maakt niet uit	73	59,3	59,3	100,0
	Total	123	100,0	100,0	

Samenstelling school

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Witte school	123	100,0	100,0	100,0

4.6 ATTITUDE EN DE BUURT

Graph

Correlations

Correlations				
			Attitude samengesteld	% allochtonen in de buurt
Attitude samengesteld	samenge-	Pearson Correlation	1,000	-,352**
		Sig. (2-tailed)		,000
		N	100,727	101
% allochtonen in de buurt		Pearson Correlation	-,352**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	
		N	101	227,000

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Frequencies

Statistics			
		Percentage allochtonen in de buurt (klassen)	Voorkeur buren
N	Valid	19	19
	Missing	0	0
	Mean	3,10	1,80

Frequency Table

Percentage allochtonen in de buurt (klassen)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Percentage allochtonen 51-75 %	17	90,0	90,0	90,0
	Percentage allochtonen > 75%	2	10,0	10,0	100,0
	Total	19	100,0	100,0	

Voorkeur buren					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Nederlander	4	20,0	20,0	20,0
	maakt niet uit	15	80,0	80,0	100,0
	Total	19	100,0	100,0	

Frequencies

Statistics			
		Percentage allochtonen in de buurt (klassen)	Voorkeur buren
N	Valid	37	37
	Missing	0	0
	Mean	2,00	1,60

Frequency Table

Percentage allochtonen in de buurt (klassen)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Percentage allochtonen 26-50 %	37	100,0	100,0	100,0

Voorkeur buren

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Nederlander	15	39,5	39,5	39,5
maakt niet uit	23	60,5	60,5	100,0
Total	37	100,0	100,0	

Frequencies

Statistics

	Percentage allochtonen in de buurt (klassen)	Voorkeur buren
N Valid	170	170
Missing	0	0
Mean	1,00	1,47

Frequency Table

Percentage allochtonen in de buurt (klassen)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Percentage allochtonen 0-25 %	170	100,0	100,0	100,0

Voorkeur buren

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Nederlander	91	53,8	53,8	53,8
maakt niet uit	77	45,1	45,1	98,8
buitenlander	2	1,2	1,2	100,0
Total	170	100,0	100,0	

BIJLAGE 6: BEELDVORMING

6.1 BEELDVORMING: CRONBACH'S ALPHA

Scale: ALL VARIABLES - Antillianen

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	243,17	96,5
	Excluded ^a	8,83	3,5
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,936	,936	9

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	1,925	1,690	2,179	,489	1,289	,031	9

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Hoe gezellig zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,63	26,068	,773	,654	,927
Hoe eerlijk zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,31	26,834	,756	,632	,928
Hoe netjes zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,28	26,738	,772	,671	,927
Hoe beleefd zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,47	26,499	,753	,629	,928
Hoe gastvrij zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,61	26,555	,754	,678	,928
Hoe hulpvaardig zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,36	26,386	,835	,720	,924
Hoe betrouwbaar zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,22	26,343	,772	,656	,927
Hoe tolerant zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,14	27,367	,609	,448	,937
Hoe vriendelijk zijn mensen van Antilliaanse afkomst?	15,55	26,182	,811	,700	,925

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
17,32	33,337	5,774	9

Reliability

Scale: ALL VARIABLES - Surinamers

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	236,89	94,0
	Excluded ^a	15,11	6,0
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,938	,939	9

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	1,797	1,480	2,014	,534	1,361	,035	9

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Hoe gezellig zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,69	26,539	,767	,648	,931
Hoe eerlijk zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,31	25,873	,745	,640	,932
Hoe netjes zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,24	26,941	,748	,649	,932
Hoe beleefd zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,35	25,555	,866	,764	,925
Hoe gastvrij zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,61	26,723	,760	,692	,931
Hoe hulpvaardig zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,30	25,936	,786	,689	,930
Hoe betrouwbaar zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,20	25,848	,766	,700	,931
Hoe tolerant zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,16	27,268	,608	,403	,940
Hoe vriendelijk zijn mensen van Surinaamse afkomst?	14,51	25,645	,852	,797	,926

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
16,17	32,978	5,743	9

Reliability

Scale: ALL VARIABLES - Turken

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	232,48	92,3
	Excluded ^a	19,52	7,7
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,940	,941	9

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	2,061	1,871	2,352	,481	1,257	,023	9

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Hoe gezellig zijn mensen van Turkse afkomst?	16,67	25,936	,814	,726	,930
Hoe eerlijk zijn mensen van Turkse afkomst?	16,45	26,170	,784	,692	,932
Hoe netjes zijn mensen van Turkse afkomst?	16,55	25,926	,816	,720	,930
Hoe beleefd zijn mensen van Turkse afkomst?	16,51	25,194	,845	,764	,928
Hoe gastvrij zijn mensen van Turkse afkomst?	16,64	25,669	,796	,710	,931
Hoe hulpvaardig zijn mensen van Turkse afkomst?	16,45	26,119	,786	,663	,932
Hoe betrouwbaar zijn mensen van Turkse afkomst?	16,32	26,418	,799	,697	,931
Hoe tolerant zijn mensen van Turkse afkomst?	16,19	27,105	,536	,337	,947
Hoe vriendelijk zijn mensen van Turkse afkomst?	16,56	25,717	,792	,657	,931

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
18,55	32,695	5,718	9

Reliability

Scale: ALL VARIABLES - Marokkanen

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	234,16	92,9
	Excluded ^a	17,84	7,1
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,941	,942	9

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	2,160	1,867	2,542	,675	1,361	,050	9

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Hoe gezellig zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,55	30,479	,796	,693	,933
Hoe eerlijk zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,11	31,362	,764	,624	,935
Hoe netjes zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,26	31,306	,790	,657	,933
Hoe beleefd zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,22	30,179	,805	,684	,932
Hoe gastvrij zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,57	30,764	,723	,601	,937
Hoe hulpvaardig zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,39	30,539	,802	,683	,932
Hoe betrouwbaar zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,09	30,062	,829	,722	,931
Hoe tolerant zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	16,89	31,618	,636	,496	,942
Hoe vriendelijk zijn mensen van Marokkaanse afkomst?	17,40	30,241	,829	,708	,931

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
19,44	38,605	6,213	9

Reliability

Scale: ALL VARIABLES - Nederlanders

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	235,03	93,3
	Excluded ^a	16,97	6,7
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,891	,894	9

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	1,628	1,235	1,840	,606	1,491	,037	9

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Hoe gezellig zijn mensen van Nederlandse afkomst?	13,42	16,426	,641	,510	,881
Hoe eerlijk zijn mensen van Nederlandse afkomst?	12,89	15,613	,657	,484	,878
Hoe netjes zijn mensen van Nederlandse afkomst?	12,96	16,152	,556	,527	,886
Hoe beleefd zijn mensen van Nederlandse afkomst?	13,01	15,297	,677	,620	,876
Hoe gastvrij zijn mensen van Nederlandse afkomst?	12,90	14,272	,708	,575	,874
Hoe hulpvaardig zijn mensen van Nederlandse afkomst?	12,98	14,913	,716	,619	,873
Hoe betrouwbaar zijn mensen van Nederlandse afkomst?	13,00	15,641	,700	,508	,875
Hoe tolerant zijn mensen van Nederlandse afkomst?	12,81	15,960	,498	,334	,892
Hoe vriendelijk zijn mensen van Nederlandse afkomst?	13,26	15,611	,735	,582	,873

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
14,65	19,406	4,405	9

6.2 GEMIDDELDE BEELDVORMING PER SCHOOL

Summarize

Case Processing Summary

	Cases					
	Included		Excluded		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Beeldvorming tov Antillianen gemiddeld * Samenstelling school	243	96,5%	9	3,5%	252	100,0%
Beeldvorming tov Surinamers gemiddeld * Samenstelling school	237	94,0%	15	6,0%	252	100,0%
Beeldvorming tov Turken gemiddeld * Samenstelling school	232	92,3%	20	7,7%	252	100,0%
Beeldvorming tov Marokkanen gemiddeld * Samenstelling school	234	92,9%	18	7,1%	252	100,0%
Beeldvorming tov Nederlanders gemiddeld * Samenstelling school	235	93,3%	17	6,7%	252	100,0%

Case Summaries

Mean

Samenstelling school	Beeldvorming tov Antillianen gemiddeld	Beeldvorming tov Surinamers gemiddeld	Beeldvorming tov Turken gemiddeld	Beeldvorming tov Marokkanen gemiddeld	Beeldvorming tov Nederlanders gemiddeld
Witte school	2,1372	2,1364	2,4569	2,6107	1,8627
Gemengde school	1,9802	2,0262	2,3781	2,5335	1,8657
Zwarte school	1,7596	1,9100	2,1087	2,1250	1,7656
Total	1,9538	2,0215	2,3181	2,4296	1,8317

6.3 BEELDVORMING EN CORRELATIE

Nonparametric Correlations

Correlations

			Beeldvorming samengesteld	Samenstelling school
Spearman's rho	Beeldvorming samengesteld	Correlation Coefficient	1,000	-,355**
		Sig. (2-tailed)	,000	
		N	249	249
	Samenstelling school	Correlation Coefficient	-,355**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	
		N	249	285

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Nonparametric Correlations

			Correlations					
			Samenstelling school	Beeldvorming tov Nederlanders gemiddeld	Beeldvorming tov Antillianen gemiddeld	Beeldvorming tov Surinamers gemiddeld	Beeldvorming tov Turken gemiddeld	Beeldvorming tov Marokkanen gemiddeld
Spearman's rho	Samenstelling school	Correlation Coefficient	1,000	-,171**	-,278**	-,221**	-,255**	-,275**
		Sig. (2-tailed)	.	,005	,000	,000	,000	,000
		N	285	265	273	266	263	265
	Beeldvorming tov Antillianen gemiddeld	Correlation Coefficient	-,278**	,196**	1,000	,621**	,579**	,541**
		Sig. (2-tailed)	,000	,002	.	,000	,000	,000
		N	273	256	273	264	259	259
	Beeldvorming tov Surinamers gemiddeld	Correlation Coefficient	-,221**	,236**	,621**	1,000	,511**	,532**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	.	,000	,000
		N	266	250	264	266	256	256
	Beeldvorming tov Turken gemiddeld	Correlation Coefficient	-,255**	,116	,579**	,511**	1,000	,703**
		Sig. (2-tailed)	,000	,069	,000	,000	.	,000
		N	263	248	259	256	263	256
	Beeldvorming tov Marokkanen gemiddeld	Correlation Coefficient	-,275**	,098	,541**	,532**	,703**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,123	,000	,000	,000	.
		N	265	250	259	256	256	265

**, Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

6.4 BEELDVORMING EN GESLACHT

Crosstabs

Case Processing Summary						
	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Beeldvorming samengesteld * Man of vrouw	1,972E2	86,9%	29,812	13,1%	227	100,0%

a. Number of valid cases is different from the total count in the crosstabulation table because the cell counts have been rounded.

Directional Measures				Value
Nominal by Interval	Eta	Beeldvorming samengesteld Dependent		,250
		Man of vrouw Dependent		,640

Regression

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	mandummy ^a		Enter

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: Beeldvorming samengesteld

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,259 ^a	,067	,063	,58286	,067	14,085	1	195	,000

a. Predictors: (Constant), mandummy

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	4,785	1	4,785	14,085	,000 ^a
	Residual	66,310	195	,340		
	Total	71,095	196			

a. Predictors: (Constant), mandummy

b. Dependent Variable: Beeldvorming samengesteld

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,045	,064		32,158	,000
	mandummy	,315	,084	,259	3,753	,000

a. Dependent Variable: Beeldvorming samengesteld

6.5 BEELDVORMING EN ANDERE KENMERKEN

Nonparametric Correlations - opleiding

Correlations

			Welke opleiding	Beeldvorming samengesteld
Spearman's rho	Welke opleiding	Correlation Coefficient	1,000	-,102
		Sig. (2-tailed)	.	,126
		N	259	227
	Beeldvorming samengesteld	Correlation Coefficient	-,102	1,000
		Sig. (2-tailed)	,126	.
		N	227	227

Regression – vrienden van buitenlandse afkomst

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	vrienden dummy ^a		Enter

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: Beeldvorming samengesteld

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,179 ^a	,032	,027	,59377	,032	6,467	1	195	,012

a. Predictors: (Constant), vrienden dummy

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,280	1	2,280	6,467	,012 ^a
	Residual	68,815	195	,353		
	Total	71,095	196			

a. Predictors: (Constant), vrienden dummy

b. Dependent Variable: Beeldvorming samengesteld

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	2,401,081			29,673	,000
vrienden dummy	-,241,095		-,179	-2,543	,012

a. Dependent Variable: Beeldvorming samengesteld

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Beeldvorming samengesteld vrienden van buitenlandse afkomst *	1,972E2	86,9%	29,812	13,1%	227	100,0%

a. Number of valid cases is different from the total count in the crosstabulation table because the cell counts have been rounded.

Directional Measures

	Value
Nominal by Interval Eta Beeldvorming samengesteld Dependent vrienden van buitenlandse afkomst Dependent	,173
	,626

BIJLAGE 7: ETNISCHE DREIGING

7.1 KRUISTABELLEN ETNISCHE DREIGING

De komst van buitenlanders naar Nederland is goed voor onze economie * Samenstelling school Crosstabulation

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
De komst van buitenlanders naar Nederland is goed voor onze economie	Zeereens	Count	0	2	0	2
		% within Samenstelling school	,0%	2,4%	,0%	,8%
	Mee eens	Count	20	22	32	74
		% within Samenstelling school	24,1%	26,2%	40,0%	30,0%
	Mee eens	Count	23	19	26	68
		% within Samenstelling school	27,7%	22,6%	32,5%	27,5%
	Zeereens	Count	9	10	3	22
		% within Samenstelling school	10,8%	11,9%	3,8%	8,9%
	Geen mening	Count	31	31	19	81
		% within Samenstelling school	37,3%	36,9%	23,8%	32,8%
	Total	Count	83	84	80	247
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen cultuur * Samenstelling school Crosstabulation

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen cultuur	Zeereens	Count	3	3	3	9
		% within Samenstelling school	3,6%	3,7%	3,7%	3,7%
	Mee eens	Count	22	20	13	55
		% within Samenstelling school	26,5%	24,4%	16,0%	22,4%
	Mee eens	Count	33	32	26	91
		% within Samenstelling school	39,8%	39,0%	32,1%	37,0%
	Zeereens	Count	14	17	36	67
		% within Samenstelling school	16,9%	20,7%	44,4%	27,2%
	Geen mening	Count	11	10	3	24
		% within Samenstelling school	13,3%	12,2%	3,7%	9,8%
	Total	Count	83	82	81	246
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Door de aanwezigheid van allochtonen is Nederland onveiliger geworden * Samenstelling school
Crosstabulation

		Samenstelling school			
		Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
Door de aanwezigheid van allochtonen is Nederland onveiliger geworden	Zeer mee eens	Count 9	13	10	32
	% within Samenstelling school	10,8%	15,5%	11,9%	12,7%
	Mee eens	Count 43	35	19	97
	% within Samenstelling school	51,8%	41,7%	22,6%	38,6%
	Mee oneens	Count 17	24	32	73
	% within Samenstelling school	20,5%	28,6%	38,1%	29,1%
	Zeer mee oneens	Count 4	3	13	20
	% within Samenstelling school	4,8%	3,6%	15,5%	8,0%
	Geen mening	Count 10	9	10	29
	% within Samenstelling school	12,0%	10,7%	11,9%	11,6%
	Total	Count 83	84	84	251
	% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

's Avonds loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat * Samenstelling school
Crosstabulation

		Samenstelling school			
		Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
's Avonds loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat	Zeer mee eens	Count 16	23	16	55
	% within Samenstelling school	19,3%	27,4%	19,3%	22,0%
	Mee eens	Count 40	35	32	107
	% within Samenstelling school	48,2%	41,7%	38,6%	42,8%
	Mee oneens	Count 16	18	19	53
	% within Samenstelling school	19,3%	21,4%	22,9%	21,2%
	Zeer mee oneens	Count 4	6	13	23
	% within Samenstelling school	4,8%	7,1%	15,7%	9,2%
	Geen mening	Count 7	2	3	12
	% within Samenstelling school	8,4%	2,4%	3,6%	4,8%
	Total	Count 83	84	83	250
	% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Alloctonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen * Samenstelling school Crosstabulation

				Samenstelling school			
				Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
Alloctonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen	Zeer mis- een	mee	Count	10	16	6	32
			% within Samenstelling school	11,9%	19,0%	7,1%	12,7%
	voor- Mee eens	Count		25	22	36	83
			% within Samenstelling school	29,8%	26,2%	42,9%	32,9%
	Mee eens	on-	Count	22	20	26	68
			% within Samenstelling school	26,2%	23,8%	31,0%	27,0%
	Zeer oneens	mee	Count	4	5	10	19
			% within Samenstelling school	4,8%	6,0%	11,9%	7,5%
	Geen ning	me-	Count	23	21	6	50
			% within Samenstelling school	27,4%	25,0%	7,1%	19,8%
Total				Count	84	84	84
				% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%

Zonder 'geen mening':

Case Summaries

Samenstelling school	etnisch	bedreiging2	Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen cultuur	Door de aanwezigheid van alloctonen is Nederland onveiliger geworden	's Avonds loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat	Alloctonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen	Getransformeerd: De komst van buitenlanders naar Nederland is goed voor onze economie.
Witte school	Mean	2,7686	2,82	2,22	2,10	2,33	2,22
	N	83	72	73	76	61	53
Gemengde school	Mean	2,6799	2,88	2,23	2,09	2,22	2,30
	N	82	72	75	82	63	53
Zwarte school	Mean	2,8800	3,21	2,65	2,36	2,50	2,47
	N	81	78	74	81	78	61
Total	Mean	2,7756	2,97	2,37	2,18	2,36	2,34
	N	245	222	222	239	201	167

Case Summaries

etnischbedreiging

Samenstelling school	Mean	N
Witte school	2,3080	47
Gemengde school	2,3418	49
Zwarte school	2,7386	71
Total	2,5010	167

7.2 ETNISCHE DREIGING EN CRONBACH'S ALPHA

Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	133,35	52,9
	Excluded ^a	118,65	47,1
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,749	,746	5

Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	167,20	66,3
	Excluded ^a	84,80	33,7
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,761	,763	4

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	2,501	2,234	2,980	,746	1,334	,108	4
Item Variances	,810	,763	,893	,130	1,171	,003	4

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Vreemde culturen zijn een bedreiging voor onze eigen cultuur	7,02	4,422	,621	,467	,670
Door de aanwezigheid van allochtonen is Nederland onveiliger geworden	7,60	4,103	,737	,567	,604
Allochtonen maken misbruik van onze sociale voorzieningen	7,62	4,842	,504	,307	,733
's Avonds loop ik liever niet langs een groepje allochtone jongeren op straat	7,77	4,961	,401	,198	,791

Scale Statistics

Mean	Variance	Std. Deviation	N of Items
10,00	7,544	2,747	4

7.3 ETNISCHE DREIGING EN CORRELATIE

Nonparametric Correlations

Correlations

			Samenstelling school	etnischdreiging2
Spearman's rho	Samenstelling school	Correlation Coefficient	1,000	,275**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	285	184
	etnischdreiging2	Correlation Coefficient	,275**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	184	184

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Nonparametric Correlations

Correlations

			Samenstelling school	etnischdreiging2
Spearman's rho	Samenstelling school	Correlation Coefficient	1,000	,045
		Sig. (2-tailed)	.	,630
		N	207	118
	etnischdreiging2	Correlation Coefficient	,045	1,000
		Sig. (2-tailed)	,630	.
		N	118	118

7.4 ETNISCHE DREIGING: OP GEMAK VOELEN – CASE SUMMARIES EN KRUISTABELLEN

In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Nederlandse afkomst? * Samenstelling school Crosstabulation

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Nederlandse afkomst?	Goed	Count	81	82	71	234
		% within Samenstelling school	96,4%	97,6%	88,8%	94,4%
	Niet zo goed	Count	0	0	3	3
		% within Samenstelling school	,0%	,0%	3,8%	1,2%
	Zeer slecht	Count	0	0	3	3
		% within Samenstelling school	,0%	,0%	3,8%	1,2%
	Geen mening	Count	3	2	3	8
		% within Samenstelling school	3,6%	2,4%	3,8%	3,2%
	Total	Count	84	84	80	248
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst? * Samenstelling school
Crosstabulation

				Samenstelling school			
				Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst?	Goed	Count		18	26	45	89
		% within Samenstelling school		21,2%	31,3%	54,2%	35,5%
	Niet zo goed	Count		25	28	19	72
		% within Samenstelling school		29,4%	33,7%	22,9%	28,7%
	Slecht	Count		17	11	0	28
		% within Samenstelling school		20,0%	13,3%	,0%	11,2%
	Zeer slecht	Count		14	10	6	30
		% within Samenstelling school		16,5%	12,0%	7,2%	12,0%
	Geen mening	Count		11	8	13	32
		% within Samenstelling school		12,9%	9,6%	15,7%	12,7%
	Total	Count		85	83	83	251
		% within Samenstelling school		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse afkomst? * Samenstelling school
Crosstabulation

				Samenstelling school			
				Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse afkomst?	Goed	Count		23	33	42	98
		% within Samenstelling school		27,7%	39,8%	50,0%	39,2%
	Niet zo goed	Count		23	31	23	77
		% within Samenstelling school		27,7%	37,3%	27,4%	30,8%
	Slecht	Count		18	8	0	26
		% within Samenstelling school		21,7%	9,6%	,0%	10,4%
	Zeer slecht	Count		8	4	3	15
		% within Samenstelling school		9,6%	4,8%	3,6%	6,0%
	Geen mening	Count		11	7	16	34
		% within Samenstelling school		13,3%	8,4%	19,0%	13,6%
	Total	Count		83	83	84	250
		% within Samenstelling school		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst? * Samenstelling school Cross-tabulation

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst?	Goed	Count	36	41	71	148
		% within Samenstelling school	42,4%	50,0%	85,5%	59,2%
	Niet zo goed	Count	19	22	6	47
		% within Samenstelling school	22,4%	26,8%	7,2%	18,8%
	Slecht	Count	10	7	0	17
		% within Samenstelling school	11,8%	8,5%	0,0%	6,8%
	Zeer slecht	Count	4	3	3	10
		% within Samenstelling school	4,7%	3,7%	3,6%	4,0%
	Geen mening	Count	16	9	3	28
		% within Samenstelling school	18,8%	11,0%	3,6%	11,2%
	Total	Count	85	82	83	250
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst? * Samenstelling school Cross-tabulation

			Samenstelling school			
			Witte school	Gemengde school	Zwarte school	Total
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst?	Goed	Count	25	40	58	123
		% within Samenstelling school	29,8%	48,8%	69,0%	49,2%
	Niet zo goed	Count	24	20	13	57
		% within Samenstelling school	28,6%	24,4%	15,5%	22,8%
	Slecht	Count	12	11	0	23
		% within Samenstelling school	14,3%	13,4%	0,0%	9,2%
	Zeer slecht	Count	7	3	3	13
		% within Samenstelling school	8,3%	3,7%	3,6%	5,2%
	Geen mening	Count	16	8	10	34
		% within Samenstelling school	19,0%	9,8%	11,9%	13,6%
	Total	Count	84	82	84	250
		% within Samenstelling school	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Case Summaries

Samenstelling school		In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Nederlandse afkomst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse af- komst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst?
Witte school	Mean	1,00	2,36	2,16	1,74	2,00
	N	81	73	73	68	68
	Std. Deviation	,000	1,052	1,004	,919	,982
Gemengde school	Mean	1,00	2,07	1,78	1,62	1,69
	N	82	75	76	73	74
	Std. Deviation	,000	1,018	,842	,827	,875
Zwarte school	Mean	1,17	1,55	1,48	1,20	1,30
	N	78	71	68	81	74
	Std. Deviation	,628	,897	,737	,636	,692
Total	Mean	1,05	2,00	1,81	1,50	1,65
	N	241	219	217	222	216
	Std. Deviation	,363	1,043	,910	,825	,896

Summarize

Case Summaries

opgemakvoelen

Samenstelling school	Mean	N	Std. Deviation
Witte school	2,0722	66	,87035
Gemengde school	1,8152	69	,80400
Zwarte school	1,3929	68	,68457
Total	1,7579	203	,83386

7.5 CRONBACH'S ALPHA: OP GEMAK VOELEN

Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	203,09	80,6
	Excluded ^a	48,91	19,4
	Total	252,00	100,0

Weighted by the variable wegenscholengelijk

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,914	,917	4

Summary Item Statistics

	Mean	Minimum	Maximum	Range	Maximum / Minimum	Variance	N of Items
Item Means	1,758	1,538	1,991	,452	1,294	,038	4
Item Variances	,875	,714	1,104	,390	1,547	,027	4

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst?	5,04	5,990	,784	,625	,900
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse afkomst?	5,20	6,525	,797	,647	,891
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst?	5,49	6,741	,837	,742	,880
In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst?	5,36	6,494	,817	,721	,884

7.5 CORRELATIE SAMENSTELLING SCHOOL EN OP GEMAK VOELEN

Correlations

			Samenstelling school	Opgemakvoelen (samengesteld)	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse afkomst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst?	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst?
Spearman's rho	Samenstelling school	Correlation Coefficient	1,000	-,357**	-,332**	-,304**	-,295**	-,338**
		Sig. (2-tailed)	.	,000	,000	,000	,000	,000
		N	285	229	248	246	248	242
	opgemakvoelen (sa-mengesteld)	Correlation Coefficient	-,357**	1,000	,921**	,877**	,848**	,872**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	,000	,000	,000	,000
		N	229	229	229	229	229	229
	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Marokkaanse afkomst?	Correlation Coefficient	-,332**	,921**	1,000	,736**	,700**	,689**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	.	,000	,000	,000
		N	248	229	248	245	235	232
	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Turkse afkomst?	Correlation Coefficient	-,304**	,877**	,736**	1,000	,689**	,670**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	.	,000	,000
		N	246	229	245	246	233	233
	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Surinaamse afkomst?	Correlation Coefficient	-,295**	,848**	,700**	,689**	1,000	,812**
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	.	,000
		N	248	229	235	233	248	239
	In hoeverre voel je je op je gemak bij mensen van Antilliaanse afkomst?	Correlation Coefficient	-,338**	,872**	,689**	,670**	,812**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	.
		N	242	229	232	233	239	242

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

7.6 GESLACHT + OPLEIDING EN ETNISCHE DREIGING

Geslacht is een nominale variabele, terwijl de ervaren etnische dreiging, uitgedrukt in de samengestelde subschaal, een interval variabele is geworden. Hierdoor is het noodzakelijk een andere methode te gebruiken. Eta is een associatiemaat die gebruikt kan worden voor de samenhang tussen nominale en interval variabelen. Deze maat geeft echter geen richting en significantie aan. Om de richting en significantie te bepalen is enkelvoudige regressieanalyse toegepast. Daartoe is van de variabele 'geslacht' een dummy-variabele gemaakt (1 = man, 0 = niet man). Uit de ANOVA-tabel van de regressieanalyse is de significantie en de richting van het verband af te lezen.

opgemakvoelen * Man of vrouw

Directional Measures

			Value
Nominal by Interval	Eta	opgemakvoelen Dependent	,210
		Man of vrouw Dependent	,257

Symmetric Measures

		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	-,210	,064	-2,883	,004 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	-,182	,070	-2,478	,014 ^c
N of Valid Cases		182			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

etnischdreiging2 * Man of vrouw

Directional Measures

			Value
Nominal by Interval	Eta	etnischdreiging2 Dependent	,222
		Man of vrouw Dependent	,343

Symmetric Measures

		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	,222	,076	2,726	,007 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,225	,078	2,776	,006 ^c
N of Valid Cases		146			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Regression

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,212 ^a	,045	,038	,65946	,045	6,605	1	140	,011

a. Predictors: (Constant), mandummy

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,872	1	2,872	6,605	,011 ^a
	Residual	61,121	141	,435		
	Total	63,993	142			

a. Predictors: (Constant), mandummy

b. Dependent Variable: etnischdreiging2

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,615	,087		29,940	,000
	mandummy	-,290	,113	-,212	-2,570	,011

a. Dependent Variable: etnischdreiging2

Regression

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,215 ^a	,046	,041	,83859	,046	8,685	1	179	,004

a. Predictors: (Constant), mandummy

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	6,108	1	6,108	8,685	,004 ^a
	Residual	126,411	180	,703		
	Total	132,518	181			

a. Predictors: (Constant), mandummy

b. Dependent Variable: opgemakvoelen

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	1,639	,098		16,787	,000
mandummy	,373	,127	,215	2,947	,004

a. Dependent Variable: opgemaaktvoelen

7.7 OPLEIDING + VRIENDEN EN ERVAREN DREIGING

Nonparametric Correlations

Correlations

			opgemaaktvoelen	Welke opleiding	etnischdreiging
Spearman's rho	Opgemaaktvoelen	Correlation Coefficient	1,000	-,144	-,794**
		Sig. (2-tailed)	.	,088	,000
		N	141	141	91
	Welke opleiding	Correlation Coefficient	-,144	1,000	,085
		Sig. (2-tailed)	,088	.	,391
		N	141	179	103
	etnischdreiging	Correlation Coefficient	-,794**	,085	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	,391	.
		N	91	103	103

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Regression

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	NLvrienden dummy ^a	.	Enter

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: opgemaaktvoelen

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,331 ^a	,110	,105	,81021	,110	22,117	1	179	,000

a. Predictors: (Constant), NLvrienden dummy

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	14,519	1	14,519	22,117	,000 ^a
	Residual	118,000	180	,656		
	Total	132,518	181			

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	NLvrienden dummy ^a	.	Enter

a. Predictors: (Constant), NLvrienden dummy

b. Dependent Variable: opgemaaktvoelen

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,324	,115		20,128	,000
	NLvrienden dummy	-,636	,135	-,331	-4,703	,000

a. Dependent Variable: opgemaaktvoelen

Regression

Variables Entered/Removed^b

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	NLvrienden dummy ^a	.	Enter

a. All requested variables entered.

b. Dependent Variable: etnischereiging

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,231 ^a	,053	,047	,65649	,053	7,936	1	140	,006

a. Predictors: (Constant), NLvrienden dummy

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,420	1	3,420	7,936	,006 ^a
	Residual	60,573	141	,431		
	Total	63,993	142			

a. Predictors: (Constant), NLvrienden dummy

b. Dependent Variable: etnischereiging

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,191	,104		20,962	,000
	NLvrienden dummy	,346	,123	,231	2,817	,006

a. Dependent Variable: etnischereiging

opgemakvoelen * NLvrienden dummy

Directional Measures

			Value
Nominal by Interval	Eta	opgemakvoelen Dependent	,338
		NLvrienden dummy Dependent	,371

etnischdreiging * NLvrienden dummy

Directional Measures

			Value
Nominal by Interval	Eta	etnischdreiging Dependent	,244
		NLvrienden dummy Dependent	,386